



This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

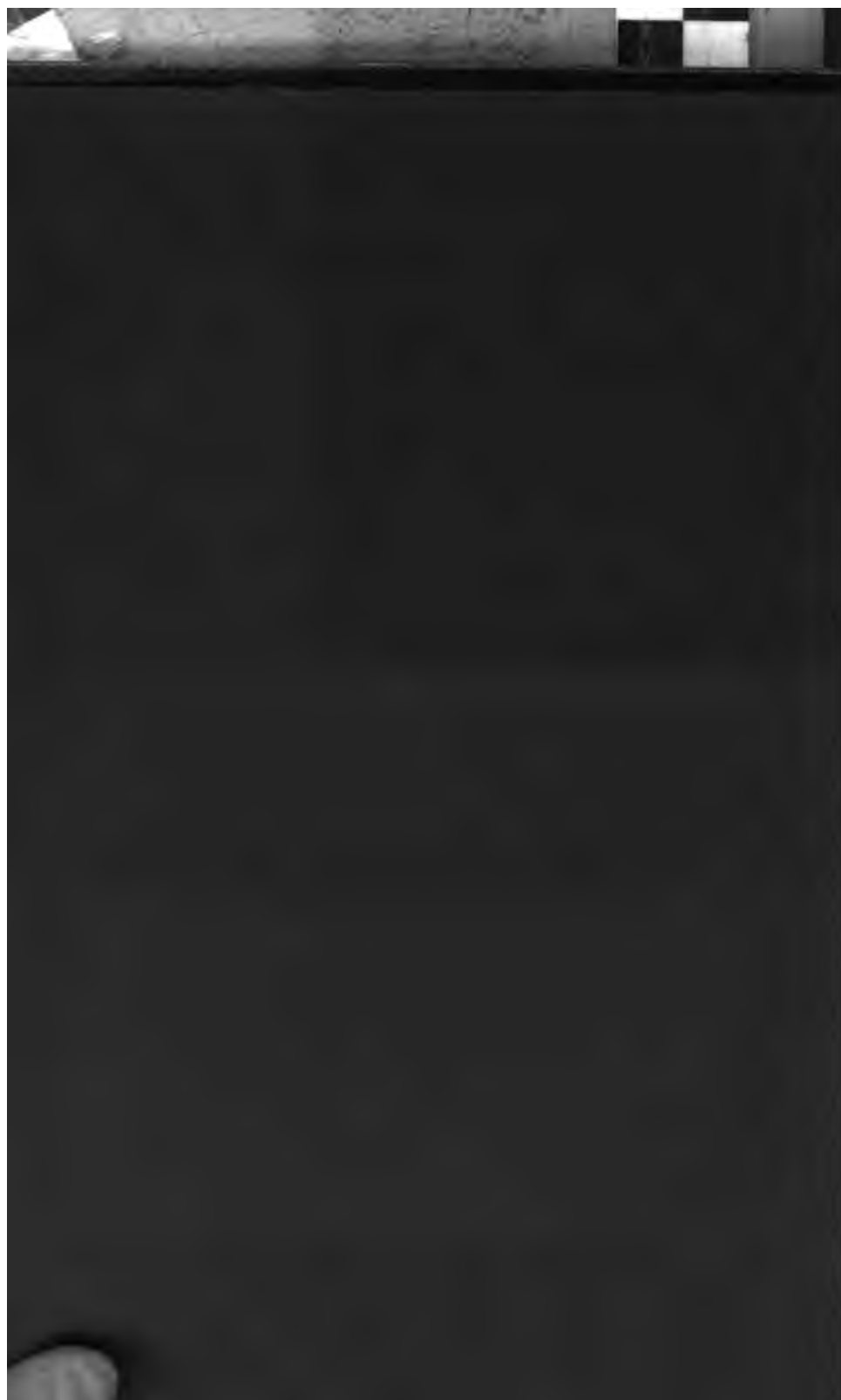
About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>









NALUS
MAHA-BHARATI EPISODIUM.

**TEXTUS SANSKRITUS CUM INTERPRETATIONE
LATINA ET ANNOTATIONIBUS CRITICIS**

CURANTE

FRANCISCO BOPP,

**DR., PROFESSORE PUBL. ORDIN. ACAD. REG. BORUSS. SOCIO
ORDINARIO, INSTIT. REG. AMSTELOD. SODALI, SOCIETT.
REG. ASIAT. PARIS. ET LONDIN. SOCIO.**

ALTERA EMENDATA EDITIO.

BEROLINI.

PROSTAT IN LIBRARIA FR. NICOLAI.

MDCCCXXXII.

EX OFFICINA ACADEMICA.

PRAEFATIO.

Pulcherrimum, maximum, et apud Indos celeberrimum hoc Mahā-Bhārati episodium in tertiā immensi, centum millia slōcorum continentis, poëmatis parte invenitur, *Vanaparvan* inscriptā. Ibi *Vrihadasvus* sapiens *Yudhischthiro* — cui e ludi conditione, quo *Sacunis*, pro *Duryódhano* talos jaciens, eum vicerat, duodecim anni cum fratribus in sylva erant peragendi — Nali regis historiam narrat, quā eum consoletur, ostendatque, item illum talorum ludo spoliatum regno, majorem laborem majoremque aerumnam olim subiisse, denique tamen regnum et uxorem recuperasse. Quam grata indigenis haec sit fabula, recentiorum carminum, quibus idem tractatur argumentum, multitudo aperte demonstrat. Imprimis *Nalodayi* mentio est facienda, *Calidāso* adscripti poëmatis, cujus novam editionem cum prima

"the inequalities of the earth, and rendered it a flat and smooth circle; he governs the whole with the unerring and irresistible justice of the divine Shuckrum. Not a prince exists on earth, that does not acknowledge himself his tributary. Unhappy the woman who aspiring to such a partner should fail of success: you, however, cannot fear; you are worthy such a bridegroom. Nay, Munmoden and his spouse Ruttee, perceiving how adapted your charms are to the perfections of Nella-Rajah, will be jealous of your future mutual bliss; yes, Munmoden will envy him; he who with his *sugar-cane bow* subdues the world, and with his magic power enchants all mankind. Indeed, it may be now said, that there are two gods of love. Thus much for your satisfaction, but of the precise period, when you will be united to him, we must confess ourselves ignorant."

Srthârschi carminis liber tertius, centum et triginta quinque *ślôcos* continens, quorum interpretatio aptum heic locum habere nequit, totus de Damayantiae et anserum colloquio agit, ubi ad amorem illius excitandum, magnâ eloquentiâ Nali virtutes collaudant anseres.

Quod ad metrum episodii nostri, et, paucis exceptis, totius Mahâ-Bhârati attinet, observari liceat, *ślôcos* vel carmen dividendia membra, quattuor octo syllabarum versus ab auctoribus Indicis haberi. (*) Ita legitur in Râmâyano: पदिष् चतुर्भिः संयुक्तम् इदं वाक्यं समाक्षरे । „E versibus quattuor compositus est

(*) Vide *Asiat. Res.* vol. XI. *On Sanscrit and Praerit poetry.*

hic sermo parem syllabarum numerum habentibus." Horum versuum duo semper conjuncti scribuntur, neque unquam absolvitur oratio in fine prioris *Pádi*, cujus finalis littera etiam euphonicâ necessitudine ad sequentis *Pádi* initialem litteram trahitur, ita ut pausa nonnisi in fine *semislóci*, tum in hoc, tum in maioribus metris, incidat. Quam ob rem non sine causa forsán *semislórum*, vel quod una editionis nostrae amplectitur linea, non pro disticho sed pro uno sedecim syllabis constante versu habeas, qui caesurâ est in medio divisus. Notetur tamen omnia Indorum carmina in *slócos*, e duabus aequalibus compositos partibus, esse sejuncta, quorum singulae in quibusdam nimis sunt longae, quam ut sine haesitatione pro uno versu eas habueris. Exemplum demus primum *Méghadúti* slócum, cujus utrumque semislócorum dimidium aequalibus conficitur pedibus: (*) कश्चित् कान्ताविरहगुरुणा स्वाधिकारममत्तः शपेना स्तङ्गमितमहिमा वर्षभोग्येन भर्तुः । यक्षश्चक्रे जनकतनयास्त्रानपुण्योदकेषु स्निग्धच्छायातरुषु वसतिं रामगिर्याश्रमेषु ॥ „Quidam

(*) Vocalis brevis positione ante duas consonantes, *Anusvāra*, *Visarga* et semivocalibus non exceptis, productam reddit syllabam.

atibus habitabat in *Rāmagirī* sedibus
 carminibus homoeoteleuticis non ser-
 mislōco sed prius semislōci dimidiur-
 chium si ita velis, cum altero const-
 in *Ghatakarpāro* primus est slōcus: |
 म्प नीरदेः प्रियहृतीनाहृदयावनीरदेः । सलि
 क्षितौ रविचन्द्राव् अपि नो पलक्षितौ ॥
 dum aggressis nubibus, amato privat-
 dis fundum lacerantibus. Aquis seda
 in terra, sol et luna etiam non con-
 cima vero libertate fruitur semislōcus
 quem apte in quattuor tetrasyllabos
 quorum ultimus fere semper est D
 lem syllaba brevis, in quam saepiss
 hoc loco propter nausam et conueni-

syllabarum; evitantur tantummodo, id quod recte monuit Schlegelius, dijambus et paeon secundus, „scilicet ne similes evadant clausulae.” Nonnulla tamen dijambi h. l. exempla ostenderunt Ewaldus (*) et Stenzlerus (**). Pedes primus et secundus remoti sunt ab omni certitudine, ita ut nullus ibi praevaleat rhythmus; evitatum tamen in pede tertio esse dijambum recte observavit Ewaldus, scilicet ne cum sequente ultimo pede plane conveniat ille. Sed exempla etiam hujus pedis ex *Rāmāyano* affert Stenzlerus satis multa. In primo pede rarissimi sunt Choriambus et Paeon quartus.

Quum in majoribus carminibus epicis non raro accidat, ut imparem semislócorum numerum exhibeat cantus; codices mss. in numerandis *slocis* coniungendisque eorum membris valde variant; aliis hoc aliis illo loco *slocum* vel trium versuum vel unius exhibentibus, aut in cantus fine simplici posito semislóco; plerumque sine ullo sententiae respectu, quā in *slocis* genuinis alterum cum altero *sloci* dimidio

(*) *Über einige ältere Sanscrit-Metra. Götting. 1827. p. 11.*

(**) *Specimen Vairarta-Purāni p. 9.*

cohaerere solet. In codicibus bengalicis litteris scriptis quos consului, non numerati sunt *śloka*, sed *śloka* tantummodo semislōci signō est indicatus. Hanc ob rem in hac altera editione, sicut in episodiis, quae inscripta „*Diluvium* etc.” (Berol. Sillaput Dūmlenem) edidi, id ita constitui, ut semper eo loco, quem apertissimum putarem, vel una, vel tribus lineis compositum *śloka* recipere, interdum etiam *semislōci* suspectum ejicerem, de quibus in annotationibus rationem reddidi. Codices, unus Parisiensis, reliqui Londinenses, quibus collatis textum edidi, sunt hi:

- 1) Duo scholiis carentes super palmæ foliis distincte bengalicis litteris scripti, alter *Par.* in bibliotheca regia Parisiensi, alter *M. tr.* Jonesii libris.
- 2) Tres Nilacanthi scholiis instructi, *dēvanāgaricis* litteris scripti: a) *C. n.* ex H. T. Colebrookii libris, in bibliotheca Societatis Indiae servatis; b) *W.* ejusdem bibliothecae; c) *H.* quem primo Alex. Hamiltonus, deinde hodiernus ejus possessor Gr. Ch. Haughtonius benevole mihi concesserunt.
- 3) Tres alii *dēvanāgaricis* scripti codices, qui ad emendandam priorem editionem maximae mihi fuerunt utilitati: a) *C. a.*

in bibliotheca Societatis Indicae, ex H. T. Colebrookii libris, Tschaturbhudschii scholiis instructus; *b*) *Pu*, iisdem cum scholiis, quem Gr. Ch. Haughtonius ex Puna acceptum humanissime usui mihi tradidit. *c*) *Ud* in bibliotheca Societatis regiae Asiaticae, dono Jacobi Tod, qui ex Udayapuro eam in Europam attulit. Caret iste scholiis, et modo Nilacanthi modo Tschaturbhudschii lectiones confirmat, interdum etiam meliores exhibet. Qui iisdem scholiis instructi sunt codices, in lectionibus notatu dignis fere semper inter se consentiunt. Bengalici sine commentario codices saepius cum TSCHAT. quam cum NIL. conveniunt. Ex utrisque scholiis in annotationibus dedi excerpta, quae, ubi magni non sunt momenti, tamen lectionem confirmant, quam scholiastae ante oculos habuerunt.

In verbis, quae in codd. miss. omnia in unum sunt scripta, omnino separandis, rationes secutus sum, quas in Grammaticae meae editione Latina (Berol. apud Ferdinandum Dümmler) n. 30. *b*. exposui. Ita tamen, ut *Anusodram* finalem ibi tantum posuerim, ubi proprium habet somn et certis eu-

prioris editionis hujus episodii (Londini
 editurâ id praecipue reprehendo, quod
âra terminata, vel genuinâ vel impro-
 pue voce non conjunxi. Intendi eni-
 more vocabula quae euphonicam inter s-
 ionem, in unum trahere. Scribendum
 त्विनांश्चिष्टः, non धन्विनांश्चिष्टः, पर्यन्तं, 1
 quia *Anusvâra* genuina his locis jubet
 ibilante vel semivocali. Porro scriberi
 मयंतीदमंदात्तंदमनंच, quia haec verba
 त्तीन्दमन्दात्तन्दमनञ्च; continent enim न् e
Anusvâra vicariâ expressas, et ex eupho-
 ositas pro न् finali.

Textum originale in versione qua
 verbo tenus reddidi: ...

runt A. W. Schlegelius et Fr. Rosenius — prior ante alter post priorem fasciculum in lucem editum — quas, ubi me convicerunt, in annotationibus laudavi. Vocabula hujus aliorumque e Mahā-Bhārato editorum episodiorum et fragmentorum explicavi in Glossario meo (Berol. apud Ferdinandum Dümmler). Praeterea non superflua apparebit tironibus, praesertim iis qui praeceptoris auxilio caruerint, introductio in grammaticam heic apposita, quā primi libri voces adjectis numeris, qui ad grammaticae meae regulas mittunt, illustrantur.

वृहदश्व उवाच 76ⁿ). et 455. —

Sloc. 1. आसीद् 365, 56. a) — राज्ञा 224. — नलो 76ⁿ). —
बलो 222. — गुणीद् 75. d) — इष्टे 91, 75. d) —
दूषकान् 218. — अश्वकोविदः 75. a). —

Sloc. 2. अतिष्ठन् 326, 58. — मनुजेन्द्राणाम्, मनुज + इन्द्र
36, 94ⁿ). — मूर्ध्नि 224. et annot. — उपर्य 37. —
सर्वेषाम् 266. 6. — आदित्य 76ⁿ). —

Sloc. 3. वेदविच् श्रो 61. — अक्षप्रियः 75. c) — महान्
220. —

Sloc. 4. संयतेन्द्रियः, सम् + यत + इन्द्रियः 69. — रक्षिता
120, 179. —

- श्लो. ३. न्ये अ सिद्धि = तथा एवा सासीद्ध 35, 36. — स
— सायकः स + प्रता 663, 664. —
- श्लो. ४. वसन्तः 563. — सुचमाहित 608. — अभ्यगच्छद्
—
- श्लो. ५. — लोप्यामान 457, 459. 4) — वित् 56. 6. —
— हन्तः हन् + हन् 67. —
- श्लो. ६. लभ्याय 608. — कन् 68. — ददी 438. — कन्या-
— ३६. — कुमाराय ६५. — महायशाः 681,
—
- श्लो. ७. श्रेया 120. — प्राय 459. 1) —
- श्लो. ८. उच्यते ६१. — उचि + उच 61, v. annotat.
—
- श्लो. ९. उच्यते ३८. —
- श्लो. १०. उच्यते ३८. —
- श्लो. ११. उच्यते ३८. —
- श्लो. १२. उच्यते ३८. — भावे 166. — अभवत् 326. —
- श्लो. १३. उच्यते ३८. ४. — पुनः 72. ४) —
- श्लो. १४. उच्यते ३८. ४) — अण्वतोः a अ (pro
— ३३१, ३३५. — आवर्धति a वध् c. वि. 326. —
- श्लो. १५. उच्यते ३८. ४) — आरयितुं 339, 640. —
—
- श्लो. १६. उच्यते ३८. — जभात् 431, 368. 2) — पक्षिणम्
—
- श्लो. १७. उच्यते ३८. ४) — हन्तव्यो 623. —
— 454, 455. —

- Sloc. 21. मंस्यति (मन्) v. addenda ad r. 92. —
 Sloc. 22. समुत्पत्य 635. — अगमंस् 417, 65. —
 Sloc. 23. गत्वा 95, 632. — निपेतुस् 439. —
 Sloc. 24. दृष्ट्वा 98, 632. — ग्रहीतुः 640. — त्वरमाणो 'प
 94^o, 36. —
 Sloc. 25. हंसा 78. —
 Sloc. 26. अब्रवीत् 352. —
 Sloc. 28. भवेथा 310, 78. — जन्म 224. —
 Sloc. 29. दृष्टवन्तो 621, 218. —
 Sloc. 32. उक्ता 632. — न्यवेदयत् 516. —
-

॥ श्रीमद्भारते नलोपाख्यानम् ॥

~~~~~

NALUS

MAHÁBHÁRATI EPISODIUM.



### वृहदश्व उवाच

आसीद् राजा नलो नाम वीरसेनसुतो बली ।  
उपपन्नो गुणैर् इष्टे रूपवान् अश्वकोविदः ॥१॥  
अतिष्ठन् मनुजेन्द्राणाम् मूर्ध्नि देवपतिर् इव ।  
उपर्य् उपरि सर्वेषाम् आदित्य इव तेजसा ॥२॥  
ब्रह्मण्यो वेदविच् हूरो निषधेषु महीपतिः ।  
अक्षप्रियः सत्यवादी महान् अक्षौहिणीपतिः ॥३॥  
ईप्सितो वरनारीणाम् उदारः संयतेन्द्रियः ।  
रक्षिता धन्विनां श्रेष्ठः साक्षाद् इव मनुः स्वयम् ॥४॥

### LIBER PRIMUS.

Vrihadasvus dixit:

1. Fuit rex, Nalus nomine, Virasēni-filius validus, † praeditus virtutibus
2. optatis, formosus, equorum-peritus. † Stabat hominum-regum in fronte, Deorum-dominus veluti, † super super omnibus, sol veluti
3. splendore; † religiosus, Vidorum-guarus, heros, in Nischadhis terrae-dominus, † talorum-amicus, veridicus, magnus exercitus-dominus; †
4. exoptatus egregiarum-feminarum, eximius, frenatis-sensibus, † servator,

तथै 'वा "सीद् विदर्भेषु भीमो भीमपराक्रमः ।  
 शूरः सर्वगुणैर् युक्तः प्रजाकामः स चा 'प्रजः ॥ ५ ॥  
 स प्रजार्थे परं यत्नम् अकरोत् सुसमाहितः ।  
 तम् अभ्यगच्छद् ब्रह्मर्षिर् दमनो नाम भारत ॥ ६ ॥  
 तं स भीमः प्रजाकामस् तोषयामास धर्मवित् ।  
 महिष्या सह राजेन्द्र सत्करिण सुवर्चसम् ॥ ७ ॥  
 तस्मै प्रसन्नो दमनः सभार्याय वरन् ददौ ।  
 कन्यारत्नञ् कुमारान्श् च त्रीन् उदारान् महायशः ॥ ८ ॥  
 दमयन्तीन् दमन् दान्तन् दमनञ् च सुवर्चसम् ।  
 उपपन्नान् गुणैः सर्वैर् भीमान् भीमपराक्रमान् ॥ ९ ॥  
 दमयन्ती तु वृषेण तेजसा यशसा श्रिया ।

- 
5. *sagittariorum optimus, perinde ut Manus ipse.* ॥ Ita quoque fuit in Vidarbhis Bhîmus timendâ-vi, | heros, omnibus-virtutibus junctus,
  6. *progeniei-cupidus, isque privatus-progenie.* ॥ Iste progeniei-causâ eximium nisum fecit perintentus. | Eum adiit *brahmanicus-sapiens*,
  7. *Damanus nomine, Bhârâte!* ॥ Hunc ille Bhîmus progeniei-cupidus exhilaravit officiorum-gnarus, | cum conjuge, regum-princeps! hos-
  8. *pitio persplendidum.* ॥ Ei propitius Damanus cum-conjuge (ei) gratiam impertiit, | puellarum-margaritam, puerosque tres eximios, ma-
  9. *gnam-gloriam habens:* ॥ Damayantiam, Damum, Dântum, Damanum-que persplendidum, | praeditos virtutibus omnibus, timendos, ti-

सौभाग्येन च लोकेषु यशः प्राप सुमध्यमा ॥ १० ॥  
 अथ तां वयसि प्राप्ते दासीनां समलङ्कृतम् ।  
 शतं शतं सखीनाञ्च च पर्युपासच्च हृचीम् इव ॥ ११ ॥  
 तत्र स्म राजते भैमी सर्वाभरणाभूषिता ।  
 सखीमध्ये ज्वलन्त्याङ्गी विद्युत् सौदामिनी यथा ॥ १२ ॥  
 अतीव रूपसम्पन्ना श्रीरू इवा यतलोचना ।  
 न देवेषु न यक्षेषु तादृग् रूपवती क्वचित् ॥ १३ ॥  
 मानुषेषु अपि चा न्येषु दृष्टपूर्वा यथा श्रुता ।  
 चित्तप्रमाथिनी बाला देवानाम् अपि सुन्दरी ॥ १४ ॥  
 नलश्च च नरशार्दूलो लोकेषु अप्रतिमो भुवि ।  
 कन्दर्प इव रूपेण मूर्तिमान् अभवत् स्वयम् ॥ १५ ॥

- 
10. mendā-vi. ॥ Damayantia autem formā, splendore, gloriā, venustate, 1 fortunāque in mundis famam adepta est pulchro-medio corpore prae-  
 11. dita. ॥ At eam, aetate contactā, servae ornatae 1 centum, centum  
 12. amicaeque circumsedebant, Satschiam veluti. ॥ Ibi splendebat Bhaimia  
 omnibus-ornamentis-decorata, 1 in amicarum-medio, pulchra-membra  
 13. habens, fulgur veluti; ॥ maxime pulchritudine-praedita, Sria veluti  
 longos-oculos habens. 1 Non inter Deos, non inter Yacschos talis for-  
 14. mosa uspiam, ॥ inter homines etiamque alios visa-antē, vel audita; 1 ani-  
 15. mos-quatiens puella, Deorum etiam, pulchra. ॥ Nalusque virorum-prin-  
 cepts inter homines incomparabilis in terra, 1 Candarpus veluti formā,



तस्याः समीपे तु नलम् प्रशशंसुः कुतूहलात् ।  
 नैषधस्य समीपे तु दमयन्तीम् पुनः पुनः ॥ १६ ॥  
 तयोर् अदृष्टकामो ऽभूत् शृण्वतोः सततञ् गुणान् ।  
 अन्योन्यम् प्रति कीर्तय स व्यवर्धत कृच्छयः ॥ १७ ॥  
 अशक्नुवन् नलः कामन् तदा धारयितुं कृदा ।  
 अन्तःपुरसमीपस्थे वन आस्ति रक्षो गतः ॥ १८ ॥  
 स ददर्श ततो हंसान् जातद्वयपरिष्कृतान् ।  
 यनं विचरतान् तेषाम् एकञ् जग्राह पक्षिणम् ॥ १९ ॥  
 ततोऽन्तरीक्षगो वाचं व्याजहार नलन् तदा ।  
 कृतव्यां ऽस्मि न ते राजन् करिष्यामि तव प्रियम् ॥ २० ॥  
 दमयन्तीसकाशे त्वाङ् कथयिष्यामि नैषध ।

- 
16. corporeus erat ipse. ॥ In illius propinquitate Nalum celebrabant cum voluptate; ॥ in Naischadhi propinquitate vero Damayantiam iterum iterum. ॥ Eorum non-visi-amor factus est, audientium semper virtutes, ॥  
 17. rum. ॥ Eorum non-visi-amor factus est, audientium semper virtutes, ॥  
 18. alterius-alterum adversus, Cauntêye! hoc crescebat desiderium. ॥ Impotens Nalus amorem tum sustinendi corde, ॥ gynaeceo-vicinâ in silvâ  
 19. sedet, clam profectus; ॥ is vidit dehinc anseres auro-ornatos; ॥ in silva  
 20. ambulantium horum unam cepit avem. ॥ Deinde volucris sermonem dixit Nalo tum: ॥ occidenda sum non a te, rex! faciam tibi carum; ॥  
 21. in Damayantiae-praesentia te memorabo, Naischadhe! ॥ ut quam te

यथा तद् अन्यम् पुरुषन् न सा मंस्यति कर्हिचित् ॥ २१ ॥

एवम् उक्तस् ततो हंसम् उत्ससर्ज महीपतिः ।

ते तु हंसाः समुत्पत्य विदर्भान् अग्रमंसु ततः ॥ २२ ॥

विदर्भनगरीङ् गत्वा दमयन्त्यास् तदा त्तिके ।

निपेतुस् ते गरुत्मन्तः सा ददर्श च तान् गणान् ॥ २३ ॥

सा तान् अद्भुतद्वयान् वै दृष्ट्वा सखीगणावृता ।

कृष्टा ग्रहीतुङ् खगमांस् त्वरमाणो पचक्रमे ॥ २४ ॥

अथ हंसा विससृपुः सर्वतः प्रमदावने ।

एकैकशस् तदा कन्यास् तान् हंसान् समुपाद्रवन् ॥ २५ ॥

दमयन्ती तु यं हंसं समुपाधावद् अत्तिके ।

स मानुषीङ् गिरङ् कृत्वा दमयन्तीम् अथा ब्रवीत् ॥ २६ ॥

- 
22. alium virum non ea cogitatura sit unquam. ॥ Sic compellatus deinde anserem dimisit terrae-dominus. ॥ Illi vero anseres, postquam evolaverant, in Vidarbhos iverunt deinde. ॥ Vidarbha-nagarim profecti, Damayantiā tum coram ॥ delapsi sunt hi alites; illa viditque has tur-
23. bas. ॥ Ea has miranda-forma praeditas postquam conspexerat, amicorum-turbā-circumdata, ॥ laeta captare volucres festinans incepit. ॥
24. bas. ॥ Ea has miranda-forma praeditas postquam conspexerat, amicorum-turbā-circumdata, ॥ laeta captare volucres festinans incepit. ॥
25. Tum anseres dispersi sunt quoquoersus in voluptaria-silva. ॥ Sin-
26. gulatim tum puellae istos anseres accurrerunt. ॥ Damayantia vero quem anserem accurrit coram, ॥ is, humana voce facta, Damayantiam

तफलन् ने भवेत् जन्म त्वयच् चे दे सुमः  
 वयं हि देवगन्धर्वमानुषोरगराक्षसान् ।  
 दृष्टवन्तो न चा स्माभिरू दृष्टपूर्वम् तथावि  
 त्वज् चा पि रत्नन् नारीणान् नरेषु च न  
 विशिष्टाया विशिष्टेन सङ्गमो गुणवान् भवे  
 एवम् उक्ता तु कंसेन दमयन्ती विशाम् पते  
 अभ्रवीत् तत्र तं कंसन् त्वम् अप्य् एवन् न  
 तथे त्त् उक्ता षडजः कन्यां विदर्भस्य विशा

- 
१७. tum allocutus est: ॥ Damayantia! Nalus nomine in :  
 dominus, । Asvinorum similis formā, non similes  
 १८. Hujus certe si uxor tu esses, venusta! । cum-fructu ।  
 १९. formaque haec, pulchro-medio corpore praedita! ॥  
 Gandharvorum homines cognoscite. ॥

## नलोपाख्यानम् ॥ २ ॥

9

पुनरु आगम्य निषंधान् नले सर्वन् न्यवेदयत् ॥ ३२ ॥

॥ इति नलोपाख्यानि प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

~~~~~

वृहदश्व उवाच

दमयन्ती तु तच्च कृत्वा वचो हंसस्य भारत ।

ततः प्रभृति न स्वस्था नलम् प्रति बभूव सा ॥ १ ॥

ततश्च चिन्तापरा दीना विवर्णवदना कृशा ।

बभूव दमयन्ती तु निःश्वासापरमा तदा ॥ २ ॥

ऊर्ध्वदृष्टिर् ध्यानपरा बभूवो न्मत्तदर्शना ।

filiam Vidarbhi, Visorum-domine! | rursus aggressus in Nischadhos,
Nalo omnia denuntiavit. ॥

~~~~~

## LIBER SECUNDUS.

Vrihadasvus dixit:

1. Damayantia verò, hoc audito sermone anseris, Bhârâte! | abhinc in
2. posterum non apud se, Nalum versus erat ea. ॥ Deinde cogitationi-  
-addicta, misera, pallido-ore, macera | erat Damayantia, suspirationi-
3. addicta tum. ॥ Sursum-adspectum *habens*, meditabunda, erat demens-

पाण्डुघर्षा क्षणेना ध कृच्छ्याविष्टचेतना ॥ ३ ॥  
 न शय्यासनभोगेषु रतिं विन्दति कर्हिचित् ।  
 न नक्तन् न दिवा शेति क्वा हे ति रुदती पुनः ॥ ४ ॥  
 ताम् अस्वस्थान् तदाकारां सख्यस् ता जशुर इङ्गितेः ।  
 ततो विदर्भपतये दमयत्याः सखीजनः ॥ ५ ॥  
 न्यवेदयत् ताम् अस्वस्थान् दमयन्तीन् नरेश्वरे ।  
 तच् क्लृप्ता नृपतिरू भीमो दमयन्तीसखीगणात् ॥ ६ ॥  
 चित्तयामास तत् कार्यं सुमहत् स्वां सुताम् प्रति ।  
 किमर्थन् दुहिता मे ऽद्य ना तिस्वस्थे व लक्ष्यते ॥ ७ ॥  
 स समीक्ष्य महीपालः स्वां सुताम् प्राप्तयौवनाम् ।  
 अपश्यद् आत्मना कार्यन् दमयत्याः स्वधंवरम् ॥ ८ ॥

visu, | pallido-colore confestim tum, desiderio-affectam-mentem ha-

4. bens; || non in somno-sessione-cibo voluptatem invenit unquam, | non
5. nocte, non die dormit, heu! heu! sic (exclamans) flens rursus. || Eam non-sui-compotem, tali-aspectu, amicae illae cognoverunt e gestibus. |
6. Deinde Vidarbhorum-domino Damayantiae amicarum-turba || declaravit eam non-sui-compotem Damayantiam ob hominum-dominum. |
7. Hae postquam audierat rex Bhimus e Damayantiae-amicarum-turba, ||
7. consideravit id negotium pergrave suam filiam circa: | «Quamobrem
8. filia mea hodie non valde-sui-compos velati videtur?» || Is tuitus terrae-custos suam filiam contacta-adolescencia praeditam, | vidit a

स सन्निमन्त्रयामास महीपालान् विशाम् पतिः ।  
 अन्वीयताम् अयं वीराः स्वयंवर इति प्रभो ॥ ९ ॥  
 श्रुत्वा तु पार्थिवाः सर्वे दमयत्याः स्वयंवरम् ।  
 अभिजग्मुस् ततो भीमं राजानो भीमशासनात् ॥ १० ॥  
 कृत्यश्चरथघोषेण पूरयन्तो वसुन्धराम् ।  
 विचित्रमाल्याभरणैर् बलैर् दृष्ट्यैः स्वलङ्कितैः ॥ ११ ॥  
 तेषाम् भीमो महाबाहुः पार्थिवानाम् महात्मनाम् ।  
 यथार्हम् अकरोत् पूजान् ते ऽवसंस् तत्र पूजिताः ॥ १२ ॥  
 एतस्मिन् एव काले तु सुराणाम् ऋषिसत्तमौ ।  
 अटमानौ महात्मानाव् इन्द्रलोकम् इतो गतौ ॥ १३ ॥  
 नारदः पर्वतश्च वै व महाप्राज्ञौ महाव्रतौ ।

9. se faciendam Damayantiae liberam-mariti electionem. ॥ Is invitavit terrae-custodes Visorum dominus: ॥ «adeatur haec, heroës! mariti  
 10. electio;» sic, domine! ॥ Postquam audierant vero reges omnes Damayantiae mariti electionem, ॥ adierunt deinde Bhimum reges, Bhimi-  
 11. jussu; ॥ elephantorum-equorum-currum-strepitu implentes terram, ॥ variorum-sertorum-ornamenta habentibus cum exercitibus spectandis,  
 12. perornatis. ॥ Horum Bhimus magna-brachia habens regum magnanimorum, ॥ sicut-dignum, fecit honorem. Illi habitabant ibi hono-  
 13. rati. ॥ Hoc tempore vero-Deorum sapientiam-optimi ॥ vadentes  
 14. magnanimi, in Indri-mundam hinc profecti; ॥ Nâradas Parvatusque

देवराजस्य भवनं विविशति सुपूजितौ ॥ १४ ॥

ताव् अर्चयित्वा मधवा ततः कुशलम् अव्ययम् ।

पप्रच्छ 'नामयञ् चापि तयोः सर्वगतं विभुः ॥ १५ ॥

नारैद उवाच

आवयोः कुशलन् देव सर्वत्रगतम् ईश्वर ।

लोके च मधवन् कृत्स्ने नृपाः कुशलिनो विभो ॥ १६ ॥

वृहदस्य उवाच

नारदस्य वचः श्रुत्वा पप्रच्छ बलवृत्रहा ।

धर्मज्ञाः पृथिवीपालास् त्यक्तजीवितयोधिनः ॥ १७ ॥

शस्त्रेण निधनञ् काले ये गच्छन्त्य् अपराशुखाः ।

- nempe, magni-sapientes, magna-devotione praediti; | Decorum-regis palatium intrarunt perhonorati. || Eos, post honorationem, Maghavan deinde felicitatem exitii-expertem | interrogavit, salutemque etiam eorum quoquoersus-profectam, dominus. ||

Nârâdus dixit:

16. In nobis salus, Deus! quoquoersus-profecta, domine! | in mundo-que, Maghavan! toto reges salvi, domine! ||

Vrihadasvus dixit:

17. Nârâdi sermone audito, interrogavit Bali- et Vritri-occisor: | Officiorum-guari terrae-custodes, postpositâ-vitâ-pugnantes, || telo in occasum in tempore qui eunt non-averso-ore; | hic mundus,

अयं लोको ऽक्षयस् तेषां यथै 'व मम कामधुक् ॥ १५ ॥  
 द्वा नु ते क्षत्रियाः शूरा न हि पश्यामि तान् अरुम् ।  
 आगच्छतो महीपालान् दयितान् अतिथीन् मम ॥ १६ ॥  
 एवम् उक्तस् तु शक्रेण नारदः प्रत्यभाषत ।  
 शृणु मे मघवन् येन न दृश्यन्ते महीक्षितः ॥ २० ॥  
 विदर्भराज्ञो दुहिता दमयन्ती 'ति विश्रुता ।  
 द्वयेण समतिक्रान्ता पृथिव्यां सर्वयोषितः ॥ २१ ॥  
 तस्याः स्वयंवरः शक्र भविता नचिराद् इव ।  
 तत्र गच्छन्ति राजानो राजपुत्राश्च च सर्वशः ॥ २२ ॥  
 तां रत्नभूतां लोकस्य प्रार्थयन्तो महीक्षितः ।  
 काङ्क्षन्ति स्म विशेषेण बलवृत्रनिषूदन ॥ २३ ॥

- 
19. exitii-expers, *est* eorum sicut mei Cāmadhuc; ॥ ubine *sunt* Cshatriyi, heroes? non enim video eos ego । advenientes terrae-custodes,  
 20. dilectos hospites meos. ॥ Sic compellatus a Sacro, Nārādus respon-  
 21. dit: । Audi a me, Maghavan! cur non conspiciantur reges: ॥ Vidar-  
 bhorum-regis filia, «Damayantia,» sic celebrata, । formā superans  
 22. *est* in terrā omnes-feminas; ॥ hujus libera-mariti electio, Sacre!  
 23. erit brevi. । Illuc eunt reges regum-filiique omnino. ॥ Illam, *quae*  
 margarita-est mundi, appetentes terrae-domini । desiderant praecipue,  
 24. Bali- *et* Vritri-occisor! ॥ Dum hoc narrabatur vero, mundi-custo-



एतस्मिन् कथ्यमाने तु लोकपालाश्च च सामिकाः ।

आजगमुर देवराजस्य समीपम् अमरोत्तमाः ॥ २४ ॥

ततस् ते श्रुश्रुवुः सर्वे नारदस्य वधो महत् ।

श्रुत्वा च वा ब्रुवन् कृष्टाभच्छामो वयम् अथ उत ॥ २५ ॥

ततः सर्वे महाराज सगणाः सहवाहनाः ।

विदर्मान् अभिजग्मुस् ते पतः सर्वे महीक्षिताः ॥ २६ ॥

नलो ऽपि राजा कौत्सिय श्रुत्वा राज्ञां समागमम् ।

अभ्यगच्छद् अदीनात्मा दमयन्तीम् अनुव्रतः ॥ २७ ॥

अथ देवाः पथि नलन् ददशुर भूतले स्थितम् ।

साक्षाद् इव स्थितम् मूर्त्या मन्मथं रूपसम्पदा ॥ २८ ॥

तन् दृष्ट्वा लोकपालास् ते आजमानं यथा रविम् ।

- 
- des, cum-Agni conjuncti । adierunt Deorum-regis propinquitatem, im-
25. mortaliū-excellentissimi. ॥ Tum ii audiebant cuncti Nāradi sermonem magnum. । Postquam audierant etiamque, dixerunt laeti: Imus nos quo-
26. que. ॥ Deinde omnes, magne-rex! cum-comitatu, cum-vehiculis । Vi-
27. darbhos adierunt ii, ubi cuncti terrae-domini. ॥ Nalus quoque rex, Cauntēye! audito regum congressu, । adiit laeto-animo, Damayantiae
28. addictus. ॥ At Dii in via Nalum viderunt in terrae-superficie stan-
- tem, । perinde ut stantem cum corpore Manmathum, formae-prae-
29. stantiā. ॥ Eum tuiti mundi-custodes isti fulgentem sicut solem, ।

तस्थुर विगतसङ्कल्पा विस्मिता वृषसम्पदा ॥ २९ ॥  
 ततो उत्तरिणे विष्टम्य विमानानि दिवौकसः ।  
 अब्रुवन् नैषधं राजन् अवतीर्य नमस्तलात् ॥ ३० ॥  
 भो भो नैषध राजेन्द्र नल सत्यव्रतो भवान् ।  
 घस्माकङ् कुरु साहाय्यन् दूतो भव नरोत्तम ॥ ३१ ॥  
 ॥ इति नलोपाख्याने द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

~~~~~

वृहदश्व उवाच

तेभ्यः प्रतिज्ञाय नलः करिष्य इति भारत ।
 अथे तान् परिपप्रच्छ कृताञ्जलिर् उपस्थितः ॥ १ ॥

30. steterunt expertes-consilii, stupefacti formae-praestantiâ. ॥ Deinde in aëre postquam inhibuerant currus coelicolae, 1 dixerunt Naischadhe! regum-princeps! Nale! veritati-addictus es tu; 1 nobis fac auxilium, nuntius esto, virorum-excellentissime!
31. dho, o rex! postquam descenderant ex aëris-spacio: ॥ Heus! heus! Naischadhe! regum-princeps! Nale! veritati-addictus es tu; 1 nobis fac auxilium, nuntius esto, virorum-excellentissime!

~~~~~

### LIBER TERTIUS.

Vrihadasvus dixit:

1. Iis pollicitus Nalus, «faciam,» sic, Bhârâte! 1 tum eos interrogavit,

के वै भवन्तः कश्चिद् वा 'सी' यस्या 'हन्' दूत इप्सितः ।  
 किञ्च तद् वो मया कार्यञ्च कथयधं यथातथम् ॥ २ ॥  
 एवम् उक्ते नैषधेन मघवान् अभ्यभाषत ।  
 अमरान् वै निबोधा स्मान् दमयन्त्यर्थम् आगतान् ॥ ३ ॥  
 अहम् इन्द्रो ऽयम् अग्निश्च तथैवा यम् अपाम् पतिः ।  
 शरीरान्तकरो नृणां यमो ऽयम् अपि पार्थिव ॥ ४ ॥  
 त्वं वै समागतान् अस्मान् दमयन्त्ये निवेदय ।  
 लोकपाला महेन्द्राद्याः समायाति दिदक्षवः ॥ ५ ॥  
 प्राप्तुम् इच्छन्ति देवास् त्वां शक्रो ऽग्निरू वरुणो यमः ।  
 तेषाम् अन्यतमन् देवम् पतित्वे वरयस्व ह ॥ ६ ॥  
 एवम् उक्तः स शक्रिणा नलः प्राञ्जलिरू अब्रवीत् ।

2. implicitis manibus adstans: ॥ Qui vos? et quis ille, cujus (ad quem mittendus) ego nuntius optatus? । et quid id vobis a me faciendum?
3. Dicite sicut-veritas. ॥ Sic dicto a Naischadho, Maghavan locutus
4. est: । Immortales nosce nos, Damayantiae-causa aggressos; ॥ ego Indrus, hic Agnisque, ita quoque hic aquarum dominus; । corporum-
5. finem-faciens hominum Yamus hic quoque, rex! ॥ Tu vero aggressos nos Damayantiae denuntia: । «Mundi-custodes, magnus-Indrus-
6. et ceteri, adveniunt videndi cupidi; ॥ adipisci cupiunt Dii te, Sacrus, Agnis, Varunus, Yamus; । horum unum Deum in conjugium
7. elige.» ॥ Sic compellatus is a Sacro Nalus, implicitis-manibus,

एकार्थसमुपेतम् मान् न प्रेषयितुम् अर्ह्य ॥ ७ ॥  
 कथन् तु ज्ञातसङ्कल्पः स्त्रियम् उत्सकृते पुमान् ।  
 परार्थम् ईदृशं वक्तुन् तत् क्षमन्तु महेश्वराः ॥ ८ ॥

देवा ऊचुः

करिष्य इति संश्रुत्य पूर्वम् अस्मासु नैषध ।  
 न करिष्यसि कस्मात् त्वं व्रज नैषध माचिरम् ॥ ९ ॥  
 एवम् उक्तः स देवैस् तेर् नैषधः पुनर् अब्रवीत् ।  
 सुरक्षितानि वेश्मानि प्रवेष्टुङ् कथम् उत्सहे ॥ १० ॥  
 प्रवेक्ष्यसीति तं शक्रः पुनर् एवा भ्यभाषत ।  
 जगाम स तथे त्य उक्त्वा दमयत्या निवेशनम् ॥ ११ ॥  
 ददर्श तत्र वैदर्भीं सखीगणसमावृताम् ।

8. dixit: I uno-consilio-aggressum me ne mittere velitis. ॥ Quomodo sanam-mentem habens feminae potest vir I alius-causa tale dicere? Ideo indulgento magni domini. ॥

Dii dixerunt:

9. «Faciā» sic pollicitus ante nobis, Naischadhe! I non facies cur  
 10. tu? Vade, Naischadhe, sine-mora! ॥ Sic compellatus is a Diis istis, Naischadhus rursus dixit: I Bene-custoditae sunt domus; intrare quo-  
 11. modo possum? ॥ «Intrabis» sic ei Śacrus rursus etiam dixit. I Ivit  
 12. iste, «ita» sic fatus, Damayantiae domum. ॥ Vidit ibi Vaidarbhiām amicarum-turba-circumdatam, I valde-fulgentem corpore venustate-

देदीप्यमानां वपुषा श्रिया च वर्वर्णिनीम् ॥ १२ ॥  
 अतीव सुकुमाराङ्गीन् तनुमध्यां सुलोचनाम् ।  
 आक्षिपन्तीम् इव प्रभां शशिनः स्वेन तेजसा ॥ १३ ॥  
 तस्य दृष्ट्वै 'व ववृधे कामस् ताञ् चारुहसिनीम् ।  
 सत्यञ् चिकीर्षमाणास् तु धारयामास कृच्छयम् ॥ १४ ॥  
 ततस् ता नैषधन् दृष्ट्वा सम्भ्राताः परमाङ्गनाः ।  
 आसनेभ्यः समुत्पेतुस् तेजसा तस्य धर्षिताः ॥ १५ ॥  
 प्रशंसुश्रू च सुप्रीता नलन् ता विस्मयान्विताः ।  
 न चे 'नम् अभ्यभाषन्त मनोभिस् त् अभ्यपूजयन् ॥ १६ ॥  
 अहो रूपम् अहो कान्तिरू अहो धैर्यम् महात्मनः ।  
 को ऽयन् देवो ऽथवा यक्षो गन्धर्वो वा भविष्यति ॥ १७ ॥

- 
13. que, eximiam, ॥ maxime teneris - membris, tenui - medio, pulchris - oculis, ॥ contemnentem quasi lucem lunae ob suum splendorem. ॥  
 14. Illius, postquam conspexerat nempe, crescebat amor, hanc pulchre - subridentem; ॥ veritatem perficiendi cupidus vero cohibebat amo -  
 15. rem. ॥ Deinde illae, Naischadhum tuitae, commotae, praestantibus - membris praeditae, ॥ sedibus exsiluerunt, splendore ejus percussae; ॥  
 16. celebrabantque perlaetae Nalun eae, admiratione - affectae, ॥ neque  
 17. eum alloquebantur, mentibus vero honorabant: ॥ «Ah formam! ah splendorem! ah firmitatem magnanimi! ॥ Quis iste? Deus? an Yacshus?

न तास् तं शक्नुवन्ति स्म व्याकुर्तुम् अपि किञ्चन ।

तेजसा धर्षितास् तस्य लज्जावत्यो वराङ्गनाः ॥ १८ ॥

अथे नं स्मयमानन् तु स्मितपूर्वा भिभाषिणी ।

दमयन्ती नलं वीरम् अभ्यभाषत विस्मिता ॥ १९ ॥

कस् त्वं सर्वानवद्याङ्ग मम हृक्ष्यवर्धन ।

प्राप्तो ऽस्य अमरवद् वीर ज्ञातुम् इच्छामि ते ऽनघ ॥ २० ॥ *cl. 7.*

कथम् आगमनञ् चे ह कथञ् चा सि न लक्षितः ।

सुरक्षितं हि मे वेश्म राजा चे वो ग्रशासनः ॥ २१ ॥

एवम् उक्तस् तु वेदर्था नलस् ताम् प्रत्युवाच ह ।

नलम् मां विद्धि कल्याणि देवदूतम् इहा गतम् ॥ २२ ॥

देवास् त्वाम् प्राप्तुम् इच्छन्ति शक्रो ऽग्निर् वरुणो यमः ।

18. Gandharvusve erit? » ॥ Non eae ei poterant dicere vero quidpiam, | splendore percussae ejus, pudibundae, praestantibus-membris prae-
19. ditae. ॥ Tum eum subridentem quae subriserat-prius alloquens, |
20. Damayantia Nalo heroi dixit stupefacta: ॥ Quis tu, omnino-pul-  
chris-membris praedite, mei amoris-amplificator? | Aggressus es  
immortalis-instar, heros! noscere cupio te, expers-peccatorum! ॥
21. Quomodo aditusque huc? Quomodoque es non conspectus? |
22. bene-custodita enim mea domus, rexque etiam severo-jussu. ॥ Sic  
compellatus vero a Vaidarbhiā, Nalus ei dixit: | Nalum me nosce, exi-
23. mia! Deorum-nuntium huc aggressum. ॥ Dii te adipisci cupiunt:

एतदयम् अरुम् भद्रे प्रेषितः सुरसत्तमैः ।  
एतच् कृत्वा शुभे बुद्धिम् प्रकुरुष्व यथे 'च्छ ।  
॥ इति नलोपाख्याने तृतीयः सर्ग

~~~~~

वृहदस्य उवाच

सा नमस्कृत्य देवेभ्यः प्रहस्य नलम् अब्रवी
प्रणयस्व यथाश्रद्धं राजन् किङ् करवाणि ते

-
- Sacrus, Agnis, Varunus, Yamus; † horum unum
24. elige, pulchra! † Horum quoque praepotentiam
conspicuas; † ingredientem non me quispiam vid
25. divit. † Hujus-causâ ego, beata! missus a Deo
audito, pulchra! consilium fac sicut optas.

~~~~~

अरुञ्च वै 'व हि यच् चा न्यन् ममा 'स्ति वसु किञ्चन ।  
 तत् सर्वन् तव विश्रब्धं कुरु प्रणयम् ईश्वर ॥ २ ॥  
 हंसानां वचनं यत् तु तन् मान् दहति पार्थिव ।  
 तत्कृते हि मया वीर राजानः सन्निपातिताः ॥ ३ ॥  
 यदि त्वम् भजमानाम् माम् प्रत्याख्यास्यसि मानद ।  
 विषम् अग्निञ् जलं रज्जुम् आस्थास्ये तव कारणात् ॥ ४ ॥  
 एवम् उक्तस् तु वेदर्था नलस् ताम् प्रत्युवाच ह ।  
 तिष्ठत्सु लोकपालेषु कथम् मानुषम् इच्छसि ॥ ५ ॥  
 येषाम् अहं लोककृताम् ईश्वराणाम् महात्मनाम् ।  
 न पादरजसा तुल्यो मनस् ते तेषु वर्तताम् ॥ ६ ॥  
 विप्रियं क्व आचरन् मर्त्या देवानाम् मृत्युम् अर्हति ।

- 
2. duc, sicut-fiducia; rex! quid faciam tibi? ॥ Ego profecto enim, et quae alia mea est res ulla, ॥ ea omnis tua; speratas fac nuptias, domine! ॥ Anserum sermo qui, is me urit, rex! ॥ tui causâ enim a me,
  4. heros! reges sunt congregati. ॥ Si tu colentem me repudiabis, honoris-dator! ॥ venenum, ignem, aquam, funem, adibo tui causâ. ॥
  5. Sic compellatus vero a Vaidarbhiâ, Nalus ei respondit: ॥ Praesentibus mundi-custodibus, quomodo hominem petis? ॥ Quorum ego mundi-creatorum, dominorum magnanimorum, ॥ non pedum-pulveri
  7. similis, mens tua in his versetur. ॥ Ingratum enim agens mortalis



त्राहि माम् अनवद्याङ्गि वरयस्व सुरोत्तमान् ॥७॥  
 विरजांसि च वासांसि दिव्याश्च चित्राः स्रजस् तथा ।  
 भूषणानि तु मुख्यानि देवान् प्राप्य तु भुङ्क्त्व वै ॥८॥  
 य इमाम् पृथिवीङ् कृत्स्नां सङ्क्षिप्य ग्रसते पुनः ।  
 ऊताशम् ईशन् देवानाङ् का तन् न वरयेत् पतिम् ॥९॥  
 यस्य दण्डभयात् सर्वे भूतग्रामाः समागताः ।  
 धर्मम् एवा नुरुध्यन्ति का तन् न वरयेत् पतिम् ॥१०॥  
 धर्मात्मानम् मरुतात्मानम् दैत्यदानवमर्दनम् ।  
 महेन्द्रं सर्वदेवानाङ् का तन् न वरयेत् पतिम् ॥११॥  
 क्रियताम् अविशङ्केन मनसा यदि मन्यसे ।  
 वरणां लोकपालानां सुहृद्वाक्यम् इदं शृणु ॥१२॥

- Diis, mortem adit. । Serva me, pulchris-membris *praedita*! elige  
 १. Deorum-excellentissimos. ॥ Puris-a pulvereque vestibis, coelestibus  
 variis sertis ita, । ornamentisque praecipuis, Deos adepta, frueri  
 १. sane. ॥ Qui hanc terram totam, postquam contraxit, devorat rursus, ।  
 Hutāsum, dominum Deorum, quae hunc non eligat conjugem? ॥  
 10. Cujus sceptri-timore omnes animantium-turbae congregatae । justi-  
 11. tiam certe colunt, quae hunc non eligat conjugem? ॥ Justitiae-*ad-*  
*dicto* animo *praeditum*, magnanimum, Daityorum-Dānavorum-con-  
 tritorem, । magnum-principem omnium-Deorum; quae hunc non  
 12. eligat conjugem? ॥ Fiat sine-dubitatione, mente si putas । Varunum

नैषधेनै 'वम् उक्ता सा दमयन्ती वचो ऽब्रवीत् ।  
 समाप्नुताभ्यान् नेत्राभ्यां शोकजेना 'थ वारिणा ॥ १३ ॥  
 देवैभ्यो ऽहन् नमस्कृत्य सर्वेभ्यः पृथिवीपते ।  
 वृणे त्वाम् एव भर्तारं सत्यम् एतद् ब्रवीमि ते ॥ १४ ॥  
 ताम् उवाच ततो राजा वेपमानाङ् कृताञ्जलिम् ।  
 दौत्येना 'गत्य कल्याणि कथं स्वार्थम् इहो 'त्सहे ॥ १५ ॥  
 कथं क्व अहम् प्रतिश्रुत्य देवतानां विशेषतः ।  
 परार्थे यत्नम् आरभ्य कथं स्वार्थम् इहो 'त्सहे ॥ १६ ॥  
 एष धर्मे यदि स्वार्थो ममा 'पि भविता ततः ।  
 एवं स्वार्थङ् करिष्यामि तथा भद्रे विधीयताम् ॥ १७ ॥  
 ततो वाष्पाकुलां वाचन् दमयन्ती शुचिस्मिता ।

- 
13. mundi-custodum; amici-sermonem hunc audi. ॥ A Naischadho sic  
 compellata ea Damayantia sermonem dixit, ॥ humectatis oculis moe-  
 14. stitiā-nato tum humore: ॥ Diis, ego, adoratione factā omnibus,  
 terrae-domine! ॥ eligo te sane conjugem; veritatem hanc dico tibi. ॥  
 15. Ei dixit deinde rex, trementē, implicitas manus habenti: ॥ Nuntii-  
 munere postquam aggressus sum, eximia! quomodo propriam-causam hic  
 16. urgeam? ॥ Quomodo enim ego pollicitus, Diis praesertim, ॥ postquam  
 aliorum-causā operam incepti, quomodo propriam-causam hic urgeam? ॥  
 17. Hoc est officium. Si propria-causa mea quoque erit postea, ॥ ita  
 18. propriam-causam agam; sic, beata! consideretur. ॥ Deinde lacrymis-

प्रत्याकुरुती शनकैर् नलं राजानम् अब्रवीत् ॥ १८ ॥  
 उपायो ऽयम् मया दृष्टो निर्पायो नरेश्वर ।  
 येन दोषो न भविता तव राजन् कथञ्चन ॥ १९ ॥  
 त्वज् चै 'व हि नरेश्वर देवाश् चै 'न्द्रपुरोगमाः ।  
 आयातु सहिताः सर्वे मम यत्र स्वयंवरः ॥ २० ॥  
 ततो ऽहं लोकपालानां सन्निधौ त्वान् नरेश्वर ।  
 वरयिष्ये नरव्याघ्र नै 'वन् दोषो भविष्यति ॥ २१ ॥  
 एवम् उक्तस् तु वैदर्भ्या नलो राजा विशाम् पते ।  
 आजगाम पुनस् तत्र यत्र देवाः समागताः ॥ २२ ॥  
 तम् अपश्यन् तथा "यान्तं लोकपाला महेश्वराः ।  
 दृष्ट्वा चै 'नन् ततो ऽपृच्छन् वृत्तान्तं सर्वम् एव तम् ॥ २३ ॥

conturbatum sermonem Damayantia sereno-risu । emittens lente,

19. Nalo regi dixit: ॥ Remedium hoc a me visum non-devium, hominum-

20. domine! । quo vitium non erit tibi, rex! ullo modo. ॥ Tuque nempe  
enim, virorum-optime! Diique Indrum-antecedentem habentes, ।

21. aditote conjuncti omnes, mea ubi propria-electio. ॥ Deinde ego,  
mundi-custodum in praesentia, te, hominum domine! । eligam, vi-

22. rorum-princeps! non ita vitium erit. ॥ Sic compellatus vero a Vai-  
darbhia Nalus rex, Visorum domine! । adiit rursus illuc, ubi Dii

23. congressi. ॥ Eum viderunt ita adeuntem mundi-custodes, magni  
domini; । tuitique, eum tum interrogarunt rem omnem nempe illam: ॥

कश्चिद् दृष्ट्वा त्वया राजन् दमयन्ती श्रुचिस्मिता ।  
किम् अब्रवीच् च नः सर्वान् वद भूमिपते जनघ ॥ २४ ॥

नल उवाच

भवद्भिर् अहम् आदिष्टो दमयत्या निविशनम् ।  
प्रविष्टः सुमहाकक्षन् दण्डिभिः स्थविरैर् वृतम् ॥ २५ ॥  
प्रविशन्तञ् च मान् तत्र न कश्चिद् दृष्टवान् नरः ।  
ऋते ताम् पार्थिवसुताम् भवताम् एव तेजसा ॥ २६ ॥  
सख्यशू चा स्या मया दृष्टास् ताभिश्च चा ष्य उपलक्षितः ।  
विस्मिताश्च चा भवन् सर्वा दृष्ट्वा मां विबुधेश्वराः ॥ २७ ॥  
वर्ण्यमानेषु च मया भवत्सु रुचिरानना ।  
माम् एव गतसङ्कल्पा वृणीते सा सुरोत्तमाः ॥ २८ ॥

24. An visa a te, rex! Damayantia sereno-risu? I Quid dixitque nobis omnibus? Fare, terrae-domine expers-peccatorum! ॥

Nalus dixit:

25. A vobis ego missus Damayantiae domum, I ingressus permagnam-por-

26. tam a custodibus senibus septam. ॥ Ingredientemque me ibi non ul-  
lus tuitus homo, I praeter illam regis-filiam, vestrâ nempe po-

27. tentiâ. ॥ Amicaeque ejus a me visae, ab iisque etiam conspectus  
sum; I stupefactaeque erant omnes, tuitae me, Deorum-domini! ॥

28. Descriptis a me vobis, pulchro-ore praedita I me sane expers-

एवम् तत्र नद्यावाहो दोषो न भवति  
 एतावद् एव विबुधा यथावृत्तम् उदाहृत  
 मया श्रेये प्रमाणान् तु भवत्तस् त्रिदशेष्ट  
 ॥ इति नलोपाख्यानं चतुर्थः सर्गः

~~~~~

वृहदस्य उवाच

अथ काले शुभे प्राप्ते तिथौ पुण्ये क्षणे त

- mentis eligit illa, Deorum-excellentissimi! ॥
 puella: "Adeunto conjuncti Dii, I tecum, viror
 propria-electio. N Eorum ego in praesentia te
 Ita tibi, magnis-brachiis praedite! vitium non eri
 sane, Dii! sicut-factum, relatum est I a me pl
 Deorum-domini! N

आजुहाव महीपालान् भीमो राजा स्वयंवरे ॥ १ ॥
 तच्च कृत्वा पृथिवीपालाः सर्वे हृक्ष्यपीडिताः ।
 त्वरिताः समुपाजग्मुर् दमयन्तीम् अभीप्सवः ॥ २ ॥
 कनकस्तम्भरुचिरन् तोरणेन विराजितम् ।
 विविशुस् ते नृपा रङ्गम् महांसिंहा इवा चलम् ॥ ३ ॥
 तत्रा सनेषु विविधेषु आसीनाः पृथिवीक्षितः ।
 सुरभिस्त्रधराः सर्वे प्रमृष्टमणिकुण्डलाः ॥ ४ ॥
 तत्र स्म पीना दृश्यन्ते बाहवः परिधोपमाः ।
 आकारवन्तः सुश्रद्धाः पञ्चशीर्षा इवो रगाः ॥ ५ ॥
 सुकेशान्तानि चात्राणि सुनासान्निभ्रुवाणि च ।
 मुखानि राज्ञां शोभन्ते नक्षत्राणि यथा दिवि ॥ ६ ॥

-
2. cavit terrae-custodes Bhimus rex ad mariti electionem. ॥ Hoc au-
dito, terrae-custodes omnes, amore-vexati, ॥ festinantes adierunt,
 3. Damayantiam petentes. ॥ Aureis-columnis-splendidam, per portam,
nitidam. ॥ intrarunt illi reges scenam, magni-leones veluti montem. ॥
 4. Ibi in sedibus variis sedentes terrae domini, ॥ bene-odora-serta-
 5. gerentes cuncti, e claris-gemmis-inaures habentes; ॥ ibi pingua con-
spiciebantur brachia clavarum-similitudinem habentia, ॥ formosa, per-
 6. delicata, quinque-capitibus veluti serpentes; ॥ pulchris-comis prae-
dita, venusta, pulchris-nasis-oculis-superciliisque ॥ ora regum splen-

तां राजसमितिम् पुण्यान् नागिरू भोगवतीम् इव ।
 सम्पूर्णाम् पुरुषव्याघ्रिरू व्याघ्रिरू गिरिगुहाम् इव ॥ ७ ॥
 दमयन्ती ततो रङ्गम् प्रविवेश शुभानना ।
 मुञ्चन्ती प्रभया राज्ञाञ् चक्षूषि च मनांसि च ॥ ८ ॥
 तस्या गात्रेषु पतिता तेषान् दृष्टिरू महात्मनाम् ।
 तत्र तत्रा वसक्ता भून् न चचाल च पश्यताम् ॥ ९ ॥
 ततः सङ्कीर्त्यमानेषु राज्ञान् नामसु भारत ।
 ददर्श भेमी पुरुषान् पञ्च तुल्याकृतीन् इह ॥ १० ॥
 तान् समीक्ष्य ततः सर्वान् निर्विशेषाकृतीन् इह ।
 सन्देहाद् अथ वेदर्भी ना भ्यजानान् नलन् नृपम् ॥ ११ ॥
 यं यं हि ददृशे तेषान् तन् तम् मेने नलन् नृपम् ।

-
7. debant astra veluti in coelo. ॥ Hunc regum-conventum purum, serpentibus Bhôgavatiam veluti, ॥ impletum virorum-principibus, tigribus
 8. montis-speluncam veluti, ॥ Damayantia tum scenam intravit pulchrum-vultum *habens*, ॥ rapiens splendore regum oculosque mentes-
 9. que. ॥ In ejus membris lapsus illorum visus magnanimorum, ॥ ibi ibi
 10. defixus erat, non se movebatque videntium. ॥ Deinde, dum celebrabantur regum nomina, Bhârate! ॥ vidit Bhaimia viros quinque simili-
 11. formâ ibi. ॥ Eos tuita tum cunctos expertes-discriminis-formas *habentes* ibi, ॥ prae dubitatione tum Vaidarbhia non cognoscebat Nalum
 12. regem. ॥ Quem quem enim spectabat illorum, eum eum putabat

सा चिन्तयन्ती बुद्ध्या 'थ तर्कयामास भाविनी ॥ १२ ॥
 कथं हि देवान् जानीयाद् कथं विद्यान् नलन् नृपम् ।
 एवं सञ्चिन्तयन्ती सा वैदर्भी भृशदुःखिता ॥ १३ ॥
 श्रुतानि देवलिङ्गानि तर्कयामास भारत ।
 देवानां यानि लिङ्गानि स्थविरेभ्यः श्रुतानि मे ॥ १४ ॥
 तानी 'ह तिष्ठताम् भूमाव् एकस्या 'पि न लक्ष्ये ।
 सा विनिश्चित्य बद्ध्वा विचार्य च पुनः पुनः ॥ १५ ॥
 शरणम् प्रति देवानाम् प्राप्तकालम् अमन्यत ।
 वाचा च मनसा चै 'व नमस्कारम् प्रयुज्य च ॥ १६ ॥
 देवेभ्यः प्राञ्जलिरू भूत्वा वेपमाने 'दम् अब्रवीत् ॥ १७ ॥
 हंसानां वचनं श्रुत्वा यथा मे नेषधो वृत्तः ।

-
13. Nalum regem. I Ea cogitans mente tum consideravit praeclara: ॥ « Quo-
 modo Deos noscam? quomodo noscam Nalum regem?» I Sic cogitans
 14. ea Vaidarbhia valde-afflicta, ॥ audita Deorum insignia exploravit,
 15. o Bhárate: I «Deorum quae insignia é senibus audita a me, ॥ ea
 hic stantium in terra unius quoque non video.» I Ea, postquam per-
 16. penderat multum, consideraveratque iterum iterum, ॥ refugii
 ad Deos aggressum-tempus putavit. I Voceque menteque etiam ado-
 17. ratione exhibitá ॥ Diis, implicitis-manibus dum erat, tremens hoc
 19. dixit: ॥ Anserum sermone audito, sicut a me Naischadhus electus

पतिवि तेन सत्येन देवास् तम् प्रदिशन्तु मे ॥१८॥
 वचसा मनसा चे 'व यथा ना तिचराम्य् अहम् ।
 तेन सत्येन विबुधास् तम् एव प्रदिशन्तु मे ॥१९॥
 यथा देवैः स मे भर्ता विहितो निषधाधिपः ।
 तेन सत्येन मे देवास् तम् एव प्रदिशन्तु मे ॥२०॥
 यथे दं व्रतम् आरब्धन् नलस्या राधने मया ।
 तेन सत्येन मे देवास् तम् एव प्रदिशन्तु मे ॥२१॥
 स्वञ् चे 'व वृषङ् कुर्वन्तु लोकपाला महेश्वराः ।
 यथा 'हम् अभिजानीयाम् पुण्यश्लोकन् नराधिपम् ॥२२॥
 निशम्य दमयत्यास् तत् करुणाम् परिदेवितम् ।
 निश्चयम् परमन् तथ्यम् अनुरागञ् च नैषधे ॥२३॥

est । in conjugium; per hanc veritatem Dii eum ostendunto mihi. ॥

19. Voce menteque etiam sicut non transgredior ego, । per hanc veritatem Dii eum sane ostendunto mihi. ॥ Sicut a Diis is mihi conjux destinatus Nischadhorum-rex, । per hanc veritatem mihi Dii eum sane ostendunto mihi. ॥ Sicut hoc votum inceptum ad Nalum colendum a me, । per hanc veritatem mihi Dii eum sane ostendunto mihi. ॥ Suamque etiam formam faciunt mundi-custodes, magni-domini, । ut ego noscam Punyaslôcum hominum-regnatorem. — ॥
23. Postquam perceperant Damayantiae hunc miserandum questum, ।
24. consilium altum, veritatem, amoremque in Naischadhū, ॥ mentis-

मनोविश्रुद्धिम् बुद्धिञ् च भक्तिं रागञ् च नेषधे ।
यथोक्तञ् चक्रिरे देवाः सामर्थ्यं लिङ्गधारणो ॥ २४ ॥
सा पश्यद् विबुधान् सर्वान् अश्वेदान् स्तब्धलोचनान् ।
वृषितस्रग्रजोद्दीनान् स्थितान् अस्पृशतः क्षितिम् ॥ २५ ॥
ह्यादिद्वितीयो स्नानस्रग् रजःश्वेदसमन्वितः ।
भूमिष्ठो नेषधश्च वै निमेषिणा च सूचितः ॥ २६ ॥
सा समीक्ष्य तु तान् देवान् पुण्यश्लोकञ् च भारत ।
नेषधं वरयामास भेमी धर्मेण पाण्डव ॥ २७ ॥
विलज्जमाना वस्त्रान्ते जग्राह यतलोचना ।
स्कन्धदेशे ऽसृजत् तस्य स्रजम् परमशोभनाम् ॥ २८ ॥
वरयामास च वै नम् पतिवै शर्वर्णिनी ।

- puritatem, intellectumque, cultum studiumque in Naischadhum; | si-
25. cut dictum, fecerunt Dii satisfactionem in insignium-gestione. || Illa
vidit Deos cunctos, expertes-sudoris, rigidos-oculos habentes, | ar-
rectis-sertis praeditos-et pulveris-expertes, stantes non-tangentes
26. terram. || Umbrâ-geminatus, flaccidum-sertum habens, pulvere-et
sudore-praeditus, | in terra-stans Naischadhus vero, mutationeque
27. affectus. || Illa tuita vero hos Deos Punyaslôcumque, Bhârâte! | Nai-
28. schadhum elegit Bhaimia ex jure, Pândave! || Pudibunda vestis-ex-
tremo prehendit longis-oculis praedita, | in humeris deposuit ei ser-
29. tum maxime-pulchrum, || elegitque sic eum in conjugium egregia. |

नलोपाख्यानम् ॥५॥

१ हा हे नि सत्सत्ता मुक्तः शब्दो नराधिपैः ॥२१॥

२ नक्षपिभिस् तत्र साधु साधु इति भारत ।

३ नीद इति शब्दः प्रशंसद्वि नलन् नृपम् ॥३०॥

४ योन् तु कौरव्य वीरसेनसुतो नृपः ।

५ नयद् वारोहान् प्रवृष्टेना सारात्मना ॥३१॥

६ जन् भक्तानि कल्याणि पुनांसन् देवसन्निधौ ।

७ न् मां विदि भर्ताम् हवन् ते वचने रतम् ॥३२॥

८ उ उ = उच्छ्वसने शब्दा इहे प्रुचिस्मिते ।

९ उ उ = उच्छ्वसने नयम् इतद् ब्रवीमि ते ॥३३॥

१० नो न् वाग्निं शनिनन्य कृतमञ्जलिः ।

११ नन्य शनौ द्वा त् अग्निपुरोगमान् ।

sonus ab hominum-regnato-
um । २ Haec et magni sapientibus ibi, bene! bene! sic, Bhārate! ।
celebrantibus Nalum regem. ॥ Dama-
nam rex Querey: Virastai-filius rex । solatus est insigni-
atque exultare cum laeti animi: ॥ Quia tu colis, egregia!
me de Bhārata presentia, । eo me scito conjugem, ita tuo ser-
mone amicum ॥ Quamdiuque mei constabunt spiritus in corpore,
et me amicum । tam diu tecum ero; veritatem hanc dico
— । Quamquam de viribus postquam exhilaraverat, factam-
que cum alter-per-alterum laeti, tuitique

तान् एव शरणान् देवान् जग्मतुर् मनसा तदा ॥ ३४ ॥

वृते तु नेषधे भेम्या लोकपाला महौजसः ।

प्रहृष्टमनसः सर्वे नलाया 'ष्टौ वरान् ददुः ॥ ३५ ॥

प्रत्यक्षदर्शनं यज्ञे गतिञ् चा 'मुत्तमां शुभाम् ।

नेषधाय ददौ शक्रः प्रीयमाणाः शचीपतिः ॥ ३६ ॥

अग्निर् आत्मभवम् प्रादाद् यत्र वाञ्छति नेषधः ।

लोकान् आत्मप्रभांश् च 'व ददौ तस्मै हुताशनः ॥ ३७ ॥

यमस् त् अन्नरसम् प्रादाद् धर्मे च परमां स्थितिम् ।

अपाम् पतिर् अपाम् भावं यत्र वाञ्छति नेषधः ॥ ३८ ॥

स्रजश् चो 'तमगन्धाद्याः सर्वे च मिथुनन् ददुः ।

Agnem - tanquam antecedentem habentes, | ad hos nempe in refugium

35. Deos iverunt mente tunc. || Electo vero Naischadho a Bhaimia,

mundi-custodit magno-splendore, | laetam-mentem habentes cuncti

36. Nalo octo gratis impertierunt: || Visibilium-visum in sacrificio, gres-

sumque excellentissimum, faustum, | Naischadho dedit Sacrus, laetas

37. Satschiai-conjux. || Agnis sui-existentiam dedit ubi optaret Naischa-

dhua, | mundos proprium-splendorem habentesque etiam dedit ei Hu-

38. tianus. || Yamas vero cibi-gustum dedit, in virtuteque eximium sta-

tum. | Aquarum dominus aquarum existentiam, ubi optaret Naischa-

39. dha, || sartaque, excellentissimum-odorem-tanquam primam virtu-

tem habentia; cunctique par liberorum dederunt. | Gratias sic im-

वरान् एवम् प्रदाया 'स्य देवास् ते त्रिदिवङ् गताः ॥३६॥
 पार्थिवाश् चा 'नुभूया 'स्य विवाहं विस्मयान्विताः ।
 दमयत्याश् च मुदिताः प्रतिजग्मुर यथागतम् ॥३७॥
 गतेषु पार्थिवेन्द्रेषु भीमः प्रीतो महामनाः ।
 विवाहङ् कारयामास दमयत्या नलस्य च ॥३८॥
 उष्य तत्र यथाकामन् नैषधो द्विपदां वरः ।
 भीमेन समनुज्ञातो जगाम नगरं स्वकम् ॥३९॥
 अवाप्य नारीरत्नम् तु पुण्यक्षोको ऽपि पार्थिवः ।
 रमे सह तथा राजन् शच्ये 'व बलवृत्रहा ॥४०॥
 अतीव मुदितो राजा भ्राजमानो ऽंशुमान् इव ।
 अरञ्जयत् प्रजा वीरो धर्मेण परिपालयन् ॥४१॥

40. pertiti ei, Dii illi in coelum profecti sunt. ॥ Regesque, postquam viderant ejus conjugium, admiratione - affecti, ॥ Damayantiaeque, laeti
 41. redierunt sicut - adventum. ॥ Profectis regum - principibus, Bhimus laetus, magnanimus, ॥ nuptias faciendas-curavit Damayantiae Nalique. ॥
 42. Postquam habitaverat ibi ad - libidinem Naischadhus hominum excel-
 43. lentissimus ॥ a Bhimo dimissus ivit in urbem suam. ॥ Adeptus feminarum - margaritam vero Punyaslócus etiam rex, ॥ voluptatibus fruebatur cum illa, rex! cum Satschia veluti Bali- et Vritri - occisor. ॥
 44. Maxime laetus rex, splendens solis instar, ॥ regebat subditos heros,

इति चा 'य् अश्वमेधेन ययातिरु इव नाहुषः ।
 अन्यैश्च बडुभिरु धीमान् क्रतुभिश्च चा 'सदक्षिणैः ॥ ४५ ॥
 पुनश्च रमणीयेषु वनेषु पवनेषु च ।
 दमयत्या सह नलो विजहारा मरोपमः ॥ ४६ ॥
 जनयामास च नलो दमयत्याम् मूकामनाः ।
 इन्द्रसेनं सुतञ्च चा पि इन्द्रसेमाञ्च च कन्यकाम् ॥ ४७ ॥
 एवं स यज्ञमानश्च विहरेश्च नराधिपः ।
 ररक्ष वसुसम्पूर्णां वसुधां वसुधाधिपः ॥ ४८ ॥
 ॥ इति नलोपाख्यानि पञ्चमः सर्गः ॥ ५ ॥

45. ex jure conservans; ॥ sacrificabatque etiam Asvamêdho, Yayâtis ve-
 luti Náhuschus, 1 aliisque multis sapiens sacrificiis apto-sacrificali-
 46. donis instructis. ॥ Iterumque in amœnis silvis hortisque 1 cum Da-
 47. mayantiâ Nalus ambulabat immortalis-similis. ॥ Genuitque Nalus e
 Damayantiâ magna-mente præditus 1 Indrasênuni filiumque nempe
 48. Indrasênamque filiam. ॥ Sic is sacrificansque ambulansque hominum-
 regnator 1 regebat opibus-plenam terram terræ-dominus. ॥

वृहदस्य उवाच

वृते तु नैयधे भैम्या लोकायाला महौजसः ।
 यत्तो ददमूर् धायात्तन् द्रापरङ् कलिना सह ॥ १ ॥
 अथा ब्रवीत् कलिं शक्रः सम्प्रेक्ष्य बलवृत्रहा ।
 दायरेण सहयिन कले ब्रूहि वा यास्यसि ॥ २ ॥
 ननो ब्रवीत् कलिः शक्रन् दमयत्याः स्वयंवरम् ।
 गवा हि वरयिष्ये ताम् मनो हि मम ताङ् गतम् ॥ ३ ॥
 नन् अत्रवान् प्रहस्ये न्द्रो निवृत्तः स स्वयंवरः ।
 वृत्तस् तथा नलो राजा पतिर् अस्मत्समीपतः ॥ ४ ॥
 दृवन् उक्तस् तु शक्रेण कलिः क्रोधसमन्वितः ।
 देशान् क्षामस्य तान् सर्वान् उवाचे दं वचस् तदा ॥ ५ ॥

LIBER SEXTUS.

Vrihadasvus dixit:

1. Electro vero Naischadho a Bhaimia, mundi custodes magno-splendore ।
2. euntes viderunt adeuntem Dráparum cum Cale. ॥ Tum dixit Cali Sa-
 crus, tuitus, Bali- & Vríttri-occisor: । Cum Dráparo comite, Calis! dic,
 3. quo ibis? ॥ Deinde dixit Calis Sacro: Ad Damayantiae propriam-mariti
 electionem. । Aggressus enim eligam eam, cor enim meum eam ingres-
 4. sum est. ॥ Et dixit cum risu Indrus: finita est illa electio; । electus
 5. ab ea Nalus rex conjux, nobis-coram. ॥ Sic compellatus vero a Sacro
 Calis, ira affectus, । Deos postquam salutaverat eos cunctos, dixit hunc

देवानाम् मानुषम् मध्ये यत् सा पतिम् अविन्दत ।
 तत्र तस्या भवेन् न्यायं विपुलम् दण्डधारणाम् ॥ ६ ॥
 एवम् उक्ते तु कलिना प्रत्यूचुस् ते दिवौकसः ।
 अस्माभिः समनुज्ञति दमयन्त्या नलो वृतः ॥ ७ ॥
 का च सर्वगुणोपेतन् ना अयेत नलन् नृपम् ।
 यो वेद धर्मान् अखिलान् यथावच् चरितव्रतः ॥ ८ ॥
 यो ऽधीति चतुरो वेदान् सर्वान् आख्यानपञ्चमान् ।
 नित्यन् तृप्ता गृहे यस्य देवा यज्ञेषु धर्मतः ॥ ९ ॥
 अहिंसानिरतो यश्च सत्यवादी दृढव्रतः ।
 यस्मिन् दाह्यन् धृतिरू दानन् तपः शौचन् दमः शमः ॥ १० ॥
 ध्रुवाणि पुरुषव्याघ्रि लोकपालसमे नृपे ।

-
6. sermonem tunc: ॥ Deorum hominem in medio quia illa conjugem in-
 7. venit, ॥ ideo ejus sit justum magnum supplicium. ॥ Eo dicto vero a
 Cale, responderunt illi coelicolae: ॥ a nobis permissa, a Damayantia
 8. Nalus est electus. ॥ Quae vera omnibus-virtutibus-praeditum non
 propenderet in Nalam regem? ॥ qui nescit officia omnia, convenien-
 9. ter agendi studiosus; ॥ qui legit quatuor: *Vēdos* totos, *Akhyānum-*
tanquam quintum *habentes*, ॥ semper satiat in domo cujus Dii in sa-
 10. crificiis justē; ॥ clementiae-deditus qui etiam, veridicus, firma-vota
habens, ॥ in quo probitas, constantia, munificentia, devotio, puritas,
 11. temperantia, patientia, ॥ perpetua (sunt), hominum-principe, mundi-

कृच्छ्रं स नरको मज्जेद् अगाधि विपुले श्ले
 एवम् उक्त्वा कलिन् देवा द्वापरञ् च दिवं
 ततो गतेषु देवेषु कलिर् द्वापरम् अब्रवीत्
 संहर्तुन् नो त्सहे कोपन् नले वत्स्यामि
 भ्रंसयिष्यामि तं राज्यान् न भ्रेम्या सक्तं रंस
 त्वम् अण् अक्षान् समाविश्य कर्तुं साहाय्य
 ॥ इति नलोपाख्यानि षष्ठः सर्गः ।

~~~~~

- 
- custodibus-simili rége; | tali-indole *praeditum* N  
 12. exsecrari, Calis! || se ipsam iste exsecretur stultu  
 per se ipsum; | talibus-virtutibus *praeditum* Na  
 13. exsecrasi, Calis! || in tormentuoso iste tartaro me  
 ingente palude. | Sic fati ad Calem Dii Dvâpa  
 14. iverunt. || Deinde. profectis Diis. C. M. 7

वृहदस्य उवाच

एवं स समयङ् कृत्वा द्वापरेण कलिः सकृ ।  
 आज्ञासं ततस् तत्र यत्र राजा स नैषधः ॥१॥  
 स नित्यम् अन्तरप्रेप्सुर् निषधेष् अवसच् चिरम् ।  
 अथास्य द्वादशे वर्षे ददर्श कलिर् अन्तरम् ॥२॥  
 कृत्वा मूत्रम् उपस्पृश्य सन्ध्याम् अन्वास्त नैषधः ।  
 अकृत्वा पादयोः शौचन् तत्रै नङ् कलिर् आविशत् ॥३॥  
 स समाविश्य च नलं समीपम् पुष्करस्य च ।  
 गत्वा पुष्करम् आके दम् एहि दीव्य नलेन वै ॥४॥  
 अक्षयूते नलञ् जेता भवान् हि सहितो मया ।

LIBER SEPTIMUS.

Vrihadasyus dixit:

1. Sic is conventum postquam fecerat cum Dvāparo Calis, I adiit tum  
 2. illuc, ubi rex ille Naischadhus. ॥ Is semper occasionem captans in  
 3. Nischadhis habitabat diu. I At ejus, duodecimo anno, vidit Calis oc-  
 4. casionem. ॥ Qui fecerat urinam, et eam calcaverat, trepusculo, se-  
 5. detur Naischadhus, I non-facta pedum purificatione; hac occasione  
 6. Calis ingressus est. ॥ Is ingressusque Nalam, ad Pushkarum-  
 7. lacumque profectus, Pushkaro dixit hoc: Veni, huc cum Nalo; ॥ in ta-

निषधान् प्रतिपद्यस्व जित्वा राज्यन् नलन् नृपम् ॥५॥

एवम् उक्तस् तु कलिना पुष्करो नलम् अभ्ययात् ।

कलिश् चै व वृषो भूत्वा गवाम् पुष्करम् अभ्ययात् ॥६॥

आसाद्य तु नलं वीरम् पुष्करः परवीरहा ।

दीव्यावि 'त्य् अत्रवीद् आता वृषेणे 'ति मुङ्गर् मुङ्गः ॥७॥

न चक्षमे ततो राजा तम् आह्वानम् महामनाः ।

वैदर्भ्याः प्रेक्षमाणायाः पणकालम् अभिन्यत ॥८॥

हिरण्यस्य सुवर्णस्य धानयुग्यस्य वाससाम् ।

आविष्टः कलिना द्यूते जीयते स्म नलस् तदा ॥९॥

तम् अक्षमदसम्मतं मुह्यदान् न तु कश्चन ।

निवारणे ऽभवच् कृतो दीव्यमानम् अरिन्दमम् ॥१०॥

- lorum-ludo vinctes tu enim, adjutus a me. | Nischadhos adipiscere,  
 6. vincendo regnum, Nalum regem. || Sic compellatus vero a Cale,  
 Pushcarus Nalum adiit; | Calisque etiam, taurus factus boum, Push-  
 7. carum adiit. || Aggressus vero Nalum heroem, Pushcarus hostium-  
 heroum-occisor, | «Ludamus,» sic dixit frater, «talo eximio;» sic  
 8. iterum iterum. || Non sustinuit tum rex provocationem magnâ-mente  
 9. praeditus | Vaidarbhiâ spectante ludendi-tempus putavit || de opibus,  
 auro, currûs-jugo, vestibis. | Intratus a Cale in ludo vincebatur  
 10. Nalus tunc. || Eum, talorum-furore-dementem, amicorum non vero  
 quispiam | avertendi erat potens ludentem hostium-domitorem. ||

ततः पौरजनाः सर्वे मन्त्रिभिः सह भारत ।  
 राजानन् द्रष्टुम् आगच्छन् निवारयितुम् आतुरम् ॥ ११ ॥  
 ततः सूत उपागम्य दमयन्त्यै न्यवेदयत् ।  
 एष पौरजनो देवि द्वारि तिष्ठति कार्यवान् ॥ १२ ॥  
 निवेद्यतान् नैषधाय सर्वाः प्रकृतयः स्थिताः ।  
 अमृषमाणा व्यसनं राज्ञो धर्मार्थदर्शिनाः ॥ १३ ॥  
 ततः सा वाष्पकलया वाचा दुःखेन कर्षिता ।  
 उवाच नैषधम् भेमी शोकोपकृतचेतना ॥ १४ ॥  
 राजन् पौरजनो द्वारि बान् दिदक्षुर् अवस्थितः ।  
 मन्त्रिभिः सहितः सर्वै राजभक्तिपुरस्कृतः ।  
 तन् द्रष्टुम् अर्हसी त्य एव पुनः पुनर् अभाषत ॥ १५ ॥

- 
11. Deinde cives omnes cum consiliariis, Bhârâte! I regem visum adve-
  12. nerunt, ad arcendum aegrotum. ॥ Tum auriga, aggressus, Dama-
  - yantiae denuntiavit: I haec civitas, regina! ad portam stat officiosa. ॥
  13. Nuntietur Naischadho: «Cuncti subditi adstantes, I non sustinentes
  14. calamitatem regis, juris-rem-cernentis.» ॥ Deinde illa, lacrymis-
  - oppressâ-voce, dolore tracta, I dixit Naischadho Bhaimia moestitiâ-
  15. perculso-animo: ॥ «Rex, civitas ad portam te videndi-cupida stans, I
  - cum consiliariis conjuncta omnibus, regis-cultu-ducta; I eam videre
  16. velis;» sic nempe iterum iterum dixit. ॥ Ei tam pulchris-oculorum

तान् तथा रुचिरापाङ्गीं विलपन्तीन् तवाविषम् ।  
 आविष्टः कलिना राज्ञा मा भ्रमाषत किञ्चन ॥ १६ ॥  
 ततस् ते मन्त्रिणः सर्वे ते वै व पुर्वासिनः ।  
 ना 'यम् अस्ती' ति दुःखार्ता व्रीडिता क्षमुर् अस्तयान् ॥ १७ ॥  
 तदा तद् अभवद् भूतम् पुष्करस्य नलस्य च ।  
 युधिष्ठिर बहून् मासान् पुण्यश्लोकस् त् अजीयत ॥ १८ ॥  
 ॥ इति नलोपाख्यानं सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

~~~~~

वृहदश्व उवाच

दमयन्ती ततो दृष्ट्वा पुण्यश्लोकन् नराधिपम् ।

- angulis *praeditae*, lamentanti tali-modo, | intratus a Cale rex non
 17. dixit quidpiam. || Deinde illi consilarii cuncti, illique etiam urbis-
 habitatores, | «non iste est;» sic (dicentes), dolore-afflicti, pudibundi
 18. iverunt in domicilia. || Tum ille erat ludus Pushcari Nalique, | Yu-
 dhishthire! multos menses; Punyashlocus vero vincebatur. ||

~~~~~

#### LIBER OCTAVUS.

Vrihadashvus dixit:

1. Damayantia tum, tufta 'Punyashlocum' hominum-regem | dementem-

उन्मत्तवद् अनुमत्ता देवने मतचेससम् ॥ १ ॥  
 भयशोकसमाविष्टा राजम् भीमसुता ततः ।  
 चित्तयामास तत् कार्यं सुमकृत् पार्थिवम् प्रति ॥ २ ॥  
 सा शङ्कमाना तत्पापञ्च विकीर्षन्ती च तत्प्रियम् ।  
 नलञ्च कृतसर्वस्वम् उपलब्धे दम् अभ्रवीत् ॥ ३ ॥  
 वृकृत्सेनाम् अतिपशास् तान् धर्मीन् परिचारिकान् ।  
 हितां सर्वार्थकुशलाम् अनुरक्तां सुभाषिताम् ॥ ४ ॥  
 वृकृत्सेने व्रजा मात्यान् आनाय्य नलशासनात् ।  
 आचक्ष्व यद् धृतम् द्रव्यम् अवशिष्टञ्च यद् वसु ॥ ५ ॥  
 ततस् ते मन्त्रिणाः सर्वे विज्ञाय नलशासनम् ।  
 अपि नो भागधेयं स्याद् इत्य् उक्त्वा नलम् आघ्रन्नन् ॥ ६ ॥

- 
2. quasi, non-demens, in ludo expertem-mentis, ॥ timore-moerore-  
 affecta, rex! Bhimi-filia tum ॥ consideravit hoc negotium permagnum  
 3. regem circa. ॥ Ea timens illius-vitium, facere cupidensque illius-  
 carum, ॥ Nalumque privatum-omni-proprio cum vidit, hoc dixit ॥  
 4. Vrihatsēnae pergloriosa, illi nutrici servae, ॥ bonae, omnium-re-  
 5. rum-peritae, deditae, facundae: ॥ «Vrihatsēna! i, consiliariis ad-  
 ductis Nali-jussu, ॥ dic quae capta res, relictaeque quae gaza.» ॥  
 6. Deinde illi consiliarii cuncti, cognito Nali-jussu, ॥ «etiam nostrum  
 7. fatum sū,» sic locuti, Nalum adierunt. ॥ Illi quoque omnes subditi

तास् तु सर्वाः प्रकृतयो द्वितीयं समुपस्थिताः ।  
 न्यवेदयद् भीमसुता न स तत् प्रत्यनन्दत ॥ ७ ॥  
 वाक्यम् अप्रतिनन्दत्तम् भर्तारम् अभिवीक्ष्य सा ।  
 दमयन्ती पुनरू वेश्म व्रीडिता प्रविवेश ह ॥ ८ ॥  
 निशम्य सततञ् चा क्षीन् पुण्यश्लोकपराङ्मुखान् ।  
 नलञ् च हृतसर्वस्वन् भर्त्रीम् पुनरू उवाच ह ॥ ९ ॥  
 वृहत्सेने पुनरू गच्छ वार्क्ष्यन् नलशासनात् ।  
 सूतम् आनय कल्याणि महत् कार्यम् उपस्थितम् ॥ १० ॥  
 वृहत्सेना तु तच् कृत्वा दमयन्त्याः प्रभाषितम् ।  
 सूतम् आनाययामास पुरुषैर् आसकारिभिः ॥ ११ ॥  
 वार्क्ष्यन् तु ततो भैमी साल्वयन् श्लक्ष्णाया गिरा ।

- 
- secundum aggressi (sunt). । Nuntiavit Bhimi-filia; non ille hoc at-  
 8. tendit. ॥ Sermonem non attendentem conjugem tuita ea, । Dama-  
 9. yantia rursus domum pudibunda intravit. ॥ Cum percepit semperque  
 talos a Punyaslôco-aversos, । Nalumque privatum-omni-proprio,  
 10. nutrici iterum dixit: ॥ « Vrihatsêna! i iterum, ad Vârshnêyum, Nali-  
 jussu; । aurigam adduc, eximia! magnum negotium est aggressum. » ॥  
 11. Vrihatsêna vero, hoc audito Damayantiae dicto, । aurigam adducen-  
 12. dum curavit a viris apte-agentibus. ॥ Vârshnêyo vero tum Bhaimia  
 blandiens leni voce, । fata est loci-temporis-gnara ad aggressum-

उवाच देशकालज्ञा प्राप्तकालम् अनिन्दिता ॥ १२ ॥  
 ज्ञानीषे त्वं यथा राजा सम्यग्वृत्तः सदा त्वयि ।  
 तस्य त्वं विषमस्थस्य साहाय्यं कर्तुम् अर्हसि ॥ १३ ॥  
 यथा यथा हि नृपतिः पुष्करेणैव जीयते ।  
 तथा तथा स्य वै श्रूते भूयो रामो ऽभिवर्धते ॥ १४ ॥  
 यथा च पुष्करस्याक्षाः पतन्ति वशवर्तिनः ।  
 तथा विपर्ययम् चापि नलस्याक्षेषु दृश्यते ॥ १५ ॥  
 सुहृत्स्वजनवाक्यानि यथावन् न शृणोति च ।  
 मम चापि तथा वाक्यन् नाभिनन्दति मोहितः ॥ १६ ॥  
 नूनम् मन्ये न दोषो ऽस्ति नैषधस्य महात्मनः ।  
 यत्र मे वचनं राजा नाभिनन्दति मोहितः ॥ १७ ॥

- 
13. tempore (conveniente) non-spreta: ॥ Noscis tu sicut rex omnino fretus  
 14. semper te; ॥ huic tu in difficultate-stanti auxilium facere velis. ॥ Ut ut  
 enim rex a Pushcara nempе vincitur, ॥ ita ita illius sane in ludo plus  
 15. cupido accrescit. ॥ Sicutque Pushcari tali cadunt ad arbitrium-versan-  
 16. tes, ॥ ita contrariumque etiam Nali in talis cernitur. ॥ Amicorum- et  
 cognatorum-sermones convenienter non auscultatque, ॥ meumque etiam  
 17. ita sermonem non attendit stultus. ॥ Certe, credo, non vitium est  
 Naischadhi magnanimi, ॥ quod meum sermonem rex non attendit



शरणान् त्वाम् प्रपन्ना स्मि सारथे कुरु मद्वचः ।  
 न हि मे शुध्यते भावः कदाचिद् विनश्येद् अथि ॥१८॥  
 नलस्य दयितान् अश्वान् योजयित्वा मनोज्ञवान् ।  
 इदम् आरोप्य मिथुनञ्ज कुन्दिने यातुम् अर्हसि ॥१९॥  
 मम ज्ञातिषु निक्षिप्य दारकीः स्यन्दनम् तथा ।  
 अश्वांश्च चे मान् यथाकामं वसे वा ज्यत्र गच्छ वा ॥२०॥  
 दमयत्यास् तु तद् वाक्यं वार्त्तियो नलसारथिः ।  
 न्यवेदयद् अशेषिण नलामात्येषु मुख्यशः ॥२१॥  
 तैः समेत्य विनिश्चित्य सो ऽनुज्ञातो महीपते ।  
 ययौ मिथुनम् आरोप्य विदर्भीस् तेन वाहिना ॥२२॥  
 रूपांस् तत्र विनिक्षिप्य सूतो रथवरञ्च तम् ।

18. stultus. ॥ In refugium ad te profecta sum, auriga! fac meum-sermonem; I non enim meus serenatur animus, aliquando perire possit
19. etiam. ॥ Nali caris equis junctis sicut mens-velocibus, I hoc postquam
20. imposueris par puerorum, Cundinum ire velis. ॥ Meos apud propinquos postquam tradideris liberos, vehiculum ita, I equosque eos, ad-
21. libidinem habitave, aliorum vadeve. ॥ Damayantiae vero hunc sermonem Vārshnēyus Nali-auriga I denuntiavit plane Nali-consiliariis
22. praecipuis. ॥ Cum iis congressus postquam perpenderat, is, assensum adeptus, terrae-domine! I Ivit, par puerorum postquam imposuerat,
23. in Vidarbhos illo curru. ॥ Equos ibi postquam tradiderat auriga,

इन्द्रसेनाञ् च ताड् कस्याम् इन्द्रसेनञ् च बालकम् ॥ २३ ॥  
 आमह्य भीमं राजानम् आर्तः शोचन् नलन् नृपम् ।  
 अटमानस् ततो ऽयोध्याञ् व्रगाम नगरीन् तदा ॥ २४ ॥  
 ऋतुपर्णं स राजानम् उपतस्थे सुदुःखितः ।  
 भृतिम् उपययौ तस्य सारथ्येन महीपतेः ॥ २५ ॥  
 ॥ इति नलोपाख्याने अष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥



वृहदश्व उवाच

ततस् तु यति वार्त्तये पुण्यश्लोकस्य दीव्यतः ।  
 पुष्करेण कृतं राज्यं यच् चा न्यद् वसु किञ्चन ॥ १ ॥

- curuum-decusque illud, । Indrasēnamque puellam, Indrasēnumque  
 24. puerculum; ॥ salutato Bhimo rege, moestus, miserans Nalum regna-  
 25. torem, । vadens illinc, Ayodhyam ivit urbem tum. ॥ Rituparnum is  
 regem aggressus est perafflictus, । mercedem iniit hujus, aurigatione,  
 terrae-domini. ॥



## LIBER NONUS.

Vrihadasyus dixit:

1. Deinde vero, profecto Vārshnéyo, Punyaslóci Indentis । a Pushcaro

दमयन्त्याः प्रणः साधु वर्तनां यदि मन्यसे  
 पुष्करेणैवम् उक्तस्य पुण्यश्लोकस्य मन्युः  
 व्यदीर्यते 'व हृदयन् न चे नङ् किञ्चिद्  
 ततः पुष्करम् आलोक्य नलः परममन्युः  
 उत्सृज्य सर्वगात्रिभ्यो भूषणानि महायशाः  
 एकवासा क्यू असंवीतः सुहृच्छोकविवर्धः  
 निश्चक्राम ततो राजा त्यक्त्वा सुविपुलां हि  
 दमयन्त्य् एकवस्त्रा थ गच्छन्तम् पृष्ठतो ऽ

- 
2. *captum est regnum, et quae alia res ulla. || Privi*  
*rex! ridens Pushcarus factus est: | ludus verset*
  3. *tum est quid tuum? || Relicta tibi Damayantia*
  4. *tum a me; | de Damayantia ludus, agedum! ve*  
*Pushcaro sic compellati Punyaslôci moerore*
  5. *cor. neque illi quidam*

स तथा वाक्यतः सार्धन् त्रिरात्रन् नैषधो ऽवसत् ॥ ७ ॥  
 पुष्करस् तु महाराज घोषयामास वै पुरे ।  
 नले यः सम्यग् आतिष्ठत् स गच्छेद् वध्यताम् मम ॥ ८ ॥  
 पुष्करस्य तु वाक्येन तस्य विद्वेषणेन च ।  
 पौरा न तस्य सत्कारः कृतवन्तो युधिष्ठिर ॥ ९ ॥  
 स तथा नगराभ्यासे सत्कारार्हो न सत्कृतः ।  
 त्रिरात्रम् उषितो राजा जलमंत्रिण वर्तयन् ॥ १० ॥  
 पीडमानः क्षुधा तत्र फलमूलानि कर्षयन् ।  
 प्रातिष्ठत् ततो राजा दमयन्ती तम् अन्वगात् ॥ ११ ॥  
 क्षुधया पीडमानस् तु नलो बहुतिथे ऽहनि ।  
 अपश्यच् ककुनान् कांश्चिद् धिरण्यसदृशच्छदान् ॥ १२ ॥

- secuta est. | Is cum eâ foris simul tres-noctes Naischadbus habita-  
 8. vit. || Pushcarus vero, magne-rex! divulgavit in urbe: | «Cum Nalo  
 9. qui simul adstet, is eat in occisionem mei.» (i.e. *per me.*) || Ob  
 10. Pashcari vero sermonem, ejus odiumque, | cives non illius hospitium  
 11. fecerunt, Yudhishtire! || Ille ita in urbis-vicinitate, hospitio-dig-  
 nus, non hospitio acceptus, | tres-noctes moratus est rex, aquâ-solâ  
 12. vivens, || afflictus fame ibi, fructus-radices avellens. | Processit  
 12. deinde rex, Damayantia eum sequebatur. || Fame afflictus vero Na-  
 lus post multos dies | vidit aves aliquas auro-similibus-alis. ||



येषाङ् कृते न सत्कारम् अकुर्वन् मयि नैषधाः ।  
 त इमे शकुना भूत्वा वासो ऽप्य् अपहरन्ति मे ॥ १९ ॥  
 वैषम्यम् परमम् प्राप्तो दुःखितो गतचेतनः ।  
 भर्ता ते ऽहन् निबोधे दं वचनं हितम् आत्मनः ॥ २० ॥  
 एते गच्छन्ति बहवः पन्थानो दक्षिणापथम् ।  
 अवन्तीम् ऋक्षवन्तञ् च समुद्रं पर्वतम् ॥ २१ ॥  
 एष विन्ध्यो महेशिलः पयोज्ञी च समुद्रगा ।  
 आश्रमाश् च महर्षीणाम् बद्धमूलफलान्विताः ॥ २२ ॥  
 एष पन्था विदर्भाणाम् असौ गच्छति कोशलान् ।  
 अतः परञ् च देशो ऽयन् दक्षिणि दक्षिणापथः ॥ २३ ॥  
 एतद् वाक्येन नलो राजा दमयन्तो समाहितः ।

19. invenioque, afflictus, fame affectus; ॥ quorum causâ non hospitium fecerunt mihi Naischadhi; ॥ Ii hi, aves facti, vestem etiam abripiunt meam. ॥ In difficultatem eximiam profectus, afflictus, expers-mentis, ॥ conjux tuus ego; cognosce hunc sermonem salutarem tibi: ॥ Hae eunt multae viae ad meridionalem-plagam, ॥ Avantiam Ricschavanteque transgredientes montem. ॥ Hic Viadhyus magnusmons, Payôschniaque ad mare-fluens; ॥ sedes solitariaeque magnorum-sapientum multis-radicibus-fructibus-instructae; ॥ haec via Vidarbhorum, illa it in Cósalos; ॥ illinc ulteriusque regio illa, ad meridiem, est meridionalis-plaga. ॥ Hanc sermonem Nalus rex

उद्वपत मे कदये सौदल्य् अङ्गानि सर्वशः  
 तव पार्थिव सङ्कल्पञ् चिन्तयत्याः पुनः पु  
 कृतराज्यं कृतद्रव्यं विवस्वत्तृषान्वितम्  
 कथम् उत्सृज्य गच्छेयम् अहन् त्वान् निर्जने  
 श्रान्तस्य ते क्षुधार्तस्य चिन्तयानस्य तत् सु  
 वने घोरे महाराज नाशयिष्याम्य् अहङ् ह  
 न च भार्यासमङ् किञ्चिद् विद्यते भिषज्ञाम्  
 औषधं सर्वदुःखेषु सत्यम् एतद् ब्रवीमि ते

*Damayantiae studiosus | dixit non-semel, moest*

25. *monstrandum, Bhârate! || Deinde illa, lacrymis-  
lore-tracta, | dixit Damayantia ei Naischadho miser:*
26. *Tremet mei cor, tabescunt membra omnino, | tuum*
27. *gitantis iterum iterum: \* Privatum-regno, privat  
veste, fame-siti-affectum, | quomodo relinamene ab-*

नल उवाच

एवम् एतद् यथा त्वं वन् दमयन्ति सुमध्यमे ।  
ना स्ति भार्यासमम् मित्रं नरस्या तस्य भेषजम् ॥ ३० ॥  
न चा हन् त्यक्तुकामस् त्वद् किमर्थम् भीरु शङ्कसे ।  
त्यजेयम् अहम् आत्मानन् न चे वन् त्वाम् अनिन्दिते ॥ ३१ ॥

दमयत्य् उवाच

यदि मान् त्वम् महाराज न विहांतुम् इहे च्छसि ।  
तत् किमर्थं विदर्भाणाम् पन्थाः समुपदिश्यते ॥ ३२ ॥  
अविमि चा हन् नृपते न तु मान् त्यक्तुम् अर्हसि ।  
चेतसा त्व् अपकृष्टेन मान् त्यजेथा महीपते ॥ ३३ ॥  
पन्थानं हि ममा भीक्ष्णाम् आख्यासि च नरोत्तम ।

Nalus dixit:

30. Ita hoc, sicut dixisti tu, Damayantia pulchro-medio-corpore! I non  
31. est uxori-aequale amicum viri afflicti medicamentum. ॥ Neque ego  
deserendi-cupidus te. Quamobrem, pavida! times? I Desererem ego  
me ipsum, non vero te, non-spreta! ॥

Damayantia dixit:

32. Si me tu, magne-rex! non deserere hic vis, I ideo quamobrem Vi-  
33. darbhorum via monstratur? ॥ Intellego enim ego, rex! ne vero me  
deserere velis! I Cum mente sane detractâ me desereres, terrae-do-  
34. mine! ॥ Viam enim meam iterum iterumque indicas, virorum-excel-



तेन त्वम् पूजितो राजन् सुखं वत्स्यसि नं  
॥ इति नलोपाख्यानं नवमः सर्गः



### नल उवाच

यथा राज्यन् तव पितुस् तथा मम न संशयः  
न तु तत्र गमिष्यामि विषमस्थः कथञ्चन ॥

lentissime! । Hujus causâ moerorem meum ampli-

35. similis! ॥ Si vero hoc consilium tuum, «ad prop-

36. conjuncti sane imus in Vidarbhos, si putas. ॥ V  
te honorabit, honoris-dator! । ab eo tu honorati  
tabis in nostri domo. ॥



कथं समृद्धो गत्वा 'हृन् तव कृषविवर्धनः ।  
 परिच्युतो गमिष्यामि तव शोकविवर्धनः ॥ २ ॥  
 इति ब्रुवन् नलो राजा दमयन्तीम् पुनः पुनः ।  
 सात्त्वयामास कल्याणीं वाससो ऽर्धेन संवृताम् ॥ ३ ॥  
 ताव् एकवस्त्रसंवीताव् अटमानाव् इतस् ततः ।  
 क्षुत्पिपासापरिश्रान्तौ सभाङ् काञ्चिद् उपेयतुः ॥ ४ ॥  
 तां सभाम् उपसम्प्राप्य तदा स निषधाधिपः ।  
 वैदर्भ्या सहितो राजा निषसाद् महीतले ॥ ५ ॥  
 स वै विवस्त्रो विकटो मलिनः पांशुगुण्ठितः ।  
 दमयन्त्या सह आन्तः सुघ्राप धरणीतले ॥ ६ ॥  
 दमयन्त्य् अपि कल्याणी निद्रया 'पक्वता ततः ।

- 
2. in difficultate-stans ullo modo. ॥ Quomodo dives postquam ivi (il-luc) ego, tui gaudii-amplificator, I miser ibo, tui moeroris-amplifi-
  3. cator? ॥ Sic dicens Nalus rex Damayantiae iterum iterum, I solatus
  4. est eximiam, vestis dimidio tectam. ॥ Li unā-veste-induti, vaden-tes huc illuc, I fame-siti-fessi ad casam quampiam pervenerunt. ॥
  5. Ad hanc casam postquam profecti erant, tum is Nischadhorum-reg-nator, I cum Vaidarbhia conjunctus rex consedit in terrae-solo. ॥
  6. Is expers-vestis, expers-tori graminei, lutulentus, pulvere-obductus, I
  7. cum Damayantiā, fessus obdormivit in terrae-solo. ॥ Damayantia

सहसा दुःखम् आसाद्य सुकुमारी तपस्विनी ॥ ७ ॥  
 सुतायान् दमयल्यान् तु नलो राज्ञा विशाम् पते ।  
 शोकोन्मथितचित्तात्मा न स्म श्रेति यथा पुरा ॥ ८ ॥  
 स तद् राज्यापहरणं सुहृत्यागञ् च सर्वशः ।  
 वने च तम् परिधंसम् प्रेक्ष्य चित्ताम् उपेयिवान् ॥ ९ ॥  
 किन् नु मे स्याद् इदं कृत्वा किन् नु मे स्याद् अकुर्वतः ।  
 किन् नु मे मरणं श्रेयः परित्यागो जनस्य वा ॥ १० ॥  
 माम् इयं क्व अनुरतौ व दुःखम् आप्नोति मत्कृते ।  
 मद्विहीना त् इयं गच्छेत् कदाचित् स्वजनम् प्रति ॥ ११ ॥  
 मयि निःशंसयन् दुःखम् इयम् प्राप्स्यत्य् अनुव्रता ।  
 उत्सर्गे शंसयः स्यात् तु विन्देता पि सुखं क्वचित् ॥ १२ ॥

- quoque eximia a somno capta (est) deinde । cito, dolorem aggressa,
8. tenera, pia. ॥ Dormiente Damayantiâ vero, Nalus rex, Visorum do-
9. mine! । maestitiâ-quasso-animo, non dormiebat sicut antea. ॥ Is illum
- regni-raptum, amicorum-relictionemque omnino, । in sylvâque hanc
10. circumcursionem intuitus, cogitationem aggressus est: ॥ Quidne mihi
- sit hoc faciendo? quidne mihi sit non facientis? । utrumne mihi mors
11. melior, relictio hominumve? ॥ Mihi haec enim devota certe dolorem
- adipiscitur mei causâ, । me-privata vero haec fieri potest ut eat ali-
12. quando familiam versus. ॥ Apud me expertem-dubii dolorem ea
- adipiscetur mihi devota, । in relictione dubium sit vero; fieri potest

स विनिश्चित्य ब्रुधा विचार्य च पुनः पुनः ।  
 उत्सर्गम् मन्यते श्रेयो दमयत्या नराधिपः ॥ १३ ॥  
 न चैषा तेजसा शक्या कैश्चिद् धर्षयितुम् पथि ।  
 यशस्विनी महाभागा मद्वक्त्रे यम् पतिव्रता ॥ १४ ॥  
 एवन् तस्य तदा बुद्धिर् दमयत्यान् न्यवर्तत ।  
 कलिना दुष्टभावेन दमयत्या विसर्जने ॥ १५ ॥  
 सो ऽवस्त्रताम् आत्मनश्च तस्याश्च चा 'ष्य एकवस्त्रताम् ।  
 चित्तयित्वा ध्यगाद् राजा वस्त्रार्थस्या 'वकर्तनम् ॥ १६ ॥  
 कथं वासो विकर्तेयन् न च बुध्येत मे प्रिया ।  
 विचित्यै 'वन् नलो राजा सभाम् पर्यचरत् तदा ॥ १७ ॥  
 परिधावन् अथ नल इतश्च चे 'तश्च च भारत ।

13. *ut inveniatur etiam gaudium alicubi.* ॥ Ille, postquam perpenderat multum consideraveratque iterum iterum, 1 relictionem putat melio-
14. *rem Damayantiae hominum-regnator.* ॥ «Non enim ea ob splendorem potest a quibuslibet opprimi in viâ, 1 gloriosa, perfortunata,
15. *mihi-devota haec conjugii-dedita.»* ॥ Sic illius tunc mens circa Damayantiam versabatur, 1 per Calem pravâ-indole, in Damayantiae
16. *relictione.* ॥ Iste vestis-defectum sui que, illius vero unius-vestis-possessionem 1 postquam cogitaverat, adiit rex vestis-dimidii abscis-
17. *sionem.* ॥ «Quomodo vestem abscindam, neque sentiat mea amata?» 1
18. *postquam cogitaverat sic Nalus rex, casam circumiit tunc.* ॥ Circum-

आससाद सभोद्देशे विकोशङ् खड्गम् उत्तमम् ॥ १८ ॥

तेना र्धं वाससश्च ह्रिन्वा निवस्य च परन्तपः ।

सुताम् उत्सृज्य वैदर्भीम् प्राद्ववद् गतचेतनः ॥ १९ ॥

ततो निवृत्तहृदयः पुनरु आगम्य तां सभाम् ।

दमयन्तीन् तदा दृष्ट्वा रुरोद निषधाधिपः ॥ २० ॥

यान् न वायुर न चा दित्यः पुरा पश्यति मे प्रियाम् ।

से यम् अद्य सभामग्रे शेति भूमाव् अनाथवत् ॥ २१ ॥

इयं वस्त्रावकर्तेन संवीता चारुहासिनी ।

उन्मत्ते व वरारोहा कथम् बुद्धा भविष्यति ॥ २२ ॥

कथम् एका सती भैमी मया विरहिता शुभा ।

- 
- currens autem Nalus hicque illicque, Bhârâte! । accessit in casae-  
 19. regione ad vacuum-vaginâ gladium excellentissimum. ॥ Eo dimi-  
 dium vestis postquam sciderat indueratque, hostium-vexator! । dor-  
 20. nientem relinquens Vaidarbham aufugit experts-mentis. ॥ Deinde  
 reverso-corde rursus aggressus ad illam casam, । Damayantiam tunc  
 21. tuitus, flevit Nischadhorum-rex. ॥ «Quam non ventus neque sol  
 ante videbat meam amatam, । ea haec nunc in casae-medio dormit  
 22. humi, tutore-carentis-instar. ॥ Ea, vestis-abscissione affecta, pul-  
 chre-ridens, । amens quasi, venusta, quomodo expectata erit? ॥  
 23. Quomodo sola versans Bhaimia, a me relicta, fausta, । ambulabit in

चरिष्यति वने घोरे मृगव्यालनिषेविते ॥ २३ ॥  
 आदित्या वसवो रुद्रा अश्विनौ समरुद्रणौ ।  
 रक्षन्तु त्वाम् महाभागे धर्मेणा 'सि समावृता ॥ २४ ॥  
 एवम् उक्त्वा प्रियाम् भार्या वृषेणा 'प्रतिमाम् भुवि ।  
 कलिना 'पकृतज्ञानो नलः त्व् आतिष्ठद् उद्यतः ॥ २५ ॥  
 गत्वा गत्वा नलो राजा पुनरु एति सभाम् मुहुः ।  
 आकृष्यमाणः कलिना सौहृदेना 'वकृष्यते ॥ २६ ॥  
 द्विधे 'व हृदयन् तस्य दुःखितस्या भवत् तदा ।  
 दोले 'व मुहुर् आयाति याति चै 'व सभाम् प्रति ॥ २७ ॥  
 अवकृष्टस् तु कलिना मोहितः प्राद्रवन् नलः ।  
 सुताम् उत्सृज्य ताम् भार्या विलप्य करुणाम् बद्ध ॥ २८ ॥

- 
24. *sylvâ terribili, a feris- et serpentibus-cultâ?* ॥ Aditya, Vasava, Rudri, duo Asvini cum-Marutorum-turbâ, 1 custodiunto te, perfortu-  
 25. *nata! virtute es tecta.* ॥ Sic fatus ad amatam uxorem formâ incom-  
 parabilem in terrâ, 1 a Cale abreptum-intellectum *habens* Nalus pro-  
 26. *cessit festinans.* ॥ *Profectus, profectus* Nalus rex rursus it ad casam  
 27. *iterum iterumque;* 1 *protractus a Cale, amicitia retrahitur.* ॥ *Bipar-*  
*titum veluti cor ejus, afflicti, erat tunc;* 1 *oscillum veluti iterum ite-*  
 28. *rumque procedit, ceditque etiam casam versus.* ॥ *Abstractus vero a*  
*Cale, amens aufugit Nalus, 1 dormientem relinquens illam uxorem,*

नट्टात्मा कलिना स्पृष्टस् तत् तद् विगणयन् नृपः ।  
 जगाम 'कां वने श्रूण्य भार्याम् उत्सृज्य दुःखितः ॥ २१ ॥  
 ॥ इति नलोपाख्यानि दशमः सर्गः ॥ १० ॥

वृहदस्य उवाच

अपक्रान्ते नले राजन् दमयन्ती गतक्लमा ।  
 अबुध्यत वरारोहा सत्त्वस्ता विजने वने ॥ १ ॥  
 अप्रणमन्ना भर्तारं शोकदुःखसमन्विता ।  
 प्राक्रोशद् ध्वं सत्त्वस्ता महाराजि ति नैषधम् ॥ २ ॥  
 हा नाथ हा महाराज हा स्वामिन् किञ् जहासि माम् ।

29. lamentans miserabiliter multum. ॥ Perditum-animum *habens*, a Cale  
 tactus, illud illud considerans rex, 1 ivit, solam in sylvâ desertâ uxo-  
 rem relinquens, afflictus. ॥

#### LIBER UNDECIMUS.

Vrihadasvus dixit:

1. Profecto Nalo, rex! Damayantia experts-lassitudinis 1 experrecta est  
 insigne-medium corpus *habens*, perterrita, in experte-hominum sylvâ. ॥
2. Non-videns conjugem, moerore-dolore-affecta, 1 acclamavit clarâ
3. voce perterrita, magne-rex! sic Naischadho, ॥ heus tutor! heus

हा कृता 'स्मि विनष्टा 'स्मि भीता 'स्मि विज्ञाने वने ॥ ३ ॥  
 ननु नाम महाराज धर्मज्ञः सत्यवाग् असि ।  
 कथम् उक्त्वा तथा सत्यं सुप्ताम् उत्सृज्य माङ् गतः ॥ ४ ॥  
 कथम् उत्सृज्य गन्तासि दक्षाम् भार्याम् अनुव्रताम् ।  
 विशेषतो ऽनपकृते परिणा पकृते सति ॥ ५ ॥  
 शक्यसे ता गिरः सत्याः कर्तुम् मयि नरेश्वर ।  
 यास् तेषां लोकपालानां सन्निधौ कथिताः पुरा ॥ ६ ॥  
 ना काले विहितो मृत्युर मर्त्यानाम् पुरुषर्षभ ।  
 यत्र काला त्वयो 'त्सृष्टा मुद्गर्तम् अपि जीवति ॥ ७ ॥  
 पर्याप्तः परिहासो ऽयम् एतावत् पुरुषर्षभ ।

*magne rex! heus domine! quid deseris me? I heu occisa sum!*

4. *perdita sum! timida sum in desertâ sylvâ! I Nonne nempe, magne rex! officiorum-gnarus, veridicus es? I Quomodo, postquam dixisti,*
5. *«ita verum,» dormientem relinquens me profectus es? I Quomodo relictâ ibis rectâ conjuge, deditâ, I praesertim non-offensione*
6. *existente, per alium offensione existente? I Potes illas loquelas veras facere in me, hominum-domine! I quae illorum mundi-custo-*
7. *dum in praesentiâ dictae olim. — I Non in non-tempore constituta est mors mortalium, hominum-princeps! I quia amata, a te relictâ,*
8. *momentum solum vivit. — I Obtentus jocus hic est, attamen, hominum-princeps! I timens ego, perdifficilis-oppressus! ostende*



भीता हम् अतिदुर्धर्ष दर्शया त्मानम् ईश्वर ॥८॥  
 दृश्यसे दृश्यसे राजन् एष दृष्टो ऽसि नैषध ।  
 आचार्य गुल्मैर् आत्मानञ्च किम् मान् न प्रतिभाषसे ॥९॥  
 नृशंस वत राजेन्द्र यन् माम् एव गताम् इह ।  
 विलपन्ती समागम्य ना श्वासयसि पार्थिव ॥१०॥  
 न शोचाम्य अहम् आत्मानन् न चा न्यद् अपि किञ्चन ।  
 कथन् तु भवितास्य एक इति त्वान् नृप शोचिमि ॥११॥  
 कथन् तु राजंस् तृषितः क्षुधितः श्रमकर्षितः ।  
 सायाह्ने वृक्षमूलेषु माम् अपश्यन् भविष्यसि ॥१२॥  
 ततः सा तीव्रशोकार्ता प्रदीप्ते व च मन्युना ।  
 इतश्च तश्च च रुदती पर्यधावत दुःखिता ॥१३॥

9. te, domine! — ॥ Conspiceris! Conspiceris, rex! Is conspectus es, Naischadhe! । Cum circumdedisti fruticibus te, quid mihi non re-  
 10. spondes? ॥ Improbe! heu! regum-princeps! quod me sic profectam  
 11. hac, । lamentantem, congressus non solaris, rex. ॥ Non miseror ego  
 me, neque aliud etiam quidquam; । quomodo vero eris solus? sic  
 12. te, rex! miseror. ॥ Quomodo, rex! sitiens, famelicus, lassitudine-  
 captus, । vespere ad arborum-radices, me non-videns, eris? ॥  
 13. Deinde illa, aspero-moerore-afflicta, flagrans velutique sollicitu-  
 14. dine, । hicque illicque flens circumcurrebat moesta. ॥ Modo exsilit

मुङ्गः उत्पतति बाला मुङ्गः पतति विह्वला ।  
 मुङ्गः आलीयते भीता मुङ्गः क्रोशति रोदिति ॥ १४ ॥  
 अतीव शोकसत्तप्ता मुङ्गः निःश्वस्य दुःखिता ।  
 उवाच भेमी निःश्वस्य रुदत्य् य पतिव्रता ॥ १५ ॥  
 यस्या भिशापाद् दुःखार्तिं दुःखं विन्दति नैषधः ।  
 तस्य भूतस्य नो दुःखाद् दुःखम् अप्य् अधिकम् भवेत् ॥ १६ ॥  
 अपापचेतसम् पापो य एवङ् कृतवान् नलम् ।  
 तस्माद् दुःखतरम् प्राप्य जीवत् असुखज्जीविकाम् ॥ १७ ॥  
 एवन् तु विलपन्ती सा राज्ञो भार्या महात्मनः ।  
 अन्वेषमाणा भर्तारं वने श्वापदसेविते ॥ १८ ॥  
 उन्मत्तवद् भीमसुता विलपन्ती ततस् ततः ।

- 
- puella, modo cadit perturbata, | modo tabescit timida, modo clamat,  
 15. flet. || Maxime moerore-usta, postquam iterum iterumque suspira-  
 verat afflicta, | dixit Bhaimia cum gemitu flens tum conjugii-de-  
 16. dita: || Per cujus execrationem dolore-afflictus dolorem invenit  
 Naischadhus, | huic animanti nostro dolore dolor quoque superior  
 17. sit. || Non-pravā-mente praeditum pravus qui sic reddidit Nalum, |  
 18. quam hoc dolorosius nactus, vivito carentem-gaudio vitam. || Sic  
 vero lamentans illa regis conjux magnanimi, | quaerens conjugem in  
 19. sylvā a feris-cultā, || amentis-instar Bhimi-filia, lamentans iterum

सदृसा म्यागतान् ममाम् अभ्यासपारवातः  
जग्राह जगरो ग्राहो महाकायः क्षुधान्वितः  
सा ग्रस्यमाना ग्राहेण श्लेकेन च परिप्लुता  
ना 'त्मानं शोचति तथा यथा शोचति नै  
हा नाथ माम् इह वने ग्रस्यमानाम् अना  
ग्राहेणा 'नेन विज्ञने किमर्थम् ना 'नुधार्वा  
कथम् भविष्यसि पुनरू माम् अनुस्मृत्य नै  
शापान् मुक्तः पुनरू लब्धा बुद्धिर् चेतो ।

iterumque, I «heu! heu! rex!» sic exclamans ite-

20. que illucque currit. II Eam flentem supra-modu  
ululantem, I miserabiliter multum querentem,

21. iterum, II subito aggressam Bhaimiam, in propi-

22. tem, I cepit serpens magno-corpore, fame-affe  
pitur a serpente, moeroreque circumfusa, I noi

श्रान्तस्य ते क्षुधार्तस्य परिग्लानस्य निषध ।  
 कः श्रमं राजशार्दूल नाशयिष्यति ते ऽनघ ॥ २५ ॥  
 ततः कश्चिन् मृगव्याधो विचरन् गह्वरे वने ।  
 आक्रन्दमानां संश्रुत्य ज्वेना भिससार ह ॥ २६ ॥  
 तान् तु दृष्ट्वा तथा ग्रस्ताम् उरगेना यतेक्षणाम् ।  
 तस्मात्प्रो मृगव्याधः समभिक्रम्य वेगतः ॥ २७ ॥  
 मुखतः पाठयामास शस्त्रेण विशितेन च ।  
 निर्विचेष्टम् भुजगन् तं विशस्य मृगजीवनः ॥ २८ ॥  
 मोक्षयित्वा स तां व्याधः प्रक्षाल्य सलिलेन च ।  
 समाश्रयस्य कृताकाराम् अथ पप्रच्छ भारत ॥ २९ ॥  
 कस्य त्वम् मृगशावाक्षि कथञ्च चा भ्यागता वनम् ।

- 
25. tellectum, mentem, divitiasque? ॥ Fesso tibi, fame-afflicto, languore confecto, Naischadhe! ॥ quis lassitudinem, regum-princeps! delebit  
 26. tibi, expers-peccatorum? ॥ Deinde quispiam venator, ambulans in densâ sylvâ, ॥ flentem postquam audiverat, cum velocitate advenit. ॥  
 27. Eamque tuitus ita captam a serpente longis-oculis *praeditam*, ॥ festi-  
 28. nans venator, aggressus velociter, ॥ in conspectu perforavit sagittâ acutâ ॥ non-renitentem serpentem illum. Occidendo feris-  
 29. vivens ॥ postquam solverat hic illam venator, abluerat aquâque, ॥  
 30. consolatus instructam-cibo, tum interrogavit, o Bhârata: ॥ Cujus es

कथञ्च चे 'दम् मरुत् कृच्छम् प्राप्तवत् अति भाविनि ॥ ३० ॥  
 दमयन्ती तथा तेन पृच्छमाना विशाम् पते ।  
 सर्वम् एतद् यथावृत्तम् आचक्षते ऽस्य भारत ॥ ३१ ॥  
 ताम् अर्धवस्त्रसंवीताम् पीनश्रोणिपयोधराम् ।  
 सुकुमारानवद्याङ्गीम् पूर्णचन्द्रनिभाननाम् ॥ ३२ ॥  
 अरालपद्मनयनान् तथा मधुरभाषिणीम् ।  
 लक्षयित्वा मृगव्याधः कामस्य वशम् ईयिवान् ॥ ३३ ॥  
 ताम् एवं श्लक्ष्णाया वाचा लुब्धको मृदुपूर्वया ।  
 सान्त्वयामास कामार्तस् तद् अबुध्यत भाविनी ॥ ३४ ॥  
 दमयत्य् अपि तन् दुष्टम् उपलभ्य पतिव्रता ।  
 तीव्ररोषसमाविष्टा प्रज्ज्वाले 'व मन्युना ॥ ३५ ॥

- 
- tu, dorcadis-vituli-oculis *praedita!* quomodoque aggressa sylvam? ।  
 31. quomodoque ad hanc magnam miseriam profecta es, egregia? ॥ Da-  
 mayantia sic ab illo interrogata, Visorum domine! । omne illud sicut-  
 32. factum enarravit ei, Bhârâte! ॥ Eam dimidiâ-veste-indutam, turgi-  
 dis-femoribus-*et* mammis *praeditam*, । teneris-pulchris-membris,  
 33. plenae-lunae-simili-vultu, ॥ curvis-ciliis-*praeditos* oculos *haben-*  
*tem*, tam dulce-loquentem, । tuitus venator, in amoris-potestatem  
 34. profectus est. ॥ Eam itaque leni voce venator suaviter-incipiente ।  
 35. solatus est amore-afflictus; hoc intellexit egregia. ॥ Damayantia vero,  
 huuc improbum postquam comprehenderat, conjugî-devota, । acri-

स तु पापमतिः क्षुद्रः प्रधर्षयितुम् आतुरः ।  
 दुर्धर्षान् तर्कयामास दीप्ताम् अग्निशिखाम् इव ॥ ३६ ॥  
 दमयन्ती तु दुःखार्ता पतिराज्यविनाकृता ।  
 अतीतवाक्पथे काले शशापि नं रुषान्विता ॥ ३७ ॥  
 यथा 'हृन् नैषधाद् अन्यम् मनसा पि न चिन्तये ।  
 तथा 'यम् पतताड् क्षुद्रः परासुर मृगजीवनः ॥ ३८ ॥  
 उक्तमात्रे तु वचने तथा स मृगजीवनः ।  
 व्यसुः पपात मेदिन्याम् अग्निदग्ध इव द्रुमः ॥ ३९ ॥  
 ॥ इति नलोपाख्यान एकादशः सर्गः ॥ ११ ॥



36. irâ - capta flagrabat quasi indignatione. ॥ Ille vero pravam - mentem habens, vilis, opprimendi impotens, | difficilem - oppressa considera-  
 37. vit, fulgentem ignis - flammae instar. ॥ Damayantia vero dolore - af-  
 flicta, conjuge - regno - orbata, | praeterito - loquelae - conveniente  
 38. tempore, execrata est illum irâ - affecta: ॥ «Sicut ego Naischadho  
 alium mente quoque non cogito, | ita hic cadito vilis inanimis ve-  
 39. nator.» ॥ Dicto soloque sermone, ita ille venator | inanimis cecidit  
 in terrâ igne - combusta veluti arbor. ॥



वृहदश्व उवाच

सा निहत्य मृगव्याधम् प्रतस्थे कमलेक्षणा ।  
 वनम् प्रतिभयं शून्यञ्च किञ्चिकागणनादितम् ॥ १ ॥  
 सिंहद्वीपिरुव्याघ्रमहिषर्जगणैर्युतम् ।  
 नानापक्षिगणाकीर्णम् स्नेहस्तस्करसेवितम् ॥ २ ॥  
 शालत्रेणुधवाश्रयत्यतिङ्गुदेङ्गुदकिंशुकैः ।  
 अर्जुनारिष्टसञ्छन्नं स्यन्दनैश्च सशाल्मकैः ॥ ३ ॥  
 जम्ब्याम्रलोध्रखदिरसालवेत्रसमाकुलम् ।  
 पद्मकामलकल्लक्षकदम्बोदुम्बरावृतम् ॥ ४ ॥  
 वदरीविल्वसञ्छन्नं न्यग्रोधैश्च समाकुलम् ।

### LIBER DUODECIMUS.

Vrihadasvus dixit:

1. Illa, postquam occiderat ferarum-venatorem, processit loto (similibus)-oculis praedita | in sylvam terribilem, desertam, a gryllorum-
2. turbis-personitam, || leonum-pardorum-ruruum-tigrium-bubalorum-ursorum-turbis instructam, | variarum-avium-turbis-plenam,
3. a Mlatschis-et furibus-cultam, || sâlis-venibus-dhavis-asvatthis-ingudis-ingudis-einsucis, | ardschunis-arischtis-tectam, syandanis-
4. que cum-sâlmacis, || dschambibus-âmrîs-lôdhîris-khadîris-sâlis-vê-
5. tris-plenam, | padmacis-âmulacis-placschis-cadambis-udumbaris-
6. instructam, || vadariis-vilvis-tectam, nyagrôdhisque-plenam, | pri-

प्रियालतालखरूरुरीतकीविभीतकैः ॥ ५ ॥  
 नानाधातुशतैरु नद्धान् विविधान् अपि चा 'चलान् ।  
 निकुञ्जान् परिसङ्घुष्टान् दरीशू चा 'हुतदर्शनाः ॥ ६ ॥  
 नदीः सरांसि वापीशू च विविधांशू च मृगद्विज्ञान् ।  
 सा बहून् भीमवृषांशू च पिशाचोरगराक्षसान् ॥ ७ ॥  
 पल्लवत्वानि तडागानि गिरिकूटानि सर्वशः ।  
 सरितो निर्करांशू चै 'व ददर्शा 'हुतदर्शनान् ॥ ८ ॥  
 यूयशो ददृशे चा 'त्र विदर्भाधिपनन्दिनी ।  
 महिषांशू च वराहंशू च ऋक्षांशू च वनपन्नगान् ॥ ९ ॥  
 तेजसा यशसा लक्ष्म्या स्थित्या च परया युता ।  
 वैदर्भी विचरत्य् एका नलम् अन्वेषती तदा ॥ १० ॥

- 
6. *yālis - tālis - khardschūris - harttacibus - vibhūtacis.* ॥ Variorum-metal-  
 lorum-centenis instructos varios etiamque montes, l virgulta circum-  
 7. *sonita, specusque miros-visu, ॥ amnes, stagna, lacusque, variasque*  
*feras-et aves, l illa, multos terribili-formâque Pisâtschos-serpentes-*  
 8. *Râcschasos, ॥ paludes, piscinas, montium-cacumina omnino, l flu-*  
 9. *mina, catarractasque, videbat, miras-visu; ॥ gregatim videbatque ibi*  
*Vidarbhorum-regnatoris-filia l bubalosque, aprosque, ursosque et*  
 10. *sylvae-serpentes. ॥ Splendori, gloriae, felicitati, constantiaeque exi-*  
*miae juncta l Vaidarbhia, ambulans sola, Nalum quaerens tunc, ॥*



ना विन्दन् ना नृपसुता भैमी तत्रा थ कस्यचित् ।

सह्यान् अद्वान् प्राप्य भर्तृव्यसनपीडिता ॥ ११ ॥

विद्वन्मनसा राजन् विललाप सुदुःखिता ।

भर्तृशोकपरीताडो शिलातलम् यथा श्रिता ॥ १२ ॥

अङ्गोरस्क महाबाहो नैपधानाञ् जनाधिप ।

अ नु राजन् यतो ऽसौ ह त्यक्त्वा मां विजनि वने ॥ १३ ॥

अश्वमेधादिभिर् वीर क्रतुभिर् भूस्दिक्षिणैः ।

कथन् इहा नरध्यात्र नयि निध्या प्रवर्तते ॥ १४ ॥

यत् वयो कन् नरयेष्ठ नत्समक्षन् महागुते ।

त्सत्सम् अरुणे कल्याण वचनम् पार्थिवर्षभ ॥ १५ ॥

यश् शो क विरुगेर् हंसैः समोपे तव भूमिप ।

... ibi a quoquam. I In horribilem  
... conjugis calamitate vexata. II Vidarbhorum-filia,  
... de coniuge-moerore-affectis-mem-  
... pectore, magnis-  
... quare, rex! profectus es, hic  
... et aliis, heros! sacrificiis  
... postquam sacrificasti,  
... Qui a te dictus, virorum-  
... splendore praeclare. I recordari  
... principis! II Et quod dictum a vo-

मत्समन्नं यद् उक्तञ् च तद् अवेक्षितुम् अर्हसि ॥१६॥  
 चत्वार एकतो वेदाः साङ्गोपाङ्गाः सविस्तराः ।  
 स्वधीता मनुजव्याघ्र सत्यम् एकङ् किलै 'कतः ॥१७॥  
 तस्माद् अर्हसि शत्रुघ्न सत्यङ् कर्तुन् नरेश्वर ।  
 उक्तवान् असि यद् वीर मत्सकाशि पुरा वचः ॥१८॥  
 हा वीर ननु नामा 'हम् इष्टा किल तवा 'नघ ।  
 अस्याम् अटव्याङ् घोरायाङ् किम् मान् न प्रतिभाषसे ॥१९॥  
 भक्षयत्य् एष मां रौद्रो व्यात्तास्यो दारुणाकृतिः ।  
 अरण्यराट् क्षुधाविष्टः किम् मान् न त्रातुम् अर्हसि ॥२०॥  
 न मे तद् अन्या काचिद् धि प्रिया 'स्ती 'त्य् अब्रवीः सदा ।  
 ताम् ऋताङ् कुरु कल्थाणा पुरो 'क्ताम् भारतीन् नृप ॥२१॥

- 
- lucribus anseribus in propinquitate tuâ, terrae-regnator! । in meo  
 17. conspectu quod dictumque, hoc respicere velis. ॥ Quatuor unice  
*Vêdi cum-Angis-et Upângis*, extensi, । bene-perfecti, hominum-  
 18. princeps! *veritas est una profecto unice*. ॥ Ideo velis, hostium-occisor!  
 verum facere, hominum domine, । fatus es quem, heros! in meâ-  
 19. praesentiâ olim sermonem. ॥ O heros! nonne nempe ego amata pro-  
 fecto tua, pure-a peccatis? । In hac sylvâ terribili quid mihi non  
 20. respondes? — ॥ Devorat hic me atrox, diducto-ore, horrendâ-for-  
 21. mâ । *sylvae-rex fame-captus*; quid me non servare vis? ॥ «Non mihi  
 te alia quaequam cara est;» sic dixisti semper; । hanc veram fac, exi-

उन्मत्तां विलपत्तीम् माम् भार्याम् इष्टान् नराधिप ।  
 ईक्षिताम् ईक्षितो नाथ किम् मान् न प्रतिभाषसे ॥ २२ ॥  
 कृशान् दीनां विवर्णाञ् च मलिनां वसुधाधिप ।  
 वस्वार्थप्रावृताम् एकां विलपत्तीम् अनाथवत् ॥ २३ ॥  
 यूयन्नटाम् इवै काम् मां हरिणीम् पृथुलोचनाम् ।  
 न मानयसि माम् आर्य रुदतीम् अरिर्कषण ॥ २४ ॥  
 महाराज महारण्ये अहम् एकाकिनी सती ।  
 दमयत्य् अभिभाषे त्वाङ् किम् मान् न प्रतिभाषसे ॥ २५ ॥  
 कुलशीलोपसम्पन्न चारुसर्वाङ्गदर्शन ।  
 ना 'ह्य त्वाम् प्रतिपश्यामि गिराव् अस्मिन् नरोत्तम ॥ २६ ॥  
 वने चा 'स्मिन् महाधोरे सिद्धव्याघ्रनिषेविते ।

22. *mie! olim dictam loquelam, rex! ॥ Dementi, lamentanti mihi, uxori amatae, hominum-regnator! ॥ desideratae desideratus, tutor! quid mihi*  
 23. *non respondes? ॥ Macram, miseram, pallidamque, lutulentam, terrae-regnat. r! ॥ vestis-dimidio-indutam, solam, lamentantem tutore-ca-*  
 24. *rentis-instar, ॥ a grege-separatam veluti solam, me, cervam magnis-oculis, ॥ non honoras me, venerande! flentem, hostium-vexator! ॥*  
 25. *Magne-rex, in magnâ-sylvâ ego unica versans ॥ Damayantia alloquor*  
 26. *te; quid mihi non respondes? ॥ Genere nobili-bonâ indole-praedite,*  
*cum pulchro-omnium membrorum-aspectu, ॥ nonne hodie te video*  
 27. *in monte hoc, virorum-excellentissime? ॥ in sylvâque hac perterri-*

शयानम् उपविष्टं वा स्थितं वा निषधाधिप ॥ २७ ॥  
 प्रस्थितं वा नरश्रेष्ठ मम शोकविवर्धन ।  
 कन् नु पृच्छामि दुःखार्ता तदर्थे शोककर्षिता ॥ २८ ॥  
 कश्चिद् दृष्टस् त्वया रण्ये सङ्गत्ये 'ह नलो नृपः ।  
 को नु मे कथयेद् अद्य वने ऽस्मिन् विष्ठितन् नृपम् ॥ २९ ॥  
 अभिदूषम् महात्मानम् परव्यूहविनाशनम् ।  
 यम् अन्वेषसि राजानन् नलम् पद्मनिभेक्षनम् ॥ ३० ॥  
 अयं स इति कस्या 'द्य श्रोष्यामि मधुराङ् गिरम् ।  
 अरण्यराङ् अयं श्रीमांश्च चतुर्दंष्ट्रो महाकृनुः ॥ ३१ ॥  
 शार्दूलो ऽभिमुखो ऽभ्येति ब्रजाम्य् एनम् अशङ्किता ।  
 भवान् मृगाणाम् अधिपस् त्वम् अस्मिन् कानने प्रभुः ॥ ३२ ॥

- ribili, a leonibus-tigribus-cultā, † iacentem, sedentemve, stantemve,  
 28. Nischadhorum-regnator! † procedentemve, virorum-optime! mei  
 moeroris-amplificator? † Quemne interrogem dolore-afflicta tui-  
 29. causā moerore-attenuata: † «An visus a te in sylvā fortuito hic  
 Nalus rex?» — † Quisne mihi indicabit hodie in sylvā hac versan-  
 30. tem regem † formosum, magnanimum, hostium-turbæ-destructo-  
 31. rem? † «Quem quaeris regem Nalum loto-similibus-oculis, † hic iste;»  
 sic cujus hodie audiam dulcem vocem? — † Sylvae-rex hic, felix,  
 32. quatuor-dentibus, magnis-maxillis, † tigris adverso-ore advenit,  
 accedo ad eum non-pavens † «Tu es ferarum rex, tu in hac sylvā

विदर्भराजतनयान् दमयन्ती ति विद्धि माम् ।  
 निषधाधिपतेरु भार्यान् नलस्या मित्रधातिनः ॥ ३३ ॥  
 पतिम् अन्वेपतीम् एकाङ् कृपणां शोककर्षिताम् ।  
 आश्वासय मृगेन्द्रे हृ यदि दृष्टस् त्वया नलः ॥ ३४ ॥  
 अथवा रण्यनृपते नलं यदि न शंससि ।  
 माङ् खादय मृगश्चेष्ट दुःखाद् अस्माद् विमोचय ॥ ३५ ॥  
 श्रुत्वा रण्ये विलपितम् ममैष मृगराट् स्वयम् ।  
 यात्य् एताम् मृष्टसलिलाम् आपगां सागरङ्गाम् ॥ ३६ ॥  
 इमं शिलोत्तमम् पुण्यं शृङ्गेरु बहुभिरु उच्छ्रितैः ।  
 त्रिरासतिरु दिक्षिणभिरु नैकवर्णैरु मनोहरैः ॥ ३७ ॥  
 मानसभासाकर्णं विविधोपलभूषितम् ।

३३. dominus; ॥ Vidarbhorum-regis-filiam, «Damayantia», sic scito me, ।  
 ३४. Nischadhorum-regis uxorem, Nali, inimicorum-occisoris, ॥ conju-  
 gum quaerentem, solam, miserandam, moerore-tractam. । Consolare  
 ३५. me, ferarum-rex! hic si visus a te Nalus; ॥ aut, sylvae-domine! Na-  
 lum si non indicas, । me devora, ferarum-optime! moerore hoc  
 ३६. solve.» ॥ Audito in sylvā lamento meo, hic ferarum-rex ipse । it  
 ३७. ad hunc clarā-lymphā amnem ad mare-fluentem. ॥ Hunc montem  
 purum cacuminibus multis erectis, । splendentibus, coelum-tangen-  
 ३८. tibus, multicoloribus, cor-rapientibus, ॥ variorum-metallorum-ple-

अस्या रणस्य मरुतः केतुभूतम् इवो त्थितम् ॥ ३८ ॥  
 सिंहशार्दूलमातङ्गवरार्जुनमृगायुतम् ।  
 पतत्रिभिर् बह्विधैः समत्ताद् अनुनादितम् ॥ ३९ ॥  
 किंशुकाशोकवकुलपुन्नागैर् उपशोभितम् ।  
 कर्णिकार्धवपुक्षैः सुपुष्पैर् उपशोभितम् ॥ ४० ॥  
 सरिद्धिः सविकृद्भाभिः शिखरैश्च समाकुलम् ।  
 गिरिराजम् इमन् तावत् प्रक्ष्यामि नृपतिम् प्रति ॥ ४१ ॥  
 भगवन् अचलश्रेष्ठ दिव्यदर्शनविभ्रुत ।  
 शरण्य बह्वकल्याण ममस्ते ऽस्तु महीधर ॥ ४२ ॥  
 प्रणमि त्वा भिगम्या हं राजपुत्रीन् निबोध माम् ।  
 राज्ञः सृषां राजभार्यान् दमयस्तीति विभ्रुताम् ॥ ४३ ॥

- num, variis-gemmis-ornatum, | hujus sylvae magnae vexillum-existens  
 39. quasi erectum, | leonibus-tigribus-elephantis-apris-ursis-dorcadibus-  
 40. instructum, | ab avibus multigenis undique personitum, | *cinis-*  
*asolis-vaculis-pannagis* exornatum, | *carnictris-dhavis-placchis*  
 41. pulchros-flores habentibus exornatum, | fluviorum cum-volucris,  
 cacuminemque plenum: | montium-regem hunc nunc interrogabo  
 42. de hominum-domino: | Excelleas, montium-optime, coelesti-aspectu-  
 celebrate, | refugium praebens, multum-praeclare, salutatio tibi  
 43. esto, mens! | saluto te aggressa ego; regis-filiam nosce me, | re-  
 44. gis hujus, regis-uxorem; «Damayanti», sic celebratam. | Vidar-

विदर्भराजा धिपतिः पिता मम महारथः ।  
 भीमो नाम क्षितिपतिश्च चातुर्वर्ण्यस्य रक्षिता ॥ ४४ ॥  
 राजसूयाश्चमेधानाङ् क्रतूनान् दक्षिणावताम् ।  
 आकृता पार्थिवश्रेष्ठः पृथुचार्वञ्चितेक्षणाः ॥ ४५ ॥  
 ब्रह्मण्यः साधुवृत्तश्च सत्यवाग् अनसूयकाः ।  
 शीलवान् वीर्यसम्यक् पृथुश्रीर् धर्मविच् कृचिः ॥ ४६ ॥  
 सम्यग् गोप्ता विदर्भानान् निर्जितारिगणाः प्रभुः ।  
 तस्य मां विद्धि तनयाम् भगवंस् त्वाम् उपास्थिताम् ॥ ४७ ॥  
 निषधेषु महाशीलश्च श्रुतो मे नरोत्तमः ।  
 गृहीतनामा विख्यातो वीरसेन इति स्मृते ॥ ४८ ॥  
 तस्य राज्ञः सुतो वीरः श्रीमान् सत्यपराक्रमः ।

- bhorum-rex regnator pater meus, magnus-heros, । Bhīmus nomine,  
 45. terrae-dominus, quatuor-tribuum servator, ॥ Rādschasūyōrum-As-  
 vamēdbhorum sacrificiorum donis sacrificalibus praeditorum । appa-  
 46. rator, regum-optimus, magnis-pulchris-veneratis-oculis, ॥ religio-  
 sus, bonā-vitāque, veridicus, non-maledicus, । bonā indole, fortitu-  
 47. dine-praeditus, magnā-felicitate, officiorum-gñarus, purus, ॥ omnino  
 custos Vidarbhorum, victam-hostium-turbam *habens* dominus; । hujus  
 48. mie scito filiam, excellens! te aggressam. ॥ In Nischadhis, magne-  
 mons! socer meus virorum-excellentissimus, । captum-nomen *ha-*  
 49. *bens*, celebratus, Virasēnus, sic nominatus; ॥ hujus regis filius, he-

क्रमप्राप्तम् पितुः स्वं यो राज्यं समनुशास्ति ह ॥ ४१ ॥  
 नलो नामा रिहा श्यामः पुण्यश्लोक इति श्रुतः ।  
 ब्रह्मण्यो वेदविद् वाग्मी पुण्यकृत् सोमपो ऽग्निमान् ॥ ५० ॥  
 यष्टा दाता च योद्धा च सम्यक् चैव प्रशासिता ।  
 तस्य माम् अचलश्रेष्ठ विद्धि भार्याम् इहा गताम् ॥ ५१ ॥  
 त्यक्तश्रियम् भर्तृहीनाम् अनाथां व्यसनान्विताम् ।  
 अन्वेषमाणाम् भर्तारन् तं वै नरवरोत्तमम् ॥ ५२ ॥  
 खम् उल्लिखद्भिर् एतेरूहि त्वया शृङ्गशतैर् नृपः ।  
 कश्चिद् दृष्टो ऽचलश्रेष्ठ खने ऽस्मिन् दारुणो नलः ॥ ५३ ॥  
 गतेन्द्रविक्रमो धिमान् दीर्घबाहुर् अमर्षणः ॥

- ros, felix, vere - fortis, | successionē - impetratum patris suum qui re-
50. gnum regit, || Nalus, nomine, hostium - occisor, niger, Punyaslocaus,  
 sic auditus, | religiosus, Vedorum - gnarus, facundus, pura - agens, as-
51. clepiadis acidae succum - bibens, ignis studiosus; || sacrificator, dator-  
 que, pugnatorque, omninoque etiam regnator; | hujus me, montium-
52. optime! scito uxorem, huc aggressam, || relictā - felicitate, conjugē -  
 privatam, carentē - tutore, calamitate - affectam, | quaerentem con-
53. jugem, illum nempe virorum - egregiorum - excellentissimum. || In  
 aërem se erigentibus his a te cacuminum - centenis rex | an visus,
54. montium - optime! in sylvā hac terribili Nalus? || Elephantorum -  
 principis - fortitudine praeditus, sapiens, longis - brachiis, vehemens, |



॥ न तं जानयन् अग्नं स्वां मुता  
 वारं विक्रान्तं धर्मज्ञं सत्वसन्धं महो  
 बध् अस्मिन् वने राजन् दर्शय  
 कदा सुस्निग्धगन्भीराज् ज्ञेयतस्वनसा  
 श्रोष्यामि नैषधस्या हं वाचन् ताम्  
 वेदर्भी त्वं एव विस्पष्टां शुभां रसतो  
 आम्नायसारिणीम् ऋद्धीम् मम शोकंवि  
 भीताम् आश्वासय माज् च नृपते धर्मत

55. fortis, veridicus, heros, conjux meus magnâ.  
 regnator an visus a te Nalus? I Quid me quer  
 56. optime! conturbatam || voce non consolaris  
 afflictam? — I Heros (Nale), fortis, officior  
 57. habens, terrae-domine! || si es in hac sylva

इति सा तड् गिरिश्रेष्ठम् उक्त्वा पार्थिवमन्दिनी ।  
 दमयन्ती ततो भूयो जगाम दिशम् उत्तराम् ॥ ६० ॥  
 सा गत्वा त्रीन् अहोरात्रान् ददर्श परमाङ्गना ।  
 तापसारण्यम् अतुलन् दिव्यकामनदर्शनम् ॥ ६१ ॥  
 वशिष्ठभृग्वत्रिसमैस् तापसैर् उपशोभितम् ।  
 नियतेः संयताहारेर् दमशौचसमन्वितेः ॥ ६२ ॥  
 अन्नक्षैर् वायुभक्षैश् च पत्राहारेस् तथै व च ।  
 जितेन्द्रियैर् महाभागेः स्वर्गमार्गदिदृक्षुभिः ॥ ६३ ॥  
 ब्रह्मकलाजिनसंवीतेर् मुनिभिः संयतेन्द्रियैः ।  
 तापसाधुषितं रम्यन् ददर्शा श्रममण्डलम् ॥ ६४ ॥  
 नानामृगगणैर् जुष्टं शाखामृगगणायुतम् ।

- regis-filia, I Damayantia tum plus ivit plagam septentrionalem ver-
61. sus. II Ea, postquam iverat tres dies-et noctes, vidit eximia-femina I  
 anachoretarum-sylvam incomparabilem coelestis-luci-aspectu prae-
62. ditam II Vasischtho-Bhrigui-Atri-paribus anachoretis ornatum, I
63. cohibitis, cohibito-virtutis, temperantiâ-puritate-præditiis, II aquâ-  
 vescentibus, vento-vescentibusque, folia-tanquam cibum habentibus  
 ita etiamque, I oppressos-sensus habentibus, perfortunatis, coeli-
64. viam-videndi cupidis, II vestibus e libro confectis-et pellibus-indutis  
 anachoretis cohibitis-sensibus; I ab anachoretis-habitatum amoenum
65. vidit sodium solitariarum-orbem, II a variarum ferarum-turbis cul-

तापसेः समुपेतञ्च सा दृष्ट्वैव समाश्रयत ॥ ६५ ॥  
 सुभ्रूः सुकेशी सुश्रोणी सुकुचा सुद्विज्ञानना ।  
 वर्चस्विनी सुप्रतिष्ठा स्वसितायतलोचना ॥ ६६ ॥  
 सा विवेशा "श्रमपदं वीरसेनसुतप्रिया ।  
 योषिद्वलम् मरुभागा दमयन्ती तपस्विनी ॥ ६७ ॥  
 सा भिवाद्य तपोवृद्धान् विनयावनता स्थिता ।  
 स्वागतन् त इति प्रोक्ता तैः सर्वैस् तापसेश्च सा ॥ ६८ ॥  
 पूजाञ्च सा स्या यथान्यायङ् कृत्वा तत्र तपोधनाः ।  
 आस्यताम् इत्य् अथो "चुस् ते ब्रूहि किङ् करवामहे ॥ ६९ ॥  
 तान् उवाच वरारोहा कश्चिद् भगवताम् इह ।

- 
- tum, simiarum-turbis-instructum, l ab anachoretis visitatumque. Illa,  
 66. postquam viderat nempe, respiravit. || Pulchris-superciliis *praedita*,  
 pulchris-comis, pulchris-femoribus, pulchris-mammis, pulchros-  
 dentes *habente* ore, l splendens, percelebris, pulchris-nigris-longis-  
 67. oculis *praedita*, || illa intravit sedium solitiarum-locum Virasēni-  
 filii-amata, l seminarum-margarita, perfortunata, Damayantia pia. ||  
 68. Ea, inclinato corpore postquam salutaverat devotionis-divites, cum  
 modestiā-inclinata stabat. l «Salutatio tibi!» sic compellata *est* ab  
 69. illis cunctis anachoretis ea; || honorationemque ejus sicut-convenientia  
 postquam fecerant ibi devotionis-divites, l «Sedeatur,» sic tum dixe-  
 70. runt illi, «dic, quid faciamus?» || Illis dixit pulchrum-medium cor-

तपस्य अग्निषु धर्मेषु मृगपक्षिषु चा नद्याः ॥ ७० ॥  
 कुशलं वो महाभागाः स्वधर्मचरणेषु च ।  
 तैर उक्ता कुशलम् भद्रे सर्वत्रे ति यशस्विनि ॥ ७१ ॥  
 ब्रूहि सर्वानवद्याङ्गि का त्वङ् किञ् च चिकीर्षसि ।  
 दृष्टे व ते परं वृपन् युतिञ् च परमाम् इह ॥ ७२ ॥  
 विस्मयो नः समुत्पन्नः समाश्रयसिहि मा शुचः ।  
 अस्या रण्यस्य देवी त्वम् उताहो ऽस्य महीभृतः ॥ ७३ ॥  
 अस्याश् च नद्याः कल्याणि वद सत्यम् अनिन्दिते ।  
 सा ब्रवीत् तान् ऋषीन् नाहम् अरण्यस्या स्य देवता ॥ ७४ ॥  
 न चा प्य् अस्य गिरिर् विप्रा नै व नद्याश् च देवता ।  
 मानुषीम् मां विजानीत यूयं सर्वे तपोधनाः ॥ ७५ ॥

- pus habens: An fortunatis hic t in devotione, ignibus, officiis,*  
 71. *feris-avibusque, o puri-a peccatis! || salus vobis, perfortunati! in*  
*vestrorum-officiorum-effectionibusque? t Ab illis dictum est ei: «Sa-*  
 72. *lus, beata! ubique,» sic, «gloriosa! || dic, omnibus-pulchris-membris*  
*praedita, quae es tu? quidque facere cupis? t videndo sane tuam exi-*  
 73. *miam formam, splendoremque eximium hic, || admiratio nobis orta*  
*est; respira, ne moere! t An hujus sylvae dea tu? an hujus montis, ||*  
 74. *hujusve amnis, fortunata? Dic veritatem, non-spreta!» t Illa dixit his*  
 75. *sapientibus: Non ego sylvae hujus sum dea, || neque etiam hujus*  
*montis, Bráhmāni! non etiam amnisque dea; t humanam me scite*

विस्त्रिणा भिधास्यामि तन् मे शृणुत सर्वशः ।  
 विदर्भेषु महीपालो भीमो नाम महीपतिः ॥ ७६ ॥  
 तस्य मान् तनयां सर्वे ज्ञानीति द्विजसत्तमाः ।  
 निषधाधिपतिरू धीमान् नलो नाम महायशः ॥ ७७ ॥  
 वीरः सङ्ग्रामजिद् विद्वान् मम भर्ता विशाम् प्रतिः ।  
 देवताभ्यर्चनपरो द्विजातिजनवत्सलः ॥ ७८ ॥  
 गोप्ता निषधवंशस्य महातेजा महाबलः ।  
 सत्यवान् धर्मवित् प्राज्ञः सत्यसन्धो ऽरिदर्शनः ॥ ७९ ॥  
 ब्रह्मण्यो दैवतपरः श्रीमान् परपुरञ्जयः ।  
 नलो नाम नृपश्रेष्ठो देवराजसम्युतिः ॥ ८० ॥  
 मम भर्ता विशालाक्षः पूर्णेन्दुवदनो ऽरिहा ।

76. vos cuncti, o devotionis-divites! ॥ Fuse referam, id a me audite plane: । In Vidarbhis terrae-custos *est* Bhimus nomine, terrae-do-  
 77. minus; ॥ hujus me filiam cuncti scite, Brāhmanorum-optimi! । Ni-  
 78. schadhorum-regnator, sapiens, Nalus nomine, magnā-gloriā, ॥ heros, in pugnā-victor, gnarus, meus conjux *est* Visorum dominus, । Deo-  
 79. rum-cultui-addictus, Brāhmanorum-genti-amicus, ॥ custos Nischadhorum-generis, magno-splendore, magnā-vi, । veridicus, officio-  
 rum-gnarus, intelligens, vera-promissa *habens*, hostium-contritor, ॥  
 80. religiosus, Diis-addictus, felix, hostium-oppidorum-expugnator, । Nalus  
 81. nomine, regnatorum-optimus, Deorum-regi-similis-splendore, ॥ meus

आकृता क्रतुमुख्यानां वेदवेदाङ्गपारगः ॥ ८१ ॥  
 सपत्नानाम् मृधे कृता रविसोमसमप्रभः ।  
 स कैश्चिन् निकृतिप्रज्ञैर् अनार्यैर् अकृतात्मभिः ॥ ८२ ॥  
 आहूय पृथिवीपालः सत्यधर्मपरायणः ।  
 देवनकुशलेर् जित्तेर् जितो राज्यं वसूनि च ॥ ८३ ॥  
 तस्य माम् अवगच्छधम् भार्यां राजर्षभस्य वै ।  
 दमयन्ती ति विख्याताम् भर्तुर् दर्शनलालसाम् ॥ ८४ ॥  
 सा वनानि गिरींश्च चे व सरांसि सरितस् तथा ।  
 पल्वलानि च सर्वाणि तथा रण्यानि सर्वशः ॥ ८५ ॥  
 अन्वेषमाणा भर्तारन् नलं रणविशारदम् ।  
 महात्मानङ् कृतास्त्रञ्च विचरामी ह दुःखिता ॥ ८६ ॥

- conjux magnis - oculis, plenae - lunae *similem* - vultum *habens*, hostium-  
 occisor, | apparator sacrificiorum - praecipuorum, Vêdos - Vêdângos -  
 82. perlegens, || hostium in pugna occisor, soli-*et* lunae-similem-splendo-  
 rem *habens*, | is a quibusdam improbitatis-mentem *habentibus*, non-  
 83. venerandis, scelestis, || post provocationem, terrae-custos, veritatis-*et*  
 virtutis-studiosus, | ludi-peritis, pravis, victus *est et* regnum divitiae-  
 84. que; || hujus me scite uxorem regum-principis, | «Damayantia», sic  
 85. nominatam, conjugis visum-desiderantem. || Haec (i. e. ego) sylvas,  
 montesque etiam, stagna, flumina ita, | paludesque omnes, ita lucos  
 86. omnino, — || quaerens conjugem Nalum, pugnae-peritum, | magna-

कच्चिद् भगवतां रम्यन् तपोवनम् इदन् नृपः ।  
 भवेत् प्रातो नलो राजा निषधानाञ् जनाधिपः ॥ ८७ ॥  
 यत्कृते ऽहम् इदन् दुर्गम् प्रपन्ना भृशदारुणम् ।  
 वनम् प्रतिभयङ् घोरं शार्दूलमृगसंवितम् ॥ ८८ ॥  
 यदि कैश्चिद् अहोरात्रिर् न द्रक्ष्यामि नलन् नृपम् ।  
 आत्मानं श्रेयसा योक्ष्ये देहस्यास्य विमोचनात् ॥ ८९ ॥  
 को नु मे जीवितेनार्थस् तम् ऋते पुरुषर्षभम् ।  
 कथम् भविष्याम्य अद्याहम् भर्तृशोकाभिपीडिता ॥ ९० ॥  
 तथा विलपन्तीम् एकाम् अरण्ये भीमनन्दिनीम् ।  
 दमयन्तीम् अथो चुस्ते तापसाः सत्यदर्शिनाः ॥ ९१ ॥  
 उर्कस् तव कल्याणि कल्याणो भविता शुभे ।

87. *nimum, gnarum-armorumque, — peragro hic afflicta. ॥ An excel-*  
*sorum amoenam in devotionis-sylvam hanc princeps ॥ sit profectus,*  
 88. *Nalus rex, Nischadhorum-regnator, ॥ cujus-causâ ego hanc inviam*  
*profecta sum valde-horrendam ॥ in sylvam, timendam, terribilem, a*  
 89. *tigribus-et dorcadibus-cultam? ॥ Si intra aliquos dies-et noctes*  
*non videbo Nalum regem, ॥ me felicitati jungam, a corpore hoc per*  
 90. *liberationem. ॥ Quaeene mihi cum vitâ res illo sine hominum-prin-*  
*cipe? ॥ Quomodo existam nunc ego ob conjugem-moerore-afflicta? ॥*  
 91. *Sic querenti, soli in sylvâ Bhimi-filiae ॥ Damayantiae, tum dixerunt*  
 92. *illi anachoretæ veritatem-cernentes: ॥ Tempus futurum tibi, eximia!*

वयम् पश्यामस् तपसा क्षिप्रन् द्रक्ष्यसि नैषधम् ॥ १२ ॥  
 निषधानाम् अधिपतिन् नलं रिपुनिपातिनम् ।  
 भेमि धर्मभृतां श्रेष्ठन् द्रक्ष्यसे विगतज्वरम् ॥ १३ ॥  
 विमुक्तं सर्वपापिभ्यः सर्वरत्नसमन्वितम् ।  
 तद् एव नगरम् भूयः प्रशासतम् अरिन्दमम् ॥ १४ ॥  
 द्विषताम् भयकर्तारं सुहृदां शोकनाशनम् ।  
 पतिन् द्रक्ष्यसि कल्याणि कल्याणाभिजनन् नृपम् ॥ १५ ॥  
 एवम् उक्त्वा नलस्येष्टाम् महिषीम् पार्थिवात्मजाम् ।  
 तापसा उत्कर्हिताः सर्वे सामिहोत्राश्रमास् तदा ॥ १६ ॥  
 सा दृष्ट्वा महद् आश्चर्यं विस्मिता क्व अभवत् तदा ।  
 दमयत्य् अनवद्याङ्गी वीरसेननृपसुषा ॥ १७ ॥

- eximium erit, pulchra! । Nos videmus per devotionem; cito videbis  
 93. Naischadhum, ॥ Nischadhorum regnatorem, Nalum, hostium-occiso-  
 rem, । Bhaimih! jus-sustinentium optimum videbis, expertem-diffi-  
 94. cultatis, ॥ solutum omnibus-peccatis, omnibus-gemmis-praeditum, ।  
 95. illam quoque urbem porro regentem, hostis-domitorem, ॥ inimico-  
 rum timoris-creatorem, amicorum moeroris-extinctorem, । conju-  
 96. gem videbis, eximia! eximiâ-familiâ regem. ॥ Sic fati ad Nali ama-  
 tam uxorem, regis-filiam, । anachoretæ evanuerunt cuncti cum-igni  
 97. sacro-et-sedibus solitariis tunc. ॥ Illa, tuita magnum miraculum,  
 stupefacta erat tunc । Damayantia pulchris-membris, Virasêni-regis-



किन् नु स्वप्नो मया दृष्टः को ज्यं विधिर् इहा भवत् ।  
 क्व नु ते तापसाः सर्वे क्व तद् आश्रममण्डलम् ॥ १८ ॥  
 क्व सा पुण्यजला रम्या नदी द्विजनिषेविता ।  
 क्व नु ते ह नगा कृद्याः फलपुष्पोपशोभिताः ॥ १९ ॥  
 ध्यात्वा चिरम् भीमसुता दमयन्ती शुचिस्मिता ।  
 भर्तृशोकपरा दीना विवर्णवदना भवत् ॥ १०० ॥  
 सा गत्वा था पराम् भूमिं वाष्पसन्दिग्धया गिरा ।  
 विललापा श्रुपूर्णाक्षी दृष्ट्वा शोकरुम् ततः ॥ १०१ ॥  
 उपगम्य तरुश्रेष्ठम् अशोकम् पुष्पितं वने ।  
 पल्लवापीडितं कृद्यं विरुङ्गैर् अनुनादितम् ॥ १०२ ॥  
 अहो वता यम् अगमः श्रीमान् अस्मिन् वनान्तरे ।

98. nurus. ॥ «An somnium a me visum? Quae haec fors hic fuit? ।

Ubine illi anachoretæ cuncti? Ubi ille sedium solitariorum-orbis? ॥

99. Ubi ille purâ-lymphâ amoenus amnis ab avibus-cultus? । Ubine

100. illae arbores jucundae, fructibus-floribusque-ornatae?» ॥ Meditata diu

Bhîmi-filia Damayantia sereno-risu, । de conjuge-moerori-dedita,

101. misera, pallido-vultu erat. ॥ Ea profecta tum in aliam regionem,

lacrymis-obrutâ voce । questa est cum lacrymarum-plenis-oculis,

102. tuita Asôcum-arborem tum, ॥ aggressa arborum-optimam, Asôcum

florentem in sylvâ, । gemmis-ornatam, jucundam, ab avibus perso-

103. nitam: ॥ «Eheu! proh! haec arbor felix in hoc sylvae-medio ।

आपीडेरु बडुभिरु भाति श्रीमान् पर्वतराड् इव ॥ १०३ ॥  
 विशोकाड् कुरु माड् क्षिप्रम् अशोक प्रियदर्शन ।  
 वीतशोक भयावाधड् कश्चित् तन् दृष्टवान् नृपम् ॥ १०४ ॥  
 नलन् नामा रिमर्दनन् दमयत्याः प्रियम् पतिम् ।  
 निषधानाम् अधिपतिन् दृष्टवान् असि मे प्रियम् ॥ १०५ ॥  
 एकवस्त्रार्थसंवीतिं सुकुमारतनुवचम् ।  
 व्यसनेना 'दितिं वीरम् अरुण्यम् इदम् आगतम् ॥ १०६ ॥  
 यथा विशोका गच्छेयम् अशोकनग तत् कुरु ।  
 सत्यनामा भवा शोक अशोकः शोकनाशनः ॥ १०७ ॥  
 एवं सा शोकवृक्षन् तम् आर्ता वै परिगम्य ह ।  
 जगाम दारुणतरन् देशम् भेमी वराङ्गना ॥ १०८ ॥

- 
104. sertis multis splendet, felix montis-rex veluti. ॥ Expertem-moeroris fac me cito, *Asôce* jucundo-aspectu! ॥ Vitasôce, timore-non-vexatum an tu tuitus regem, ॥ Nalum nomine, hostium-contritorem, *Damayantiæ* amatum conjugem? ॥ Nischadhoram regnatorem an  
 105. taitus es, meum amatum, ॥ unius-vestis-dimidio-indutum, tenerâ-tenui-cute, ॥ calamitate afflictum heroem, sylvam hanc aggressum? ॥ Ut expert-moeroris abeam, *Asôce*-arbor, hoc fac! ॥ Vero-  
 106. nomine esto, *Asôce*! *Asôcus* tanquam moeroris-extinctor. ॥ Sic ea *Asôcum*-arborem illam afflicta sane circumgressa, ॥ ivit in terribi-

सा ददर्श नगान् नैकान् नैकांश्च सरितस् तथा ।  
 नैकांश्च पर्वतान् रम्यान् नैकांश्च मृगपक्षिणः ॥१०१॥  
 कन्दरांश्च नितम्बांश्च नदींश्च दुतदर्शनाः ।  
 ददर्श तान् भीमसुता पतिम् अन्वेषती तदा ॥११०॥  
 गत्वा प्रकृष्टम् अधानन् दमयन्ती शुचिस्मिता ।  
 ददर्शा 'थ महासार्थं हस्त्यश्चरथसङ्कुलम् ॥१११॥  
 उत्तरन् तन् नदीं रम्याम् प्रसन्नसलिलां शुभाम् ।  
 सुशान्ततोयां विस्तीर्णां रुदिनीं वेतसेरू वृताम् ॥११२॥  
 प्रोदुष्टाङ् क्रौञ्चकुररेश्चक्रवाकोपकूजिताम् ।  
 कूर्मग्राहकषाकीर्णां विपुलद्वीपशोभिताम् ॥११३॥  
 सा दृष्ट्वा 'व महासार्थन् नलपत्नी यशस्विनी ।

109. liorem regionem Bhaimia eximia - femina. ॥ Ea vidit arbores multas, multosque amnes ita, 1 multosque montes amoenos, multasque feras -
110. et aves, ॥ specusque, collesque, fluminaque mira - visu; 1 videbat ea
111. Bhimi - filia conjugem quaerens tunc. ॥ Postquam iverat per protractam viam Damayantia sereno - risu, 1 vidit tum magnum - comitatum
112. mercatorium, elephantorum - equorum - curruum - plenum, ॥ ultra eum, amnem amoenum, clarâ - lymphâ, faustum, 1 perplacidâ - aquâ praedi-
113. tum extensum fluvium, vêtasis circumdatum, ॥ personitum a cuculis - et haliaetis, ab anatibus - circumsonitum, 1 testudinum - serpentum -
114. piscium - plenum, magnis - insulis - ornatum. ॥ Illa tuita ita magnum -

उपसर्प्य वरारोह्य जनमध्यं विवेश ह ॥११४॥  
 उन्मत्ततृपा शोकार्ता तथा वस्त्रार्धसंवृता ।  
 कृशा विवर्णा मलिना पांशुधस्तशिरोरुह्य ॥११५॥  
 तान् दृष्ट्वा तत्र मनुजाः केचिद् भीताः प्रडुदुवुः ।  
 केचिच् चिन्तापरास् तस्युः केचित् तत्र प्रचुक्रुशुः ॥११६॥  
 प्रकृतसन्ति च ताड् केचिद् अभ्यसूयन्ति चा 'परे ।  
 अकुर्वन्त दयाड् केचित् पप्रक्षुश्च चा 'पि भारत ॥११७॥  
 का 'सि कस्या 'सि कल्याणि किं वा मृगयसे वने ।  
 त्वान् दृष्ट्वा व्यथिताः स्मि 'ह कश्चित् त्वम् असि मानुषी ॥११८॥  
 वद सत्यं वनस्या 'स्य पर्वतस्या 'धवा दिशः ।  
 देवता त्वं हि कल्याणि त्वां वयं शरणाड् गताः ॥११९॥

- comitatum Nali-uxor gloriosa, | aggressa pulchro-medio corpore
115. *praedita* hominum-medium intravit, || *cum* demente-formâ, moe-  
 rore-afflicta, ita vestis-dimidio-induta, | macra, pallida, lutulenta,
116. pulvere-obrutos-capillos *habens*. || Eam tuiti ibi homines, alii ti-  
 mido aufugiebant, | alii cogitationi-dediti stabant, alii ibi exclama-
117. bant, || irridentque eam alii, maledicuntque alii, | exercebant mise-
118. ricordiam alii, interrogabantque etiam, Bhârâte : || Quae es, cujus es,  
 eximia? Quidve quaeris in sylvâ? | Te tuiti perturbati sumus hic.
119. An tu es humana? || Dic veritatem! Sylvae hujus, an montis, an
120. plagae | dea tu o eximia? Ad te nos in refugium profecti. || An

यक्षी वा राक्षसी वा त्वम् उताहो ऽसि सुराङ्गना ।  
 सर्वथा कुरु नः स्वस्ति रक्ष चास्मान् अनिन्दिते ॥१२०॥  
 यथा ये सर्वथा सार्थः क्षेमी शीघ्रम् इतो व्रजित् ।  
 तथा विधत्स्व कल्याणि यथा श्रेयो हि नो भवेत् ॥१२१॥  
 तथो ह्येतेन सार्थेन दमयन्ती नृपात्मजा ।  
 प्रत्युवाच ततः साधी भर्तृव्यसनपीडिता ॥१२२॥  
 सार्थवारुञ् च सार्थञ् च जना ये तत्र केचन ।  
 युवस्थविर्बालाश्च सार्थस्य च पुरोगमाः ॥१२३॥  
 मानुषीम् मां विजानीत मनुजाधिपतेः सुताम् ।  
 नृपसुतां राजभार्याम् भर्तृदर्शनलालसाम् ॥१२४॥  
 विदर्भराण् मम पिता भर्ता राजा च नैषधः ।

- Yakshia an Rakshasia tu es, an es divina-femina? । Omnimodo  
 121. fac nobis salutem, tuereque nos, non-spreta! ॥ Ut hic plane co-  
 mitatus incolumis cito hinc eat, । sic constitue, eximia! ut felici-  
 122. tas nempe nobis sit. ॥ Sic compellata ab illo comitatu, Damayantia  
 regis-filia । respondit tum, bona, conjugis-calamitate-afflicta, ॥  
 123. comitatus-ducique, comitatuique, homines qui ibi ulli, । juvenes-  
 124. aeneas-puerique, comitatusque praecessores, (iis respondit): ॥ Hu-  
 manam me scite, hominum-regnatoris filiam, । regis-nurum, regis-  
 125. uxorem, conjugis-visum-desiderantem. ॥ Vidarbhorum-rex meus

नलो नाम महाभागस् तम् मार्गाम् अपराजितम् ॥ १२५ ॥  
यदि जानीथ नृपतिङ् क्षिप्रं शंसत मे प्रियम् ।  
नलम् पुरुषशार्दूलम् अमित्रगणसूदनम् ॥ १२६ ॥  
ताम् उवाचा नवद्याङ्गी सार्थस्य महतः प्रभुः ।  
सार्थवारुः शुचिरू नाम शृणु कल्याणि मद्वचः ॥ १२७ ॥  
अहं सार्थस्य नेता वै सार्थवारुः शुचिस्मिते ।  
मनुष्यन् नलनामानन् न पश्यामि यशस्विनि ॥ १२८ ॥  
कुञ्जरद्वीपिमहिषशार्दूलर्जमृगान् अपि ।  
पश्याम्य् अस्मिन् वने कृत्स्ने क्व् अमनुष्यनिषेविते ॥ १२९ ॥  
ऋते त्वाम् मानुषीम् मर्त्यन् न पश्यामि महावने ।  
तथा नो यक्षराट् अथ मणिभद्रः प्रसीदतु ॥ १३० ॥

- pater *est*, conjux rexque Naischadhus, । Nalus nomine, perfortuna-  
126. tus; eum quaero invictum. ॥ Si scitis regem, cito indicate meum  
amatum, । Nalum, hominum-principem, inimicorum-turbæ-occi-  
127. sorem. ॥ Ei dixit pulchris-membris *prædita* comitatus magni do-  
minus, । mercator, Sutschis nomine: «Audi, eximia! meum-sermo-  
128. nem! ॥ Ego *sum* comitatus dux mercator, sereno-risu prædita! ।  
129. hominem Nali-nomen *habentem* non video, gloriosa! ॥ Elephantos-  
pardos-bubalos-tigres-ursos-dorcadés quoque । video in hac sylvâ  
130. totâ, non-ab hominibus-cultâ. ॥ Praeter te humanam, hominem  
non video in magnâ-sylvâ. । Ita nobis Yacschorum-rex nunc Ma-

साया ज्यज् चादराजस्य मुवाहोः स  
क्षिप्रज् जनपदङ् गत्ता लाभाय मनु  
॥ इति नलोपाख्यानं द्वादशः

~~~~~

वृहदस्य उवाच
सा तच् कृत्वा नवद्याङ्गी सार्थवाक्क
जगाम सह तेनै व सार्थेन पतिलाल

131. nibhadrus laveto.» ॥ Illa dixit mercatorib
-ciqus illi tum: ! Quone ibit comitatus hic
Comitatus-dux dixi
132. Comitatus hic Tschêdis-regis, Subâhuis ve
in terram ibit, lucri causâ, hominis-filia! !

~~~~~

अथ काले बहुतिथि वने मरुति दारुणे ।  
तडागं सर्वतोभद्रम् पद्मसौगन्धिकम् मरुत् ॥ २ ॥  
ददश्रु वणिजो रम्यम् प्रभूतयवसेन्धनम् ।  
बहुपुष्पफलोपेतन् नानापक्षिनिषेवितम् ॥ ३ ॥  
निर्मलस्वादुसलिलम् मनोहारि सुशीतलम् ।  
सुपरिश्रान्तवाहास् ते निवेशाय मनो दधुः ॥ ४ ॥  
सम्मते सार्थवाहस्य विविश्रु वनम् उत्तमम् ।  
उवास सार्थः स महान् वेलाम् आसाद्य पश्चिमाम् ॥ ५ ॥  
अथा धरात्रसमये निःशब्दस्तिमिते तदा ।  
सुप्ते सार्थे परिश्रान्ते हस्तियूथम् उपागमत् ॥ ६ ॥  
पानीयार्थञ्च गिरिनदीम् मदप्रस्रवणाविलाम् ।

- 
2. desiderans. ॥ At post tempus multum in sylvâ magnâ, terribili । lacum
  3. undique - faustum, lotis - bene odorum, magnum ॥ viderunt mercatores, amoenum, multo - gramine - et ligno, । multis - floribus - et - fructibus - prae-
  4. ditum, a variis - avibus - cultum, । clarâ - dulci - aquâ, cor - rapientem, perfrigidum. । Perdefessos - equos habentesque illi ingressui animum ad-
  5. hibuerunt. ॥ Assensu comitatus - ducis intrarunt sylvam excellentissimam. । Pernoctavit comitatus ille magnus, ripam aggressus occidenta-
  6. lem. ॥ At mediae - noctis - tempore, tacito - et humido tunc, । dormiente
  7. comitatu defesso, elephantorum - grex accessit, ॥ aquae - causâ, ad montanum - amnem temporum suorum succi - fluxu - turbidum. । Tum vidit



ग्राह्यं स्व शीर्णानां शृङ्गाणाम् पतताद् नितौ  
 ताम् अपि नागानाम् मार्गा नष्टा वनोद्भवैः ।  
 संरुध्य संसुप्तम् पद्मिन्याः सार्धम् उत्तमम् ॥ १०  
 म् ममर्द सकृसा चेष्टमानम् महीतले ।  
 ाकारम् प्रमुञ्चन्तः सार्धिकाः शरणार्थिनः ॥ ११  
 तुल्मांश्च धावन्तो निद्रान्धा बहवो ऽभवन्  
 द् दत्तैः करैः केचित् केचित् पद्भ्यां कृता गतिः

omitatum illum, et comitatus-natos permultos elephantos  
 tos mansuetos-elephantos tuiti cuncti sylvae-elephanti tu  
 irrerunt cum velocitate, occidendi cupidi, ebrietate-ebrii.  
 :currentium impetus elephantorum difficilis-sustentu fuit, l  
 rtice veluti eruptorum cacumina labentium in terram. N  
 us autem elephantis, viae dirutae sunt arboribus. l Viā c

निहृतोष्ठाश् च बहुलाः पदातिजनसङ्कुलाः ।  
 भयाद् आधावमानाश् च परस्परहृतास् तदा ॥ १३ ॥  
 धारान् नादान् विमुञ्चन्तो निपेतुर् धरणीतले ।  
 वृक्षेषु आरुह्य संख्याः पतिता विषमेषु च ॥ १४ ॥  
 एवम् प्रकरैर् बहुभिर् देवेना "क्रम्य हस्तिभिः ।  
 राजन् विनिहृतं सर्वं समृद्धं सार्धमण्डलम् ॥ १५ ॥  
 आरावः सुमहान्श् चा "सीत् त्रैलोक्यभयकारकः ।  
 एषो ऽग्निर उत्थितः कष्टस् त्रायधन् धावता 'धुना ॥ १६ ॥  
 रत्नराशिर् विशोर्णी ऽयङ् गृह्णीधङ् किम् प्रधावथ ।  
 सामान्यम् एतद् द्रविणान् न मिथ्या वचनम् मम ॥ १७ ॥  
 एवम् एवा 'भिभाषन्तो विद्रवन्ति भयात् तदा ।

13. cibus alii, alii pedibus occisi *sunt* ab elephantis. ॥ Occisos-came-  
los *habentesque* multi, pedestribus-hominibus-admixti, ॥ timore cur-  
rentesque, alter-per alterum-occisi *sunt* tunc. ॥ Terribiles clamores  
edentes ceciderunt in terrae-solum, ॥ in arbores enisi perturbati,  
15. lapsi *sunt* in iniquisque locis. ॥ Sic modis multis, fato aggressis ab  
16. elephantis, ॥ rex! occisus *est* totus opulentus comitatus-orbis. ॥ Tu-  
multus permagnusque erat, trium mundorum-timorem-faciens, ॥ «hic  
17. ignis ortus aerumnosus, servate vos, currite nunc! ॥ Gemmarum-  
cumulus contritus hic; sumite! Quid aufugitis? ॥ Communis *est* haec  
18. gaze; non falsus sermo meus!» ॥ Sic nempe acclamantes currunt

अथैष वैशसन् तत्र सर्वलोकभय  
 दृष्टपूर्वन् तद् दृष्ट्वा बाला पद्मनि  
 संसक्तवदनाद्यासा उत्तस्थौ भयविह्व  
 ये तु तत्र विनिर्मुक्ताः सार्थात् केचि  
 ते ऽश्रुवन् सहिताः सर्वे कस्ये दृष्ट  
 नूनन् न पूजितो ऽस्माभिर् मणिभद्र  
 तथा यक्षाधिपः श्रीमान् न वै वैश्रव  
 न पूजा विग्रकर्तृणाम् अथवा प्रथमङ्

- 
19. *etmore tunc.* । «Iterum sane memorabo ; *et*  
*versante terribili hominum-clade,* । *Dan*  
 20. *more-perterritâ-mente ;* ॥ *vidit caedem il*  
*facientem.* । *Non*

शकुनानाम् फलं वा 'थ विपरीतम् इदन् ध्रुवम् ।  
 ग्रहा न विपरीतास् तु किम् अन्यद् इदम् आगतम् ॥ २४ ॥  
 अपरे ल् अब्रुवन् दीना जातिद्रव्यविनाकृताः ।  
 या 'साव् अथ महासार्थि नारी क् उन्मत्तदर्शना ॥ २५ ॥  
 प्रविष्टा विकृताकारा कृत्वा वृषम् अमानुषम् ।  
 तये धं विहिता पूर्वम् माया परमदारुणा ॥ २६ ॥  
 राक्षसी वा ध्रुवं यक्षी पिशाची वा भयङ्करी ।  
 तस्याः सर्वम् इदम् पापन् ना 'त्र कार्या विचारणा ॥ २७ ॥  
 यदि पश्येम ताम् पापां सार्थघ्नीन् नैकदुःखदाम् ।  
 लोटभिः पांशुभिश् चै 'व तृणैः काष्ठैश् च मुष्टिभिः ॥ २८ ॥  
 अवश्यम् एव हन्याम सार्थस्य किल कृत्यकाम् ।

24. facientium, aut primum facta. — ॥ Avium fructus aut adversus hic certe. — ॥ Planetæ non adversi forte? Quod aliud est hoc eventum? — ॥ Alii vero dixerunt miseri, familiâ-opibus-orbatî: ॥  
 25. tum? — ॥ Alii vero dixerunt miseri, familiâ-opibus-orbatî: ॥  
 26. «Quæ illa hodie magnum-comitatum femina demente-visu ॥ ingressa, deformi-aspectu, factâ formâ non-humanâ, ॥ ab eâ hæc constitutæ sunt antea præstigiæ maxime-terribiles; ॥ Râcshasiave certe, Yacshiave, Pisatschiave timorem-faciens, ॥ huic omne hoc peccatum, ॥  
 27. stitutæ sunt antea præstigiæ maxime-terribiles; ॥ Râcshasiave certe, Yacshiave, Pisatschiave timorem-faciens, ॥ huic omne hoc peccatum, ॥  
 28. non in eo faciendâ dubitatio. ॥ Si videremus hanc improbam, comitatus-necatricem, multos-dolores-dantem, ॥ glebis, pulveribusque ॥  
 29. etiam, arundinibus, lignisque, pugnîs, ॥ certe sane occideremus, co-

५५  
 अहो नमो नरे त्रिभिः मेरुभिः शृङ्गा  
 ना नुव्रजति कुशलं कस्ये दं कर्म  
 न स्मराम्य् अमुं किञ्चित् कृतं कर्मणा  
 मनसा वाचा कस्ये दं कर्मणा  
 नूनं जन्मान्तरकृतं पापं आपतितं  
 अयश्चिन्ता इमां कष्टां आपदं प्राप  
 भर्तृराज्यायत्तरां स्वजनां च पराजयः ।  
 भर्ता सह विषोग्रं च तनयाभ्यां च

---

mltus profecto vexatricem. » I Damayantia ve  
 ३५. illorum perterribili, II pudibunda, timidaque,  
 ३६. sylvā. I Timens illud peccatum, se lamentata es  
 illi ira est terribilis. magna I Non

निर्नाथता वने वासो बहुव्यालनिषेविते ।  
 अथा 'पर्युः सम्प्राप्ति कृतशिष्टजनास् तदा ॥ ३५ ॥  
 देशात् तस्माद् विनिष्क्रम्य शोचन्ते वैशसङ् कृतम् ।  
 भ्रातरम् पितरम् पुत्रं सखायञ् च नराधिप ॥ ३६ ॥  
 अशोचत् तत्र वैदर्भी किन् नु मे दुष्कृतङ् कृतम् ।  
 यो ऽपि मे निर्जने ऽरण्ये सम्प्राप्तो ऽयञ् जनार्णवः ॥ ३७ ॥  
 स कृतो कृस्तिपूथेन मन्दभाग्यान् ममै 'व तत् ।  
 प्राप्तव्यं सुचिरन् दुःखन् नूनम् अद्या 'पि वै मया ॥ ३८ ॥  
 ना 'प्राप्तकालो भ्रियते श्रुतं वृद्धानुशासनम् ।  
 यान् ना 'हम् अद्य मृदिता कृस्तिपूथेन दुःखिता ॥ ३९ ॥  
 न क्स् अद्वैवङ् कृतङ् किञ्चिन् नराणाम् इह विद्यते ।

35. *separatio, || tutoris-privatio, in sylvâ habitatio a multis-serpentibus-cultâ.* » । At postero die aggresso, occisorum-reliqui-homines tunc, ||  
 36. e regione hac egressi, lugent caedem factam, । fratrem, patrem,  
 37. filium, amicumque, hominum-regnator! — || Querebatur ibi Vaidarbha: «Quodne a me peccatum commissum? । quod nempe mihi  
 38. in desertâ sylvâ congressum hoc hominum-mare, || id occisum ab elephantorum-grege; adversâ fortunâ meâ certe hoc. । Adipiscendus  
 39. perlongus dolor certe nunc quoque a me. || «Non non-aggressum-tempus *habens* moritur;» auditum senum-dictum; । quam ob rem non  
 40. ego hodie contrita sum ab elephantorum-grege, afflicta. || Non enim

न च मे बालभावे ऽपि किञ्चित् पापकृतञ्च कृतम् ॥ ४० ॥

कर्मणा मनसा वाचा यद् इदन् दुःखम् आगतम् ।

मन्ये स्वयंवरकृते लोकपालाः समागताः ॥ ४१ ॥

प्रत्याख्याता मया तत्र नलस्या र्थाय देवताः ।

नूनन् तेषाम् प्रभावेन वियोगम् प्राप्तवत्य् अहम् ॥ ४२ ॥

एवमादीनि दुःखार्ता सा विलप्य वराङ्गना ।

प्रलापानि तदा तानि दमयन्ती पतिव्रता ॥ ४३ ॥

कृतशिष्टैः सह तदा ब्राह्मणैश्च वेदपारगैः ।

अगच्छद् राजशार्दूल चन्द्रलेखे व शारदी ॥ ४४ ॥

गच्छन्ती सा चिराद् बाला पुरम् आसादयन् महत् ।

सायङ्गे चेदिराजस्य सुब्राह्मणोः सत्यदर्शिनः ॥ ४५ ॥

- 
- expers-fati factum ullum hominum hic existit. | Non tamen a me  
 41. in infantiâ quoque ullum peccatum commissum, || facto, mente,  
 voce, quod hic dolor aggressus. | Puto, mariti electionis-causâ  
 42. mundi-custodes aggressi || repudiati a me ibi Nali causâ Dii; |  
 43. certe horum praepotentiâ disjunctionem aggressa ego.» || Sic-incipi-  
 entibus dolore-afflicta ea lamentata excellentissima femina | la-  
 44. mentis tunc illis, Damayantia conjugi-devota || cum occisorum-re-  
 liquis tunc Brâhmanis *Vêdos*-perlegentibus | ivit, regum princeps!  
 45. lunae-virga veluti nova. || Iens ea brevi femina ad urbem accessit  
 magnam, | vespere, Tschêdis-regis, Subahuis veritatem-cernentis. ||

अथ वस्त्रार्थसंवीता प्रविवेश पुरोत्तमम् ।  
 तां विह्वलाङ्कृशान् दीनाम् मुक्तकेशीम् अमार्जिताम् ॥४६॥  
 उन्मत्ताम् इव गच्छन्तीम् ददृशुः पुरवासिनः ।  
 प्रविशन्तीन् तु तान् दृष्ट्वा चेदिराजपुरीन् तदा ॥४७॥  
 अनुजग्मुस् तत्र बाला ग्रामिपुत्राः कुतूहलात् ।  
 सा तैः परिवृता गच्छत् समीपं राजवेश्मनः ॥४८॥  
 ताम् प्रासादगता पश्यद् राजमाता जनैर् वृताम् ।  
 धात्रीम् उवाच गच्छै नाम् आनये ह ममा त्तिकम् ॥४९॥  
 जनेन क्लिश्यति बाला दुःखिता शरणार्थिनी ।  
 तादृग् द्वपञ्च च पश्यामि विद्योतयति मे गृहम् ॥५०॥  
 उन्मत्तवेशा कल्याणी श्रीर इवा यतलोचना ।

46. Deinde vestis - dimidio - induta intravit urbium - excellentissimam. ।

Eam perturbatam, macram, miseram, solutis - comis, non - purifica-

47. tam, ॥ dementem veluti euntem, viderunt urbis - habitatores; । in-

48. trantem vero eam tuiti Tschêdis - regis - urbem tunc, ॥ sequebantur  
 ibi pueri, vicanorum - filii, cum voluptate. । Illa ab his circumdata

49. ivit in propinquitatem regis - domûs. ॥ Eam in palatii *superficiem* -  
 profecta vidit regis - mater ab hominibus septam. । Nutrici dixit: «I,

50. illam adduc huc in meam propinquitatem, ॥ ab hominibus vexatur  
 femina, afflicta, refugio - egena; । talis forma autem, video, splenden-

51. tem reddit meam domum; ॥ insanâ - veste *induta* eximia, *Sria* veluti



सा जनं वारयित्वा तम् प्रासादतलम् उत्तमम् ॥ ५१ ॥  
 आरोप्य विस्मिता राजन् दमयन्तीम् अपृच्छत ।  
 एवम् अय्य असुखाविष्टा विभर्षि परमं वपुः ॥ ५२ ॥  
 भासि विद्युद् इवा श्रेषु शंस मे का सि कस्य वा ।  
 न हि ते मानुषं रूपम् भूषणैरु अपि वर्जितम् ॥ ५३ ॥  
 असहाया नरेभ्यश्च नो द्विजस्य अमरप्रभे ।  
 तच्च कृत्वा वचनन् तस्या भैमी वचनम् अब्रवीत् ॥ ५४ ॥  
 मानुषीम् मां विजानीहि भर्तारं समनुव्रताम् ।  
 सैरन्ध्रीञ् जातिसम्पन्नाम् भुजिष्याङ् कामवासिनीम् ॥ ५५ ॥  
 फलमूलाशनाम् एकां यत्रसायम्प्रतिश्रयाम् ।  
 असङ्ख्येयगुणो भर्ता माञ् च नित्यम् अनुव्रतः ॥ ५६ ॥

- longis - oculis *praedita*.» । Illa, homines postquam arcuerat illos, pala-
52. tii - superficiem pulcherrimam ॥ postquam ascendere fecerat, stupe-
- facta, rex! Damayantiam interrogavit: । «Sic quoque dolore - capta ge-
53. ris eximium corpus, ॥ nites fulgur veluti in nubibus; dic mihi, quae es, cujusve? । non enim tibi humana forma, ornamentis quanquam orbata. ॥
54. Experts - comitum ab hominibus non times, immortalium - splendore *praedita*?» । Hoc audito sermone illius, Bhaimia sermonem dixit: ॥
55. «Humanam me nosce, conjugii devotam, । opificem genere *nobili* - prae-
56. ditam, famulam ad arbitrium - habitantem, ॥ fructibus - radicibus - vescentem, solam, ubi - vesper - domum *habentem*. । Innumerabilibus - vir-

भक्ता 'हम् अपि तं वीरञ् हयि 'वा 'नुगता पथि ।  
 तस्य दैवात् प्रसङ्गो ऽभूद् अतिमात्रं स्म देवने ॥ ५७ ॥  
 द्यूते स निर्जितश्चै 'व वनम् एक उपेयिवान् ।  
 तम् एकवसनं वीरम् उन्मत्तम् इव विह्वलम् ॥ ५८ ॥  
 आश्वासयन्ती भर्तारम् अहम् अप्य् अग्रमं वनम् ।  
 स कदाचिद् वने वीरः कस्मिंश्चित् कारणान्तरे ॥ ५९ ॥  
 क्षुत्परीतस् तु विमनास् तद् अप्य् एकं व्यसर्जयत् ।  
 तम् एकवसनन् नग्नम् उन्मत्तवद् अचेतनम् ॥ ६० ॥  
 अनुव्रजन्ती बद्धला न स्वपामि निशास् तदा ।  
 ततो बद्धतिथे काले सुप्ताम् उत्सृज्य माङ् क्वचित् ॥ ६१ ॥  
 वाससो ऽर्धम् परिच्छिद्य त्यक्तवान् माम् अनागसम् ।

- 
57. tutibus praeditus est conjux, mihique semper devotus; || colensque ego quoque illum heroem umbra veluti secuta in viâ. | Huic fato  
 58. amor fuit supra-modum erga ludum, || in ludo is victus autem sylvam solus aggressus. | Eum unâ-veste indutum, heroem, dementem quasi,  
 59. perturbatum, || consolans conjugem ego quoque ivi in sylvam. | Iste  
 60. aliquando in sylvâ heros, quâpiam causae-occasione, || fame-affectus nempe, expers-mentis, illam quoque unam dimisit. | Eum unâ-veste  
 61. indutum, nudum, demens-veluti expertem-mentis || sequens, multas non dormio noctes tunc. | Deinde post multum tempus dormientem  
 62. in reliquendo me alicubi, || vestis dimidium postquam absciderat, de-

तम् मार्गमाणा भर्तारन् दृश्यमाना दिवानिशम् ॥ ६२ ॥  
 सा हृद् कमलगर्भाभम् अपश्यन्ती हृदि प्रियम् ।  
 न विन्दाम्य् अमरप्राख्यम् प्रियम् प्राणेश्वरम् प्रभुम् ॥ ६३ ॥  
 ताम् अश्रुपरिपूर्णाक्षीं विलपन्तीन् तथा बद्ध ।  
 राजमाता ब्रवीद् आर्ताम् भैमीम् आर्ततरा स्वयम् ॥ ६४ ॥  
 वसस्व मयि कल्याणि प्रीतिरू मे परमा त्वयि ।  
 मृगयिष्यन्ति ते भद्रे भर्तारम् पुरुषा मम ॥ ६५ ॥  
 अयि वा स्वयम् आगच्छेत् परिधावन् इतस् ततः ।  
 इहै व वसती भद्रे भर्तारम् उपलप्स्यसे ॥ ६६ ॥  
 राजमातुर वचः श्रुत्वा दमयन्ती वचो ऽब्रवीत् ।  
 समयेनो त्सहे वस्तुन् त्वयि वीरप्रजायिनि ॥ ६७ ॥

- seruit me expertem-peccatorum. I Eum quaerens conjugem, uxor  
 63. die-et nocte. II Ipsa ego sicut loti-calyx-splendentem non-videns  
 in corde dilectum, I non inuenio immortalibus-similem, dilectum  
 64. vitae-dominum excelsum.» II Ei lacrymis-impletos-oculos habenti,  
 lamentanti ita multum, I regis-mater dixit, tristi Bhaimiae, tristior  
 65. ipsa: II Habita apud me, eximia! gaudium mihi summum in te. I  
 66. Quaerent tuum, beata! conjugem homines mei, II etiamve ipse ad-  
 veniat, circumcurrens hic et illic. I Hic sane habitans, beata! conju-  
 67. gem adipisceris. II Regis-matris sermone audito, Damayantia sermo-  
 nem dixit: I Sub conditione possum habitare apud te, heroum-ge-

उच्छिष्टन् नै 'व भुञ्जीयान् न कुर्याम् पादधावनम् ।  
 न चा 'हम् पुरुषान् अन्यान् प्रभाषेयङ् कथञ्चन ॥ ६८ ॥  
 प्रार्थयेद् यदि माङ् कश्चिद् दण्डास् ते स पुमान् भवेत् ।  
 वध्यश् च ते ऽसकृन् मन्द इति मे व्रतम् आकृतम् ॥ ६९ ॥  
 भर्तुर् अन्वेषणार्थन् तु पश्येयम् ब्राह्मणान् अहम् ।  
 यन् एवम् इह कर्तव्यं वत्स्याम्य् अहम् अशंसयम् ॥ ७० ॥  
 अतो ऽन्यथा न मे वासो वर्तते हृदये क्वचित् ।  
 ताम् प्रहृष्टेन मनसा राजमाते 'दम् अब्रवीत् ॥ ७१ ॥  
 सर्वम् एतत् करिष्यामि दिव्या ते व्रतम् ईदृशम् ।  
 एवम् उक्त्वा ततो भैमीं राजमाता विशाम् पते ॥ ७२ ॥  
 उवाचे 'दन् उक्तिरं सुनन्दान् नाम भारत ।

- 
68. nitrix; ॥ relictum ne nempe edam, ne faciam pedibus-cursum, ।  
 69. neque ego viros alios alloquar ullo modo. ॥ Petat si me quispiam,  
 puniendus a te iste vir sit, । occidendusque a te saepius stultus; sic  
 70. a me votum *est* positum. ॥ Conjugis investigationis - causâ vero vi-  
 deam Brâhmanos ego. । Si ita hic faciendum, habitabo ego, sine-  
 71. dubio; ॥ quam ita aliter non mihi habitatio versatur in corde ali-  
 72. cubi. । Ei laeto animo regis - mater hoc dixit: ॥ Omne hoc faciam;  
 proh felicitatem, tibi *est* votum tale! । Sic fata, deinde, ad Bhaimiam  
 73. regis - mater, Visorum domine! ॥ dixit hoc filiae, Sunandae nomine,

सैरन्ध्रीम् अभिज्ञानीष्व सुनन्दे देवद्विपिणीम् ॥ ७३ ॥

वयसा तुल्यताम् प्राप्ता सखी तव भवत् इयम् ।

एतया सह मोदस्व निरुद्विग्नमनाः सदा ॥ ७४ ॥

ततः परमसंरुद्धा सुनन्दा गृहम् आगमत् ।

दमयन्तीम् उपादाय सखीभिः परिवारिता ॥ ७५ ॥

॥ इति नलोपाख्याने त्रयोदशः सर्गः ॥ १३ ॥

~~~~~

वृहदश्व उवाच

उत्सृज्य दमयन्तीन् तु नलो राजा विशाम् पते ।

ददर्श दावन् दक्ष्यन्तम् महान्तङ् गहने वने ॥ १ ॥

Bhârâte: । Opificem nosce, Sunanda! divina-formâ *praeditam*! ॥

74. Aetate ad aequalitatem profecta, amica tua esto ea; । cum hac lae-

75. tare, expers-perterriti-animi semper. ॥ Deinde maxime-laeta Su-

nanda domum adiit, । Damayantiam tollens ab amicis circumdata. ॥

~~~~~

#### LIBER DECIMUS QUARTUS.

Vrihadasvus dixit:

1. Relictâ Damayantiâ vero, Nalus rex, Visorum-domine! । vidit ig-

2. nem flagrantem magnum in densâ sylvâ. ॥ Ibi audivit clamorem,

तत्र शुश्राव शब्दं वै मध्ये भूतस्य कस्यचित् ।  
 अभिधाव नले 'त्य् उच्चैः पुण्यश्लोके 'ति चा 'सकृत् ॥ २ ॥  
 मा भैरू इति नलश्रु चो 'क्ता मध्यम् अग्नेः प्रविश्य तम् ।  
 ददर्श नागराज्ञानं शयानङ् कुण्डलीकृतम् ॥ ३ ॥  
 स नागः प्राञ्जलिरू भूत्वा वेपमानो नलन् तदा ।  
 उवाच मां विद्धि राजन् नागङ् कर्कोटकन् नृप ॥ ४ ॥  
 मया प्रलब्धो महर्षिरू नारदः स महातपाः ।  
 तेन मन्युपरीतिन शप्तो ऽस्मि मनुजाधिप ॥ ५ ॥  
 तिष्ठ त्वं स्यावर इव यावद् एव नलः क्वचित् ।  
 इतो नेता हि तत्र त्वं शापान् मोक्ष्यसि मत्कृतात् ॥ ६ ॥  
 तस्य शापान् न शक्तो ऽस्मि पदाद् विचलितुम् पदम् ।

- in medio, animantis cujuspian: । «Accurre, Nale!» sic clarâ voce,  
 3. «Punyasloce!» sicque iterum iterumque. ॥ «Ne time!» sic Na-  
 lusque fatus, ! medium ignis ingressus illud, ! vidit serpentum-re-  
 4. gem, jacentem, annulum-factum. ॥ Hic serpens, implicitis manibus  
 dum erat, tremens Nalo tum ! dixit: Me nosce, rex! serpentem Car-  
 5. cõtacum, regnator! ॥ A me deceptus est magnus-sapiens Nâradas, ille  
 magnus-anachoreta; ! ab eo, irâ-affecto, exsecratione affectus sum,  
 6. o hominum-regnator: ॥ «Sta tu, immobilis veluti, donec nempe Na-  
 lus aliquando ! hinc ducet; in hoc tu ab exsecratione evades a me  
 7. factâ.» ॥ Illius exsecratione non potens sum pede movendi pedem. ।

रज्जुं उक्त्वा न नानेन्द्रो बभूवा जु  
 तद् गृह्णत्वा नलः प्रायाद् देशन् द  
 आकाशदेशम् आसाम् विमुक्तद् कृत्  
 उत्सृष्टकामन् तन् नागः पुनः कर्को  
 पदानि गणायन् गच्छ स्वानि नैषधः  
 तत्र ते ऽरुम् महाबाहो श्रेयो धास्य  
 ततः सङ्ख्यातुम् आरब्धम् अदशद् द  
 तस्य दृष्टस्य तद्रूपद् क्षिप्रम् अन्तरधोय

8. Ostendam tibi felicitatem, servare velis me  
 mei similis non est serpens; | levisque tibi  
 9. Iorio, i, me! # Sic fatus hic serpentum - p  
 mensuram habens. | Eum postquam sumsera  
 10. igne - liberatam. # Aëris - regionem aggressu

स दृष्ट्वा विस्मितस् तस्याव् आत्मानं विकृतन् नलः ।  
 स्वद्वयधारिणान् नागन् ददर्श च महीपतिः ॥ १३ ॥  
 ततः कर्कोटकः नागः सात्वयन् नलम् अब्रवीत् ।  
 मया ते उत्तर्हितं द्वयन् न त्वां विद्युर जना इति ॥ १४ ॥  
 यत्कृते चा 'सि निकृतो दुःखेन मरुता नल ।  
 विषेण स मदीयेन त्वयि दुःखन् निवत्स्यति ॥ १५ ॥  
 विषेण संवृतेरू गात्रैरू यावत् त्वान् न विमोक्ष्यति ।  
 तावत् त्वयि मरुताज दुःखं वै स निवत्स्यति ॥ १६ ॥  
 अनागा येन निकृतस् त्वम् अनर्हो जनाधिप ।  
 क्रोधाद् असूययित्वा तं रक्षा मे भवतः कृता ॥ १७ ॥  
 न ते भयम् मरुतावीर दंष्ट्रिभ्यः शत्रुतो ऽपि वा ।

- 
- matum, Nalus; । propriam ejus-formam-habentem serpentem vidit-  
 14. que terrae-dominus. ॥ Deinde Carcôtacus serpens consolans Nalo  
 dixit: । Per me tua interiit forma, «ne te noscant homines,» sic (cogi-  
 15. tantem). ॥ Cujus-causâque es afflictus dolore magno, Nale! । veneno  
 16. is meo in te dolorose habitabit. ॥ Veneno circumdatis membris, quam  
 diu te non solvet, । tam diu in te, magne-rex! dolorose sane is habi-  
 17. tabit. ॥ Innocens a quo offensus tu indignus, hominum-regnator! ।  
 18. irâ exsecrando eum servatio a me tibi facta. ॥ Non tibi metus, ma-  
 gne-heros! ab apris, ab hostibus etiamve, । a brahmânicis sapienti-



ब्रह्मर्षिभ्यश्च च भविता मत्प्रसादान् नराधिप ॥ १८ ॥  
 राजन् विषनिमित्ता च न ते पीडां भविष्यति ।  
 सङ्गमेषु च राजेन्द्र शश्वज् जयम् अवाप्स्यसि ॥ १९ ॥  
 गच्छ राजन् इतः सूतो वाङ्मको ऽहम् इति ब्रुवन् ।  
 समीपं ऋतुपर्णस्य स हि वेदा क्षनैपुणाम् ॥ २० ॥  
 अयोध्यान् नगरीं रम्याम् अग्न्य वै निषधेश्वर ।  
 स ते ऽक्षहृदयन् दाता राजा श्वहृदयेन वै ॥ २१ ॥  
 इक्ष्वाकुकुलजः श्रीमान् मित्रज् चैव भविष्यति ।  
 भविष्यति यदा क्षत्रः श्रेयसा योक्ष्यसे तदा ॥ २२ ॥  
 समेष्यसि च दरिस् त्वम् मा स्म शोके मनः कृथाः ।  
 राज्येन तनयाभ्याज् च सत्यम् एतद् ब्रवीमि ते ॥ २३ ॥

19. busque erit, meâ gratiâ, hominum-regnator! ॥ Rex! venenum-tanquam causam habensque non tibi tormentum erit; | in pugnisque,  
 20. regum-princeps semper victoriam adipisceris. ॥ I, rex! hinc, — «auriga Vâhucus ego,» sic dicens | coram Rituparno, is enim nescit ta-  
 21. lorum-scientiam — ॥ in Ayôdhyam urbem amoenam nunc, Nischadhurum-domine! | Is tibi talorum-scientiam dabit rex pro equorum-  
 22. scientiâ, ॥ ex Icschvâcuis-stirpe-natus, felix, amicusque etiam erit. |  
 23. Eris quum talorum-gnarus, felicitati jungeris tum, ॥ congregierisque cum uxore tu, — ne moerori animum adhibeas, — | cum regno,  
 24. liberisque; veritatem hanc dico tibi. ॥ Tuam formamque quum videre

स्वन्नपञ्च च यदा द्रष्टुम् इच्छेयास् त्वन् नराधिप ।  
 संस्मर्तव्यस् तदा ते ऽहं वासश्च चे 'दन् निवासयेः ॥ २४ ॥  
 अनेन वाससा हन्नः स्वन्नपम् प्रतिपत्स्यसे ।  
 इत्य् उक्त्वा प्रददौ तस्मै दिव्यं वासोयुगन् तदा ॥ २५ ॥  
 एवन् नलञ्च च सन्दिश्य वासो दत्त्वा च कौरव ।  
 नागराजस् ततो राज्ञस् तत्रै 'वा 'त्तरधीयत ॥ २६ ॥  
 ॥ इति नलोपाख्याने चतुर्दशः सर्गः ॥ १४ ॥

~~~~~

वृहदश्व उवाच

तस्मिन् अलर्हिते नागे प्रययौ नैषधो नलः ।

-
- cupias tu, hominum - regnator । recordandus tum tibi ego, vestemque
 25. hanc induas. ॥ Hac veste indutus tuam - formam recuperabis. । Sic
 26. fatus, dedit ei coeleste vestium - par tum. ॥ Sic Nalumque postquam
 edocuerat, vestem dederatque, Caurave! । serpentum - rex tum, rex!
 ibi nempe evanuit.

~~~~~

LIBER DECIMUS QUINTUS.

Vrihadasyus dixit:

1. Hic postquam evanuerat serpens profectus est Naischadhus Nalus, ।

अनुयायान् नमस्त्वाविशद् दशमे ऽहनि ॥ १ ॥  
 न त्वान्मन् उरनिष्ठद् वाङ्मको ऽहम् इति ब्रुवन् ।  
 अथात्मा वाङ्मे बुद्धिः पृथिव्यान् ना स्ति मत्समः ॥ २ ॥  
 सर्वक्क्षेत्रे चैवाहम् प्रष्टव्यो नैपुणेषु च ।  
 अस्मिन्वाहम् अपि च ज्ञानान् अन्यैर विशेषतः ॥ ३ ॥  
 यानि शिष्यानि लोके ऽस्मिन् यच्चैवा न्यत् सुदुष्करम् ।  
 सर्वं यानिष्ये तत् कर्तुन् अनुयायी भरस्व माम् ॥ ४ ॥

अनुयाय उवाच

अहं उवाच भदन् ते नमस्त्वाहम् इतन् करिष्यसि ।  
 शिष्यानि त्वं ब्रूहि शिष्ये मे विशेषतः ॥ ५ ॥  
 न हं ज्ञातेऽहं शोभन् ते येन शीघ्रा कृया मम ।

१. *Disce hoc regem adire deinde dic. ॥ Is regem adiit, Vāhucus ego, me regem. ॥*  
 २. *अथ आत्मा वाङ्मे बुद्धिः पृथिव्यान् ना स्ति मत्समः ॥*  
 ३. *अथात्मा वाङ्मे बुद्धिः पृथिव्यान् ना स्ति मत्समः ॥*  
 ४. *यानि शिष्यानि लोके ऽस्मिन् यच्चैवा न्यत् सुदुष्करम् । सर्वं यानिष्ये तत् कर्तुन् अनुयायी भरस्व माम् ॥*

अनुयाय उवाच

१. *अहं उवाच भदन् ते नमस्त्वाहम् इतन् करिष्यसि । शिष्यानि त्वं ब्रूहि शिष्ये मे विशेषतः ॥*  
 २. *न हं ज्ञातेऽहं शोभन् ते येन शीघ्रा कृया मम ।*

भवेयुर अश्वाध्यक्षो ऽसि वेतनन् ते शतं शताः ॥ ६ ॥  
 ताम् उपस्थास्यतश्च वै नित्यं वार्षीयजीवलो ।  
 एताभ्यां रंस्यसे सार्धं वस वै मयि वाङ्मक ॥ ७ ॥  
 एवम् उक्तो नलस् तेन न्यवसत् तत्र पूजितः ।  
 ऋतुपर्णस्य नगरे सहवार्षीयजीवतः ॥ ८ ॥  
 स वै तत्रा वसद् राजा वैदर्भीम् अनुचितयन् ।  
 सायं सायं सदा चे मं श्लोकम् एकञ् जगाद् ह ॥ ९ ॥  
 क्व नु सा क्षुत्पिपासार्ता श्रान्ता शेति तपस्विनी ।  
 स्मरन्ती तस्य मन्दस्य कं वा सा द्यो पतिष्ठति ॥ १० ॥  
 एवम् ब्रुवन्तं राजानन् निशायाञ् जीवलो ऽब्रवीत् ॥ ११ ॥  
 काम् एनां शोचसे नित्यं श्रोतुम् इच्छामि वाङ्मक ।

- 
- veloces equi mei ! sint; equorum-praefectus es; merces tua centies  
 7. centum. ॥ Tibi aderuntque etiam semper Várschnêyus-*et* Dschiva-  
 8. lus, ! cum iis ludes; habita apud me Vâhuce! ॥ Sic compellatus Na-  
 lus ab illo, habitavit ibi honoratus, ! in Rituparni urbe, cum-Vâr-  
 9. schnêyo-*et* Dschivalo. ॥ Is ibi habitavit rex, Vaidarbham cogi-  
 tans; ! et vespere, vespere semper hunc Slôcum unum pronuntia-  
 10. vit: ॥ «Ubine illa fame-siti-afflicta, defessa, jacet pia? ! recordans  
 11. hujus stulti? Cuive ea nunc adest?» ॥ Sic dicenti regi noctu Dschì-  
 12. valus dixit: ॥ Quam illam miseraris semper? Audire cupio, Vâhuce! !

आत्मन् कस्य वा नारी याम् एवम् अनुशोचति ॥ १२ ॥

तम् उवाच नलो राजा मन्दप्रज्ञस्य कस्यचित् ।

आसीद् बहुमता नारी तस्या दृढतरं वचः ॥ १३ ॥

स वै केनचिद् धर्मेन तया मन्दो व्ययुज्यत ।

विप्रयुक्तः स मन्दात्मा भ्रमत्य् अमुखपीडितः ॥ १४ ॥

इक्ष्णुमानः स शोकेन दिवारात्रम् अतन्द्रितः ।

निशाकाले स्मरन् तस्याः श्लोकम् एकं स्म गायति ॥ १५ ॥

स विभ्रमन् नरौ सर्वोद्घातिद् आसाद्य किञ्चन ।

असन् अनर्हस् तदुखम् पुनरु एवा नुसंस्मरन् ॥ १६ ॥

सा तु तम् पुरुषम् नारी कृच्छ्रे ऽप्य् अनुगता वने ।

स्मृता तेना ल्यपुण्येन दुष्करं यदि जीवति ॥ १७ ॥

*Ungam vitam promittens! cuive est femina, quam sic miseraris? ॥*

१२. *Hi dixit Nalus rex: Stultā-mente praedito cuipiam | fuit multi-aesti-*

१३. *mata femina; illius non valde-stabile dictum. ॥ Is aliquā de causā*

*ab illā stultus disjunctus est. | Disjunctus is stulto-animo praedi-*

१४. *tus errat dolore-afflictus. ॥ Ustus is moerore die-nocte perpetuo, |*

१५. *noctis-tempore, recordans illius, distichon unum canit. ॥ Is peragrans*

*terram totam, alicubi aggressus uspiam | habitat indignus, illius-do-*

१६. *lorem cursus quoque recordans. ॥ Illa vero illum virum femina*

*in miserā quoque secuta, in sylvā | deserta ab eo parvā-virtute*

१७. *procurat, o grave-facinus! si vivit. ॥ Sola femina, ignaraque*

एका बाला नभिज्ञा च मार्गाणाम् अतथोचिता ।  
 क्षुत्पिपासापरीताङ्गी दुष्करं यदि जीवति ॥ १८ ॥  
 श्वापदाचरिते नित्यं वने मरुति दारुणे ।  
 त्यक्ता तेना ल्पभाग्येन मन्दप्रज्ञेन मारिष ॥ १९ ॥  
 इत्य् एवन् नैषधो राजा दमयन्तीम् अनुस्मरन् ।  
 अज्ञातवासन् न्यवसद् राज्ञस् तस्य निवेशने ॥ २० ॥  
 ॥ इति नलोपाख्याने पञ्चदशः सर्गः ॥ १५ ॥

~~~~~

वृहदस्य उवाच

कृतराज्ये नले भीमः सभार्ये प्रेष्यताड् गते ।

- viarum, non-ita-merita, | fame-siti-affecta, o grave-facinus! si
 19. vivit. || A bestiis rapacibus-aditâ semper in sylvâ magnâ, terri-
 bili, | deserta ab illo, parvâ-fortunâ, stultâ-mente praedito, vene-
 20. rande! || Sic nempe Naischadhus rex, Damayantiam recordans, |
 ignotâ-habitatione habitabat in regis illius domo.

~~~~~

LIBER DECIMUS SEXTUS.

Vrihadasvus dixit:

1. Abreptum-regnum habente Nalo, Bhimus, cum-conjuge in servitu-

द्विजान् प्रस्थापयामास नलदर्शनकाङ्क्षया ॥ १ ॥  
 तन्दिदेश च तान् भीमो वसु दद्या च पुष्कलम् ।  
 नृपयश्च नलं दूयन् दमयन्तीञ् च मे सुताम् ॥ २ ॥  
 अस्मिन् कर्मणि सम्यग्ने विज्ञाते निषधाधिपे ।  
 गवां सत्सन् दस्यामि यो वस् ताव् आनयिष्यति ॥ ३ ॥  
 अथ हाराम् च दस्यामि ग्रामन् नगरसम्मितम् ।  
 न केन् शक्यात् इहा नितुन् दमयन्ती नलो ऽपि वा ॥ ४ ॥  
 अन्नमात्रे ऽपि दस्यामि गवान् दश शतन् धनम् ।  
 इन्म उक्त्वस् ने वसुर् दृष्ट्वा ब्राह्मणाः सर्वतोदिशम् ॥ ५ ॥  
 सुराङ्गाणि चिन्त्यन्तो नैश्वर्यं सह भार्यया ।  
 ने च अत्र पि प्रस्थन्ति नलं वा भीमपुत्रिकाम् ॥ ६ ॥

१. द्विजान् प्रस्थापयामास । Brahmanos misit, Nalum-videndi-cupiditate. ॥  
 २. तन्दिदेश च तान् भीमो वसु दद्या च पुष्कलम् । «Quae-  
 ३. नलं दूयन् दमयन्तीञ् च मे सुताम् ॥ Hoc negotio facto,  
 ४. अस्मिन् कर्मणि सम्यग्ने विज्ञाते निषधाधिपे । vaccarum mille dabo ei, qui ve-  
 ५. गवां सत्सन् दस्यामि यो वस् ताव् आनयिष्यति ॥ victuales resque dabo, vicum oppido-parem. ॥  
 ६. अथ हाराम् च दस्यामि ग्रामन् नगरसम्मितम् ॥ Aut parumque hoc adduci Damayantia Nalus etiamve, ॥ cognito tan-  
 ७. न केन् शक्यात् इहा नितुन् दमयन्ती नलो ऽपि वा ॥ Sic compellati  
 ८. इन्म उक्त्वस् ने वसुर् दृष्ट्वा ब्राह्मणाः सर्वतोदिशम् ॥ ita cunctis locis Brahmanas, omnes-plagas versus, ॥ in oppida-regna,  
 ९. सुराङ्गाणि चिन्त्यन्तो नैश्वर्यं सह भार्यया । quosdam Naimadhūm cum uxore; ॥ non vero alicubi vident Na-

ततश्च चेदिपुरीं रम्यां सुदेवो नाम वै द्विजः ।  
 विचिन्वानो ऽथ वैदर्भम् अपश्यद् राजवेश्मनि ॥ ७ ॥  
 पुण्याह्वाचने राज्ञः सुनन्दासहितां स्थिताम् ।  
 मन्दम् प्रख्यायमानेन रूपेणा प्रतिमेन ताम् ।  
 निबद्धान् धूमजालेन प्रभाम् इव विभावसोः ॥ ८ ॥  
 तां समीक्ष्य विशालाक्षीम् अधिकम् मलिनाङ् कृशाम् ।  
 तर्कयामास भैमी ति कार्णौ उपपादयन् ॥ ९ ॥

सुदेव उवाच

यथे 'यम् मे पुरा दृष्टा तथात्रपे 'यम् अङ्गना ।  
 कृतार्थो ऽस्म्य् अग्य दृष्टे 'मां लोककान्ताम् इव श्रियम् ॥ १० ॥  
 पूर्णचन्द्रनिभां श्यामाञ् चारुवृत्तपयोधराम् ।

7. lum *et* Bhimi-filiam. ॥ Deinde Tschêdi-purim amoenam Sudêvus nomine Brâhmanus 1 perscrutans tunc, Vaidarbhiam vidit in regis-domo, ॥
8. in puri-diei-nuntiatione regis, cum Sunandâ-simul versantem, 1 parum laudatâ formâ, incomparabili, eam, 1 involutam nebulae-reti lutulentam, macram, 1 cogitavit, «Bhaimia,» sic, rationibus colligens.

Sudêvus dixit:

10. Sicut ea a me antea visa, sic-formam *habens* est haec femina. 1 Factam rem *habens* sum nunc, tuitus hanc, a mundo-dilectam veluti
11. *Sriam*, ॥ plenae-lunae-similem, nigram, cum pulchris-*et*-rotundis-



कुर्वन्ति प्रभया देवीं सर्वा वितिमिरा दिशः ॥ ११ ॥  
 चक्षुर्यज्ञविशालाक्षीम् मन्मथस्य रतीम् इव ।  
 इदं समस्तलोकस्य पूर्णचन्द्रप्रभाम् इव ॥ १२ ॥  
 विदुर्नितरुतम् तस्माद् देवदोषाद् इवो हृताम् ।  
 मन्मथद्वानुलिताङ्गीम् मृणालीम् इव चो हृताम् ॥ १३ ॥  
 यौष्णिमासिम् इव निशां राहुयस्तनिशाकराम् ।  
 यनिशोकाकुलान् दीनां शुक्लस्रोतान् नदीम् इव ॥ १४ ॥  
 विश्वम्भरणकमलां विव्रासिताविरुद्धाम् ।  
 कल्मेष्मन्तरानुदां व्याकुलाम् इव पद्मिनीम् ॥ १५ ॥  
 सुकुमारो सुव्रानाङ्गो रत्नगर्भहोचिताम् ।

- manmatis. I facientem splendore reginam omnes expertes-obscuritatis
१२. *plagas* ॥ *pulchris*-loto (similibus)-*magnis*-oculis *praeditam*, Manma-  
 thi *maritam* veluti, I *amatam* universi-mundi, *plenae*-*lunae*-splendore
१३. *avulsum* veluti; ॥ e Vidarbhorum-lacu illo *fati*-*culpā* veluti *avul-*  
*sum*, I *luto*-*coeno*-*obducta* *membra habentem*, *loti* *fibram* velutique
१४. *avulsum*, ॥ *plenilunii* veluti *noctem*, a Rahue-vorata-lunā, I de con-  
 १५. *page* *unverrere*-*turbatam*, *miseram*, *siccato*-*fluctu* *amnem* veluti; ॥ *la-*  
*psum* *foliis*-*lotos* *Andromem*, *perterritis*-*avibus* *praeditum*; I ab ele-  
 १६. *terram*, *pulchris*-*membris* *praeditam*, *gemmarum*-*sedis*-*do-*  
*num* *unverrere*, I *ustam* veluti *sole*, *loti* *fibram* velutique *avul-*

दक्ष्यमानाम् इवा 'केण मृणालीम् इव चो 'दृताम् ॥ १६ ॥  
 त्रयीदार्यगुणोपेताम् मण्डनार्हाम् अमण्डिताम् ।  
 चन्द्रलेखाम् इव नवां व्योम्नि नीलाश्रसंवृताम् ॥ १७ ॥  
 कामभोगिः प्रियैर् ह्रीनां ह्रीनाम् बन्धुजनैश्च ।  
 देहन् धारयतीन् दीनाम् भर्तृदर्शनकाङ्क्षया ॥ १८ ॥  
 भर्ता नाम परन् नार्था भूषणम् भूषणैर् विना ।  
 एषा हि रक्षिता तेन शोभमाना न शोभते ॥ १९ ॥  
 दुष्करं कुरुते ऽत्यन्तं ह्रीनो यद् अनया नलः ।  
 धारयत्य् आत्मनो देहन् न शोकेना 'पि सिद्धति ॥ २० ॥  
 इमाम् असितकेशान्तां शतपत्रायतेक्षणां ।  
 सुखार्हान् दुःखितान् दृष्ट्वा ममा 'पि व्यथते मनः ॥ २१ ॥

17. sam, ॥ formae-est liberalitatis-virtute-praeditam, ornatu-dignam, inornatam, । lunae-virgam veluti novam in coelo, nigris-nubibus-  
 18. tectam, ॥ amoris-voluptatibus caris orbatam, orbatam propinquorum-turbâque, । corpus sustentem, miseram, conjugem-videndi-cupidi-  
 19. tate. ॥ Conjux nempe eximium est feminae ornamentum sine ornamen-  
 20. tis; । haec enim relicta ab illo splendens non splendet. ॥ Difficile-  
 factu facit ultramodum, privatus quod hac Nalus । sustinet suum cor-  
 21. pus, non moerore vero tabescit. ॥ Hanc nigris-comis praeditam, loto similibus-longis-oculis, । gaudio-dignam, afflictam vidende

कदा नु खलु दुःखस्य पारं यास्यति वै शुभा ।  
 भर्तुः समागमात् साधो रोहिणी शशिनो यथा ॥ २२ ॥  
 अस्या नूनम् पुनर्लाभान् नैषधः प्रीतिम् दृष्यति ।  
 राजा राज्यपरिश्रष्टः पुनरू लब्धा च मेदिनीम् ॥ २३ ॥  
 तुल्यशीलवयोयुक्तान् तुल्याभिजनसंवृतान् ।  
 नैषधो ऽर्हति वैदर्भीन् तञ् च यम् अस्तिक्षणा ॥ २४ ॥  
 युक्तान् तस्या प्रमेयस्य वीर्यसत्त्ववतो मया ।  
 समाश्वासयितुम् भार्याम् पतिदर्शनलालसाम् ॥ २५ ॥  
 अरुम् आश्वासयाम् एनाम् पूर्णचन्द्रनिभाननाम् ।  
 अदृष्टपूर्वान् दुःखस्य दुःखार्तान् ध्यानतत्पराम् ॥ २६ ॥

२२. meus quoque laborat animus. ॥ Quandone tandem doloris ad ulte-  
 riorem ripam ibit pulchra, I conjugis congressu, bona, Rohinia lu-  
 २३. nae sicut (*congressu*)? ॥ Hujus certe recuperatione Naischadhus ad  
 gaudium ibit I rex e regno lapsus, rursus adeptusque terram. ॥  
 २४. Pari-virtuti-*et*-aetati-junctam, pari-familiâ-instructam I Naischa-  
 २५. dhus meretur Vaidarbhiam, eumque illa nigris-oculis. ॥ Conveniens  
 illius incomparabilis, fortitudine-*et* mente praediti *est* mihi I con-  
 २६. solari uxorem, conjugis-visum-desiderantem. ॥ Ego consolor eam,  
 plenae-lunae-simili-vultu *praeditam*, I quae non vidit antea dolo-  
 rem, dolore-afflictam, meditationi-addictam. ॥

वृहदस्य उवाच

एवं विमृश्य विविधैः कारणैः लक्षणेभ्यः च ताम् ।  
 उपागम्य ततो भैमीं सुदेवो ब्राह्मणो ऽब्रवीत् ॥ २७ ॥  
 अहं सुदेवो वैदर्भिः भ्रातुस् ते दयितः सखा ।  
 भीमस्य वचनाद् राक्षस्त्वाम् अन्वेष्टुम् इहा गतः ॥ २८ ॥  
 कुशलस् ते पितां राक्षसं जननीं भ्रातरम् च ते ।  
 आयुष्मन्तौ कुशलिनौ तत्रस्थौ दारकौ च तौ ॥ २९ ॥  
 तत्कृते बन्धुवर्गाभ्यः च गतसखा इवा सते ।  
 अन्वेष्टारो ब्राह्मणाभ्यः च भ्रमन्ति शतशो महीम् ॥ ३० ॥  
 अभिज्ञाय सुदेवन् तन् दमयन्ती युधिष्ठिर ।  
 पर्यपृच्छत तान् सर्वान् क्रमेण सुहृदः स्वकान् ॥ ३१ ॥

Vrihadasvus dixit:

27. Sic postquam consideraverat variis rationibus notisque eam, | aggres-  
 28. sus, deinde Bhaimiae Sudēvus Brāhmanns dixit: || «Ego sum Sudē-  
 29. vus, Vaidarbhia! fratris tui dilectus amicus, | Bhīmi dicto regis te  
 30. quaesitum huc aggressus. || Salvus est tuus pater, regina genitrix,  
 31. fratresque illi; | et longam vitam promittentes salvi sunt ibi-moran-  
 32. tes parvuli illi. || Tuā-causā propinquorum-turbæ vero experies-  
 mentis veluti sedent; | quaerentes Brāhmanique peragrant centeni  
 31. terram.» || Cognito Sudēvo illo, Damayantia, Yudhishtire! | in-  
 32. terrogavit de illis omnibus ex ordine amicis suis; || flevitque valde; rex!

ब्रह्मिण्याः कथयन्मम मेन्दो नति  
 ब्राह्मणेन कस्य भण्ड ना केन्द्र  
 यद्य वेदोन्नेर नन्ना रक्षम् वा  
 क्त्वान इव सा जत्ता ब्राह्मणेन  
 ननः सुद्विज्म ब्रह्मण्य रक्षमाता वि  
 रक्ष्म भाषा कस्य यं सुता वा कस  
 रक्ष्म य भद्रा क्षातिभ्यो भर्तुर वा

Vaidarbhiā dolore-verata, | tuita Sudē  
 २५ Brāhmanorum-excellentissimum. # Dei  
 nanda, moerore-attenuatam, | cum Sud  
 २६ Vādrate! # Genitrici dixit: «Opifex flet v

वया च विदिता विप्र कथम् एवम् गता सती ॥ ३७ ॥  
 एतद् इक्ष्म्य् अहं श्रोतुन् वत्तः सर्वम् अशेषतः ।  
 तत्रेन हि ममा चक्षुः पृच्छत्या देवद्विषाणि ॥ ३८ ॥  
 एवम् उक्तस् तथा राज्ञम् सुदेवो द्विसप्ततम् ।  
 सुलोपविष्ट आचष्टे दमयत्या यथातथम् ॥ ३९ ॥  
 ॥ इति नलोपाख्याने षोडशः सर्गः ॥ १६ ॥

~~~~~

सुदेव उवाच

विदर्भराजो धर्मात्मा भीमो नाम महायुतिः ।
 सुते यन् तस्य कल्याणी दमयन्ती ति विश्रुता ॥ १ ॥

praedita? I A teque cognita est, Brâhmane! quomodo, sic profecta bo-
 38. *na? I Hoc cupio ego audire a te omne plane. I Accurate mihi memora*
 39. *interroganti divinâ-formâ praeditam. I Sic compellatus ab illâ, rex!*
Sudêvus Brâhmanorum-optimus, I cum voluptate-sedens memoravit,
Damayantiâ sicut-verum.

~~~~~

## LIBER DECIMUS SEPTIMUS.

Sudêvus dixit:

1. *Vidarbhorum-rex iusto-animo est Bhîmus nomine, magno-splendore*  
*praeditus, I filia hæc est istius, eximia, «Damayantiâ,» sic cele-*

राजा तु नैषधो नाम वीरसेनमुतो नलः । मलोर्वी न तस्य  
 भार्ये यन् तस्य कल्याणी पुण्यलोकस्य धीमता ॥ ३ ॥ तस्य  
 स वै शूते जितो भ्रात्रा हृतराज्यो महीपतिः ।  
 दमयत्या गतः सार्धन् न प्राप्तायत कर्हिचित् ॥ ३ ॥  
 ते वयन् दमयत्यर्थे चरामः पृथिवीम् इमाम् ।  
 से यन् आसादिता बाला तव पुत्रनिविशने ॥ ४ ॥  
 अस्या रूपेण सदृशी मानुषी न हि विद्यते ।

अस्या क् एष भुवोर मध्ये सहजः पिप्पूर उत्तमः ॥ ५ ॥  
 श्यामायाः श्वसद्भाषो लब्धितो उत्तर्हितो मया ।  
 मलेन संवृतो क् अस्याश्च हृन्नो अभ्रेणो व चन्द्रमाः ॥ ६ ॥  
 चिद्भूतो विभूत्यर्थम् अयन् धात्रा विनिर्मितः ।

१. *brota.* ॥ Rex vero Naischadhus nomine, Virasēni - filius Nalus; 1 uxor
२. *haec est* istius, eximia, Punyaslōci sapientis. ॥ Is vero in ludo victus a
३. *fratre,* privatus - regno terrae - dominus, 1 cum Damayantiā profectus
४. *simul* non cognoscebatur unquam. ॥ Ipsi nos Damayantiae-causā pera-
५. *gramus* terram hanc; 1 ea haec *a me* adita femina in tui filii-domo. ॥ Ei
६. *formā* similis humana non enim existit. 1 Ejus autem hic in superci-
७. *liorum* medio ingenuus naevus pulcherrimus, ॥ nigræ, loto-similis
८. *conspectus* est, qui interiit, a me; 1 sorde obductus enim illius, tecta
९. *nube* veluti luna. ॥ Macula - existens excellentiae-causā haec a Brah-

प्रतिपत्कलुषस्येन्दोर्लेखा नातिविराजति ॥ ७ ॥  
 न चास्या नश्यति त्रुपं वपुर्मलसमाचितम् ।  
 असंस्कृतम् अभिव्यक्तम् भाति काञ्चनसन्निभम् ॥ ८ ॥  
 अनेन वपुषा बाला प्लुना नेन सूचिता ।  
 लक्षिते यम् मया देवी निभृती ऽग्निरुवाच ॥ ९ ॥  
 तच्छ्रुत्वा वचनम् तस्य सुदेवस्य विशाम् पति ।  
 सुनन्दा शोषयामास प्लुप्रच्छादनम् मलम् ॥ १० ॥  
 स मलेनापकृष्टेन प्लुसु तस्या व्यरीचत ।  
 दमयत्यासु तदा व्यध्रे नभसी घनिशक्करः ॥ ११ ॥  
 प्लुनु दृष्ट्वा सुनन्दा च राजमाता च भारत ।

mane formata, | interlunio-turbidae lunae virga non valdè-splendet. ¶

8. Non tamen illius (*Damayantiae*) perit forma corporis-sorde-obducta, |

9. inornata manifesto splendet auro-similis. ¶ Isto corpore femina, naevo isto praedita, | animadversa est ea a me regina, occultus ignis veluti calore.

Vrihadasyus dixit:

10. Hoc audito sermone illius Sudèvi, Visorum domine! | Sunanda ab-

11. luit naevum-tegentem sordem. ¶ Is, sorde detractâ, naevus illius splendebat | Damayantiae tunc, experte-nubium in coelo veluti

12. luna. ¶ Post naevi conspectum Sunandaque regis-materque, Bhârate! |



भीमस्य राज्ञः सा दत्ता वीरिवाहोर् अहम् ।  
 खन् तु ज्ञाता मया दृष्टा दशार्धेषु पितुर् नृ  
 यथे 'व ते पितुर् गेहन् लये 'व मम भावि  
 यथे 'व च ममे 'सर्वम् दमयस्ति तथा तव ।  
 ताम् प्रकृष्टेन मनसा दमयन्ती विप्राम् पते  
 प्रणाम्य मातुर् भगिनीम् इदं वचनम् अन्नर्व

- 
13. flentes, illam amplexae, momentum quasi stabant.  
 mis paulatim, regis-mater hoc dixit: | Sororis |  
 14. hoc praedita. || Egoque tua materque regis illius  
 sumus, Dasârnorum-regnatoris Sudâmanis, pulc  
 15. dita! || Bhimo regi illa data est, Viravahqi ego ve

अज्ञायमाना पि सती सुखम् अस्म्य् उषिता त्वयि ।  
 सर्वकामिः सुविहिता रक्ष्यमाणा सदा त्वया ॥ १८ ॥  
 सुखात् सुखतरो वासो भविष्यति न संशयः ।  
 चिरविप्रोषिताम् मातरू माम् अनुज्ञातुम् अर्हसि ॥ १९ ॥  
 शरकौ च हि मे नीती वस्तसु तत्र बालकौ ।  
 पित्रा विहीनौ शोकार्ते मया चै व कथन् नु ती ॥ २० ॥  
 यदि चा पि प्रियङ् किञ्चिन् मयि कर्तुम् इह हसि ।  
 विदर्भान् यातुम् इच्छामि शिघ्रम् मे धानम् आदिश ॥ २१ ॥  
 वाढम् इत्य् एव ताम् उक्त्वा कृष्टा मातृवसा नृप ।  
 गुप्ताम् बलेन मरुता पुत्रस्या नुमते ततः ॥ २२ ॥  
 प्रास्थापयद् राजमाता श्रीमत्सीम् नरवाहिना ।

18. nem dixit: ॥ Incognita quoque dum eram, laete sum morata apud  
 19. te; ॥ omnibus-optatis bene-instructa, custodita semper a te. ॥ Ju-  
 cundā jucundior habitatio erit; non dabitur; ॥ diu-exsulem, mater!  
 20. me dimittere velis. ॥ Liberi enim mei traducti habitant ibi parvuli, ॥  
 patre orhati, moerore-afflicti, neque etiam quomodo ii (sint or-  
 21. bati)? ॥ Si vero eorum quidpiam mihi facere hic vis, ॥ in Vidarbhos  
 22. ire eupio, cito mihi vehiculum munda! ॥ «Ita;» sic nempe ad eam  
 fata laeta matris-soror, rex! ॥ custoditam ab exercitu magno, cum filii  
 23. assensu, tum ॥ misit regis-mater felicem, a viris-vecto ॥ vehiculo,

यानि भरतश्चैव क्व अन्नपानपरिच्छिदाम् ॥ २३ ॥ तानाम्माह्वय  
 ततः सा नचिराद् एव विदर्भान् अगमत् पुनः । तानाम्माह्वय  
 तान् तु बन्धुजनः सर्वः प्रकृष्टः समपूजयत् ॥ २४ ॥ तानाम्माह्वय  
 सर्वान् कुशलिनो दृष्ट्वा बान्धवान् दारकौ च तौ । तानाम्माह्वय  
 मातरम् पितरञ्च चो भौ सर्वञ्च चैव साखीजनम् ॥ २५ ॥ तानाम्माह्वय  
 देवताः पूजयामास ब्राह्मणांश्च यशस्विनी । तानाम्माह्वय  
 परेण विधिना देवी दमयन्ती विशाम् पते ॥ २६ ॥ तानाम्माह्वय  
 अर्पयत् सुदेवञ्च गोसहस्रेण पार्थिवः । तानाम्माह्वय  
 प्रीतो दृष्ट्वा च तनयाञ्च ग्रामिणं द्रविणेन च ॥ २७ ॥ तानाम्माह्वय  
 सा व्युष्टा रजनीन् तत्र पितरौ वेश्मनि भाविनी । तानाम्माह्वय  
 विधात्ता मातरं राजन् इदं वचनम् अब्रवीत् ॥ २८ ॥ तानाम्माह्वय

२४. Bharatorum - optime ! cibo - potu - instructam. # Deinde illa brevi quo-  
 que in Vidarbhos ivit rursus; | eam vero propinquorum - turba omnis  
 २५. laeta honoravit. # Omnes salvos tuita proquinqs, parvulosque illos, |  
 matrem patremque, ambos, totamque etiam amicarum - turbam, #  
 २६. Dea coluit Brâhmanosque gloriosa, | eximio modo, regina Dama-  
 २७. yantia, Vigorum domine! # Exhilaravit Sudêvumque vaccarum - mille  
 २८. rex | laetus, tuitus nempe filiam, vico, opibusque. # Illa, morata no-  
 ctem ibi in patriæ domo, egregia, | requieta matri, rex! hunc ser-

माञ् चेद् इच्छसि जीवन्तीम् मातः सत्यम् ब्रवीमि ते ।  
 नरवीरस्य चै 'तस्य नलस्या 'नयने यत ॥ २९ ॥  
 दमयन्त्या तथो 'क्ता तु सा देवी भृशदुःखिता ।  
 वाष्पेणा 'पिह्निता राजन् नो 'त्तरद् किञ्चिद् अब्रवीत् ॥ ३० ॥  
 तदवस्थान् तु तान् दृष्ट्वा सर्वम् अन्तःपुरम् तदा ।  
 क्वाहाभूतम् अतीवा 'सीद् भृशञ् च प्ररुरोद ह ॥ ३१ ॥  
 ततो भीमम् महाराजम् भार्या वचनम् अब्रवीत् ।  
 दमयन्ती तव सुता भर्तारम् अनुशोचति ॥ ३२ ॥  
 अपकृष्य च लज्जां सा स्वयम् उक्तवती नृप ।  
 प्रयतन्तु तव प्रेक्षाः पुण्यश्लोकस्य मार्गणे ॥ ३३ ॥  
 तया प्रदेशितो राजा ब्राह्मणान् वशवर्तिनः ।

- 
29. monem dixit: ॥ Me si cupis viventem, mater! veritatem dico tibi, ।  
 30. in virorum-herois etiam illius, Nali, adductione operam loca. ॥ A  
 Damayantiā sic compellata vero illa regina, valde-afflicta, । lacrymis  
 31. obducta, rex! non responsum quodquam dixit. ॥ Tali-statu affectam  
 vero eam videns omne gynaeceum tunc, । heu!-heu!-clamans maxime  
 32. fuit, valdeque fleuit. ॥ Deinde Bhimo magno-regi uxor sermonem di-  
 33. xit: । Damayantia tua filia conjugem dolet, ॥ exutoque pudore, ea ipsa  
 fata est, rex: । « Operam locanto tui servi in Panyaslóci quaestione. » ॥  
 34. Ab illā incitatus rex Bráhmanos voluntatem-agentes । misit plagas

प्रास्यापयद् दिशः सर्वा यतधन् नलमार्गणि ॥ ३४ ॥  
 ततो विदर्भाधिपतेरु नियोगाद् ब्राह्मणास् तदा ।  
 दमयन्तीम् अथो सृवा प्रस्थिताः स्मे त्त् अथा ब्रुवन् ॥ ३५ ॥  
 अथ तान् अब्रवीद् भैमी सर्वराष्ट्रेषु इदं वचः ।  
 ब्रूयास्त जनसंसत्सु तत्र तत्र पुनः पुनः ॥ ३६ ॥  
 वृ नु त्वद् कितव ह्निवा वस्त्रार्थम् प्रस्थितो मम ।  
 उत्सृज्य विपिने सुप्तम् अनुरक्ताम् प्रियाम् प्रिय ॥ ३७ ॥  
 सा वै यथा समादिष्टा तथा 'स्ते तत्प्रतीक्षिणी ।  
 दक्ष्यमाना भृशम् बाला वस्त्रार्थिना पि संवृता ॥ ३८ ॥  
 तस्या रुदत्याः सततन् तेन शोकेन पार्थिव ।  
 प्रसादः कुरु वै वीर प्रतिवाक्यं वदस्व च ॥ ३९ ॥

३५. omnes versus: «Operam locate in Nali quaestione!» ॥ Deinde Vidar-  
 bhorum-regnatoris jussu Brāhmani tunc । Damayantiam etiam ag-  
 ३६. gressi, «proficiscentes sumus,» sic tunc dixerunt. ॥ Tum illis dixit  
 Bhaimia: In omnibus-regnis hunc sermonem । dicatis in hominum-  
 ३७. coetibus ubique iterum iterum: ॥ Quone tu, lusor! abscisso vestis-  
 dimidio profectus es meo, । relictā in sylvā dormiente, deditā, amatā,  
 ३८. «amate!» ॥ Illa sane sicut jussa ita sedet te-exspectans, । usta valde  
 ३९. femina, vestis-dimidio quoque induta. ॥ Illi flenti semper ob hunc  
 miserorum, rogi । benevolentiam praesta, heros! responsum dicque. — ॥

एवम् अन्यच् च वक्तव्यङ् कृपाङ् कुर्याद् यथा मयि ।  
 वायुना धूयमानो हि वनन् दहति पावकः ॥ ४० ॥  
 भर्तव्या रक्षणीया च पत्नी हि पतिना सदा ।  
 तन् नष्टम् उभयङ् कस्माद् धर्मज्ञस्य सतस् तव ॥ ४१ ॥  
 ल्यातः प्राज्ञः कुलीनश्च सानुक्रोशो भवान् सदा ।  
 संवृत्तो निरनुक्रोशः शङ्के मद्भाग्यसङ्ख्यात् ॥ ४२ ॥  
 तत् कुरुष्व नरव्याघ्र दयाम् मयि नरेश्वर ।  
 अनृशंस्यम् परो धर्मस् त्वत् एव मया श्रुतम् ॥ ४३ ॥  
 एवम् ब्रुवाणान् यदि वः प्रतिब्रूयाद् धि कश्चन ।  
 स नलः सर्वथा ज्ञेयः कश्चि चा सौ क्व च वर्तते ॥ ४४ ॥

40. Hoc aliudque est dicendum, misericordiam impertiatur ut mihi, |  
 41. .a. vento agitatus enim sylvam comburit ignis. — N Sustainenda est  
 . . . tuendaque conjux enim a conjuge semper; | hoc perditum utrum-  
 42. que cur, officiorum-gnarus qui es, tibi? N Appellatus sapiens nobi-  
 . . . lisque et misericors tu semper, | factus es expertis-misericordiae;  
 43. .suspicio, ob . . . meae . . . fortunae-occasum; N ideo impertire, homi-  
 . . . num-princeps! misericordiam mihi, hominum-domine! | «Benigni-  
 44. tas est summum officium» e te sic a me est auditum. — N Sic dicenti-  
 . . . bus ai vobis respondeat quispiam, | is Nalus, omnino cognoscen-  
 45. dus, et quis iste, et ubi versetur. N Quique, hoc sermone audito,

क्व चै वं वचने श्रुत्वा ब्रूयात् प्रतिवचो नरः ।  
 तद् आद्यं वचस् तस्य ममा विद्यन् द्विजोत्तमाः ॥ ४५ ॥  
 यथा च वो न ज्ञानीत्याद् भुवतो मम शासनात् ।  
 पुनर् आत्मनश्च वै व तथा कार्यम् अतन्द्रितैः ॥ ४६ ॥  
 बद्धिवा सौ समृद्धः स्याद् बद्धिवा ष्व अधनो भवेत् ।  
 बद्धिवा ष्व अर्थकामः स्याद् ज्ञेयन् तस्य चिकीर्षितम् ॥ ४७ ॥  
 एवम् उक्त्वा च अमर्शेन् ते ब्राह्मणाः सर्वतो दिशः ।  
 नक्तन् मृगच्छितुं राजेन् नरा व्यसनिनन् तथा ॥ ४८ ॥

ने मृगाणि सराङ्गाणि यमान् घोषांस् तथा श्रमान् ।  
 ह्येक्सो नक्तन् राजन् ना धिजग्मुर द्विजातयः ॥ ४९ ॥

४५. *iste* *receptus* *vir*, I *iste*, postquam perceptus erit, sermo ejus  
 ४६. *amantissimos*, Brāhmanorum-excellentissimi! ॥ Utque vos non  
 ४७. *receptus* *dirites* *meo jassu*, I *rursus aditioque etiam (ut sit)*, sic  
 ४८. *diritendum a non-cunctantibus*. ॥ Utrum ille opulentus sit, an pau-  
 ४९. *per sit*, I *an divitiarum-cupidus sit, cognoscendum est* *ejus propo-*  
 ५०. *situm*. ॥ Sic compellati vero iverunt Brāhmani quoquoversus in  
 ५१. *plagas*, I *Natum quæsitum, rex! tunc aerumnosum, ita*. ॥ Ii op-  
 ५२. *plagis cum-regniis rivis, pastorales sedes, ita anachoretarum sedes* I  
 ५३. *perquirunt*, *Natum, rex! non adierunt Brāhmani*. ॥ Illumque

तच् च वाक्यन् तथा सर्वे तत्र तत्र विशाम् पते ।

श्रावयाञ्चक्रिरे विप्रा दमयन्त्या यथे "रितम् ॥ ५० ॥

॥ इति नलोपाख्याने सप्तदशः सर्गः ॥ १७ ॥

~~~~~

वृहदश्व उवाच

अथ दीर्घस्य कालस्य पर्णादो नाम वै द्विजः ।

प्रत्येत्य नगरम् भैमीम् इदं वचनम् अब्रवीत् ॥ १ ॥

नैषधम् मृगयानेन दमयन्ति मया नलम् ।

अयोध्यान् नगरीङ् गत्वा भाङ्गासुरिर् उपस्थितः ॥ २ ॥

श्रावितश्रु च मया वाक्यन् तदीयं स महामते ।

*sermonem ita cuncti ubique, Visorum domine! I audiendum curarunt
Bráhmāni, a Damayantiā sicut emissus. II*

~~~~~

#### LIBER DUODEVICESIMUS.

Vṛihadasvus dixit:

1. At post longum tempus Parnádus nomine Bráhmānus, I postquam re-
2. dierat in urbem, Bhaimiāe hunc sermonem dixit: II Naischadhūm  
quaerente, Damayantiā! a me, Nalum, I in Ayodhyam urbem pro-
3. fecto, Bhāngāsuri aditus, II audiens factusque a me sermonem tuum



अनुज्ञातन् तु मा राजा विजन काश्चद् अत्र  
 ऋतुपर्णस्य पुरुषो वाहुको नाम नामतः ॥  
 सूतस् तस्य नरेन्द्रस्य विद्वपो ब्रुस्वबाहुकः  
 शीघ्रयानेषु कुशलो मिष्टकर्ता च भोजने ॥  
 स विनिश्चयस्य बद्धशो रुदित्वा च पुनः पुनः  
 कुशलञ्चैव माम् पृष्ट्वा पश्चाद् इदम् अ-  
 वेष्टम्यम् अपि सम्प्राप्ता गोपायन्ति कुलस्त्रिय  
 आत्मानम् आत्मना सत्यो जितस्वर्गा न सं-

*is, magna-mente praedita! | Rituparnus magnâ-fo*

4. *cut dictus, eximia! || Hoc audito, non dixit quidqu-*  
*minum-regnator, | neque e coetu quisquam, con*

5. *semel. || Dimissum vero me a rege, in experte-ho*

6. *allocutus est, | Rituparni homo, Vâhucus nempe*  
*illius hominum-regnatoris, deformis, brevibus-br*

रहिता भर्तृभिश्चै 'व न क्रुध्यन्ति कदाचन ।  
 प्राणांश्च चारित्रिकवचान् धारयन्ति वरस्त्रियः ॥ १ ॥  
 विषमस्थेन मूढेन परिभ्रष्टसुखेन च ।  
 यत् सा तेन परित्यक्ता तत्र न क्रोडुम् अर्हति ॥ १० ॥  
 प्राणयात्राम् परिप्रेक्षोः शकुनेरू कृतवाससः ।  
 आधिभिर् दक्ष्यमानस्य श्यामा न क्रोडुम् अर्हति ॥ ११ ॥  
 सत्कृता सत्कृता वा 'पि पतिन् दृष्ट्वा तथागतम् ।  
 भ्रष्टराज्यं श्रिया हीनञ् क्षुधितं व्यसनानुतम् ॥ १२ ॥  
 तस्य तद् वचनं श्रुत्वा वरितो ऽहम् इहा गतः ।  
 श्रुत्वा प्रमाणम् भवती राज्ञश्चै 'व निवेदय ॥ १३ ॥  
 एतच्च क्लृप्त्वा श्रुपूर्णाक्षी पर्णादस्य विशाम् पते ।

9. *coelum habentes*, non dubium; ॥ *desertae a conjugibusque etiam non irascuntur unquam*, ॥ *vitam virtutis-loricâ instructam agunt eximiae-*  
 10. *feminae*. ॥ *Aerumnoso, stulto, lapsum-gaudium habenteque*, ॥ *quod*  
 11. *illa ab illo relicta, idcirco ne irasci velit*. ॥ *Vitae-victum desideranti,*  
*ab avibus captam-vestem habenti* ॥ *sollicitudinibus usto nigra ne*  
 12. *irasci velit*, ॥ *bene-tractata, non-bene-tractatave, conjugem videns*  
*sic-aggressum*, ॥ *lapsum-regnum habentem, felicitate orbatum, fame-*  
 13. *licum, calamitate-affectum*. — ॥ *Hujus hoc sermone audito, festi-*  
*nans ego huc aggressus*. ॥ *Auditâ re arbitrium tu es, regi vero me-*  
 14. *mora*. — ॥ *Hoc postquam audierat, lacrymarum-plenis-oculis, e*

ग न नृपातरू भामः प्रातपद्यत न मातम् ।  
 ग त्वया प्रयत्तव्यम् मम चेत् प्रियम् इच्छसि ॥ १  
 ग चा 'हं समानीता सुदेवेना "शु बान्धवान् ।  
 ने 'व मङ्गलेना "शु सुदेवो धातु मार्चिरम् ॥ १७  
 मानेतुन् नलम् मातरू अयोध्यान् नगरीम् इतः  
 आन्तन् तु ततः पश्चात् पर्णादन् द्विजसत्तमम् ॥  
 र्चयामास वैदर्भी धनेना 'तीव भाविनी ।  
 ले चे 'हा "गते विप्र भूयो दास्याम्य् अहं वसु

---

Parnádo, Visorum domine! । Damayantia clam aggressa m  
 . cuta est: ॥ Haec res non memoranda Bhimo, mater! ullo  
 . tuá praesentiá instruam ego Sudêvum, Bráhmanorum-opt  
 non regnator Bhimus comperiat meum consilium, । sic tib  
 . mihi si gratum cupis. ॥ Sicutque ego adducta a Sudêvo

तया हि मे बद्ध कृतं यथा ना न्यः करिष्यति ।  
 यद् भर्त्रा हं समेष्यामि शीघ्रम् एव द्विजोत्तम ॥ २० ॥  
 एवम् उक्तो ऽर्चयित्वा ताम् आशीर्वदिः समङ्गलैः ।  
 गृहान् उपययौ चा पि कृतार्थः सुमहामनाः ॥ २१ ॥  
 ततः सुदेवम् आभाष्य दमयन्ती युधिष्ठिर ।  
 अब्रवीत् सन्निधौ मातुर दुःखशोकसमन्विता ॥ २२ ॥  
 गत्वा सुदेव नगरीम् अयोध्यावासिनन् नृपम् ।  
 ऋतुपर्णं वचो ब्रूहि सम्पतन् इव कामगः ॥ २३ ॥  
 आस्थास्यति पुनरू भैमी दमयन्ती स्वयंवरम् ।  
 तत्र गच्छन्ति राजानो राजपुत्राश्च सर्वशः ॥ २४ ॥  
 तथा च गणितः कालः शोभते स भविष्यति ।

20. vitiarum. ॥ A te enim mihi multum factum, sicut non alius faciet, ।  
 quod cum conjuge ego congregiar cito nempe, Bráhmānorum-excel-  
 21. lentissime! ॥ Sic compellatus, postquam coluerat eam benedictioni-  
 bus felicibus, । domicilia adiit, factá-re, permagná-mente *praeditus*. ॥  
 22. Deinde Sudēvum alloquens Damayantia, Yudhishtire! । dixit in  
 23. praesentiá matris, dolore-*et* moerore affecta: ॥ Profectus, Sudēve!  
 in urbem, Ayódhyam-habitanti regnatori । Rituparno sermonem dic,  
 24. congregiendi veluti ad arbitrium-icens: ॥ «Parabit iterum Bhaimia  
 Damayantia conjugis electionem; । illuc eunt reges regum-filiique  
 25. omnino. ॥ Sicque computatum *est* tempus: crastino *die*-facto, ea

यदि सम्भावनीयस् ते गच्छ शीघ्रम् अरिन्दम ॥ २५ ॥  
 सूर्योदये द्वितीयं सा भर्तारं वरयिष्यति ।  
 न हि स ज्ञायते वीरो नलो जीवति वा न वा ॥ २६ ॥  
 एवन् तथा यथोक्तो वै गत्वा राजानम् अब्रवीत् ।  
 ऋतुपर्णम् महाराज सुदेवो ब्राह्मणस् तदा ॥ २७ ॥  
 ॥ इति नलोपाख्याने अष्टादशः सर्गः ॥ १८ ॥

वृहदश्व उवाच

श्रुत्वा वचः सुदेवस्य ऋतुपर्णो नराधिपः ।

सात्त्वयन् श्रद्धाया वाचा वाङ्मकम् प्रत्यभाषत ॥ १ ॥

26. erit. | Si adeunda tibi, i cito, hostis-domitor! || Solis-ortu secundum illa conjugem eliget; | non enim ille noscitur heros Nalus, vi-  
 27. vatne, necne.» || Sic, ab illâ sicut jussus, profectus regi dixit | Rituparno, magne-rex! Sudêvus Brâhmanus tunc. ||

#### LIBER UNDEVICESIMUS.

Vrihadasvus dixit:

1. Postquam audierat sermonem Sudêvi Rituparnus hominum-regna-
2. tor, | blandiens suavi voce Vâhuco dixit: || Vidarbham ire cupio,

विदर्भां यातुम् इच्छामि दमयन्त्याः स्वयंवरम् ।  
 एकाङ्गा कृतवत्स मन्यसे यदि वाङ्मक ॥ २ ॥  
 एवम् उक्तस्य कौत्सि तेन राज्ञा नलस्य कृ ।  
 व्यदीर्यत मनो दुःखात् प्रदध्यौ च महामनाः ॥ ३ ॥  
 दमयन्ती वेदेद् एतत् कुर्याद् दुःखिन मोहिता ।  
 अस्मदर्थे भवेद् वा यम् उपायश्च चिन्तितो महान् ॥ ४ ॥  
 नृशंसं वत वैदर्भी कर्तुकामा तपस्विनी ।  
 मया क्षुद्रेण निकृता कृपणा पापबुद्धिना ॥ ५ ॥  
 स्त्रीस्वभावश्च चलो लोके मम दोषश्च च दारुणः ।  
 स्याद् एवम् अपि कुर्यात् सा विवासाद् गतसौकुहा ॥ ६ ॥  
 मम शोकेन संविग्ना नैराश्यात् तनुमध्या ।

- 
- ad Damayantiae conjugis electionem, l uno-die, equorum-scientiae-  
 3. gnare! si putas, Vâhuce! ॥ Sic compellati, Cauntêye! ab illo rege  
 4. Nali l laceratum est cor moerore, cogitavitque magnanimus: ॥ «Dama-  
 yantia dicat hoc, faciat dolore conturbata? l Meâ-causâ sitve hic dolus  
 5. excogitatus magnus? ॥ Improbum, prob! Vaidarbha faciendi-cupida  
 6. est pia, l a me villi offensa, miseranda, pravâ-mente *praedita*? ॥ Femi-  
 narum-indoles mobilis est in mundo, meum vitiumque horrendum. l  
 7. Sit, ita quoque ut faciat illa exsilio expers-amicitiae, ॥ meo moe-  
 rore perturbata, desperatione, tenui-medio *praedita*. — l Non sic ea

नै वं सा कर्हिचित् कुर्यात् सापत्या च विशेषतः ॥ ७ ॥

सत्यं यद् अत्रा 'सत्यं वा गत्वा वेत्स्यामि निश्चयम् ।

ऋतुपर्णस्य वै कामम् आत्मार्थञ् च करोम्य् अहम् ॥ ८ ॥

इति निश्चित्य मनसा वाङ्मको दीनमानसः ।

कृताञ्जलिरू उवाचे 'दम् ऋतुपर्णन् नराधिपम् ॥ ९ ॥

प्रतिजानामि ते वाक्यञ् गमिष्यामि नराधिप ।

एकाङ्गा पुरुषव्याघ्र विदर्भनगरीन् नृप ॥ १० ॥

ततः परीक्षाम् अश्वानाञ् चक्रे राजन् स वाङ्मकः ।

अश्वशालाम् उपागम्य भाङ्गासुरिन्प्राज्ञया ॥ ११ ॥

स त्वर्यमाणो वङ्मश ऋतुपर्णेन वाङ्मकः ।

अश्वान् जिज्ञासमानो वै विचार्य च पुनः पुनः ॥ १२ ॥

8. unquam faciat, cum-prole quae est etiam praesertim! — ॥ Verum quod in hoc, non-verumve, profectus cognoscam dijudicationem; ।

9. Rituparni optatum meâ-causâque facio ego.» ॥ Sic postquam consti-  
tuerat mente Vâhucus miserâ-mente, । implicitis manibus dixit hoc Ri-

10. tuparno hominum-regnatori: ॥ «Satisfacio tuo sermoui; ibo, homi-  
num-regnator! । uno-die, hominum-princeps! Vidarbha-nagarim,

11. rex! ॥ «Deinde inspectionem equorum fecit, rex! ille Vâhucus, । equo-

12. rum-stabulum aggressus, Bhângâsuris-regis-jussu. ॥ Ille incitatus  
multum a Rituparno Vâhucus, । equos cognoscere cupiens postquam

अध्यगच्छत् कृशान् अश्वान् समर्थान् अधनि क्षमान् ।  
 तेजोबलसमायुक्तान् कुलशीलसमन्वितान् ॥ १३ ॥  
 वर्जितौ लक्ष्णैर् ह्रीनिः पृथुप्रोथान् महाकुन्तून् ।  
 शुद्धान् दशभिर् आवर्तैः सिन्धुजान् वातरंहसः ॥ १४ ॥  
 दृष्ट्वा तान् अब्रवीद् राजा किञ्चित् कोपसमन्वितः ।  
 किम् इदम् प्रार्थितञ् कर्तुम् प्रलब्धव्या न ते वयम् ॥ १५ ॥  
 कथम् अल्पबलप्राणा वक्ष्यन्ती मे ह्या मम ।  
 महद्धानम् अपि च गन्तव्यञ् कथम् ईदृशैः ॥ १६ ॥

वाङ्मक उवाच

एको ललाटे द्वौ मूर्ध्नि द्वौ द्वौ पार्श्वीपपार्श्वयोः ।  
 द्वौ द्वौ वक्षसि विज्ञेयौ प्रयाणे चै क एव तु ॥ १७ ॥

13. *perpenderatque iterum iterum, ॥ adiit macros equos, idoneos, in viâ-*
14. *potentes, ॥ vi-et potestate-coniunctos, genere et virtute-praeditos, ॥ li-*  
*beros a notis malis, ingentibus-nasis, magnis-maxillis, ॥ puros a decem*
15. *notis malis, in Sindhue-natos, sicut ventus-veloces. ॥ Tuitus hos, dixit*  
*rex paululum irâ-affectus: ॥ Quid hoc petatum est facere? Decipiendi*
16. *non tibi nos. ॥ Quomodo parvum-robore-et halitus habentes vehent*  
*hi equi mei? ॥ magnam-viam etiamque eundem est quomodo a talibus?*

Vâhucus dixit:

17. *Una in fronte, duae in capite, duae et duae in latere-et opposito la-*  
*tere, ॥ duae et duae in pectore cognoscendae, in tergoque una sic*



एते ह्या गमिष्यन्ति विदर्भीन् नात्र संशयः ।  
यान् अन्यान् मन्यसे राजन् ब्रूहि तान् योजयामि ते ॥ १८ ॥  
ऋतुपर्णा उवाच  
त्वम् एव ह्येतत्तवज्ञः कुशलो ह्यसि वाङ्मनः ।  
यान् मन्यसे समर्थान् त्वङ्क्षिप्रन् तान् एव योजय ॥ १९ ॥  
वृहदश्व उवाच  
ततः सदश्यांश्चतुरः कुलशीलसमन्वितान् ।  
योजयामास कुशलो जवयुक्तान् रथे नलः ॥ २० ॥  
ततो युक्तं रथं राजा समारोहत् त्वरान्वितः ।  
ततः पर्यपतन् भूमौ जानुभिस्ते ह्योत्तमाः ॥ २१ ॥  
ततो नरुवरः श्रीमान् नलो राजा विशाम् पते ।

18. etiam; ॥ hi equi ibunt in Vidarbhos, non in hoc dubium. ॥ Quos  
alios putas, rex! dic; eos jungam tibi. ॥

Rituparnus dixit:

19. Tu ipse equorum-scientiae-gnarus, peritus es, Vâhuce! ॥ Quos pu-  
tas idoneos tu, cito eos ipsos junge. ॥

Vrihadasyus dixit:

20. Deinde bonos-equos quatuor, genere-et virtute-praeditos, ॥ junxit

21. peritus velocitati-junctos currui Nalus. ॥ Deinde junctum currum

rex ascendit festinatione-affectus, ॥ tum ceciderunt humi genibus illi

22. equorum-excellentissimi. ॥ Deinde virorum-optimus, felix Nalus

सात्त्वयामास तान् अश्वांसु तेजोबलसमन्वितान् ॥ २२ ॥  
 रश्मिभिश्च च समुद्यम्य नलो यातुम् इषेण सः ।  
 सूतम् आरोप्य वार्त्तेयञ् जवम् आस्थाय वै परम् ॥ २३ ॥  
 ते नोद्यमाना विधिवद् वाङ्मकेन ह्योत्तमाः ।  
 समुत्पेतुर अथा काशं रथिनम् मोक्षयन् इव ॥ २४ ॥  
 तथा तु दृष्ट्वा तान् अश्वान् वक्तो वातरंकुसः ।  
 अयोध्याधिपतिः श्रीमान् विस्मयम् परमं ययौ ॥ २५ ॥  
 रथवीषन् तु तं श्रुत्वा ह्यसङ्गरुणाञ् च तत् ।  
 वार्त्तेयश्च चिन्तयामास वाङ्मकस्य ह्यज्ञताम् ॥ २६ ॥  
 किन् नु स्यान् मातलिरू अयन् देवराजस्य सारथिः ।  
 तथा तल्लक्षणां वीरि वाङ्मके दृश्यते मरुत् ॥ २७ ॥

- rex, Visorum domine! I blanditus est illis equis vi et potestate-prae-  
 23. ditis. I Habenisque postquam cohibuerat Nalus, ire cupivit is, I au-  
 rigam postquam ascendere fecerat Vârschnâyum, velocitatem efficiens  
 24. eximiam. I Illi incitati ad normam a Vâhuco equorum-excellentis-  
 25. simi I exsiluerunt tum in aërem, aurigam conturbantes quasi. I Sic  
 vero tuitus illos equos vehentes, ut ventum-veloces, I Ayôdhya-  
 26. regnator felix admirationem summam adiit. I Currus-strepitumque  
 illum postquam perceperat, equorum rectionemque illam, I Vârshnâyus  
 27. reputavit Vâhuci equorum-scientiam: I «Anne sit Mâtalis hic, Deo-  
 rum-regis auriga? I sic illius-nota in heroë Vâhuco cernitur magna. I

शालिहोत्रो ऽथ किन् नु स्याद् ध्यानाद् कुलतत्त्ववित् ।  
 मानुष्यं समनुप्राप्तो वपुः परमशोभनम् ॥ २८ ॥  
 उताहोस्विद् भवेद् राजा नलः परपुरञ्जयः ।  
 सो ऽयन् नृपतिर् आयात इत्य् एव समचित्तयत् ॥ २९ ॥  
 अथवा यान् नलो वेद विद्यान् ताम् एव वाङ्मकः ।  
 तुल्यं हि लक्ष्ये ज्ञानं वाङ्मकस्य नलस्य च ॥ ३० ॥  
 अपि चे दं वयस् तुल्यं वाङ्मकस्य नलस्य च ।  
 ना यन् नलो महावीर्यस् तद्विद्यम् च भविष्यति ॥ ३१ ॥  
 प्रच्छन्ना हि महात्मानम् चरन्ति पृथिवीम् इमाम् ।  
 दैवेन विधिना युक्ताः प्रच्छन्नाम् चा पि द्रुपतः ॥ ३२ ॥  
 भवेन् न मतिभेदो मे गात्रवैद्व्यताम् प्रति ।

- 
28. Sālibōtrus anne sit equorum generis-*et* naturae-gnarus, | humanum  
 29. nactus corpus eximie-pulchrum? || An sit rex Nalus hostium-urbis-  
 expugnator, | is ille hominum-dominus aggressus? » Sic nempe cogi-  
 30. tavit; || «An, quam Nalus scit scientiam, eam etiam Vāhuc; |  
 31. aequalem enim conspicio notitiam Vāhuci Nalique; || etiamque haec  
 aetas aequalis Vāhuci Nalique. — | Si non hic Nalus magnā-forti-  
 32. tudine, ejus-scientiam *habens* tamen erit; || occulti enim magnanimi  
 peragant terram hanc, | divinae sorti juncti, occultique etiam for-  
 33. mā. || Sit non opinionis-discrimen mihi? Corporis deformitatem circa |

प्रमाणात् परिहीनस् तु भवेद् इति मतिरू मम ॥ ३३ ॥  
 वयः प्रमाणान् तत् तुल्यं त्रयेण तु विपर्ययः ।  
 नलं सर्वगुणैर् युक्तम् मन्ये वाङ्मकम् अत्ततः ॥ ३४ ॥  
 एवं विचार्य बद्धशोऽवार्ज्यैः पर्यचित्तयत् ।  
 हृदयेन महाराज पुण्यश्लोकस्य सारथिः ॥ ३५ ॥  
 ऋतुपर्णास् तु राजेन्द्रो वाङ्मकस्य ह्यज्ञताम् ।  
 चित्तयन् मुमुदे राजा सहवार्ज्यसारथिः ॥ ३६ ॥  
 ऐकाग्र्यञ् च यथोत्साहं ह्यसङ्गरूपो च तत् ।  
 परं यत्नञ् च सम्प्रेक्ष्य पराम् मुदम् अवाप ह ॥ ३७ ॥  
 ॥ इति मलोपाख्यानि नवदशः सर्गः ॥ ११ ॥

34. documento est privatus verp; sit ita opinio mea. ॥ Aetas est docu-  
 mentum; ea aequalis; formā vero repugnantia. । Nalun omnibus-  
 35. virtutibus junctum puto Vāhucum denique. ॥ Sic, considerando mul-  
 tam, Vārschñēyus cogitavit । corde, magne-rex! Punyaslōci auriga. ॥  
 36. Ritsiparnus quoque regum-princeps, Vāhuci equorum-scientiam ।  
 37. reputans, gavisus est rex, cum Vārschñēyo - aurigā. ॥ Attentio-  
 nemque secundam-potestatem in equorum-roctione nempe illam, ।  
 summum studiumque tuitus, suum-gaudium adeptus est. ॥

स नदीः पर्वतांश्चैव वृक्षानि च सूर्यासि च प्राणम् ।  
 अचिरेणातिचक्राम विचरन् विधौ चैव ।  
 तथा प्रयति तु रथे सहाजीकसुरिणो नृपाञ्जलौ ।  
 उत्तरीयम् अधोऽपश्यद्वाक्चक्रम् परमं पुराणम् ।  
 ततः स त्वरमाणास्तु अदे निपतिते तदङ्गौ ।  
 ग्रहिष्यामीति संराज्यो नलस्यैव ब्रह्म मन्त्रमनोमयम् ।  
 निगृह्णीष्व महाबुद्धे चक्षुःश्रोत्रांश्च ताम् ।  
 वार्त्तिकोऽथाबद्धः एनस्मिन् पटम् ।  
 नलस्तम् प्रत्युवाचाऽथ हरेः ।  
 योजनं समतिक्रातो ना कर्तुं शक्यते पुनः ॥ ५ ॥

## LIBER VICESIMUS.

1. Ille animas motusque etiam, sylvasque decusque, 1. brevis/praeteriit,
2. avis in aëre vadens velat. 1. Sic progressoque curva tunc, 2. Bahāgī-
3. nris rex 8 vāstēm superiorem deorum vidit lapsam, heptium «urbis-ex-
4. 3. «pligmtor: 8 Deinde ille festinans vero, veste delapsa tunc, 1. «tollem,»
4. sic illi rex Nalo dimitt magnanimas; 8 «retine, magnā-mente, proceede!
5. equos hos magnā-velocitate, 1 Vārshnéyus dum hanc meam vestem appor-
5. tat huc.» 8 Nalus illi respondit tum: Procul lapsa vestis tua, 1 Yōdscha-

एवम् उक्तो नस्तिना य तस्य भाङ्गासुरिर् नृपः । तदा तदा  
 आससाद वने राजन् फलवत्तं विभीतकम् ॥ ६ ॥  
 तन् दृष्ट्वा वाहुकं राजा त्वरमाणा अभ्यभाषत ।  
 ममापि सूतं पश्य त्वं सङ्ख्यानं परमं बलम् ॥ ७ ॥  
 सर्वः सर्वन् न जानाति सर्वज्ञो नास्ति कश्चन ।  
 ने कत्र परिणिष्टास्ति ज्ञानस्य पुरुष इवचित् ॥ ८ ॥  
 वृक्षेऽस्मिन् यानि पर्णानि फलान्यपि च वाहुक  
 पतितानि च धाम्य अत्र तत्रि कम अधिकं शतम् ॥ ९ ॥  
 एकम् अत्राधिकम् पत्रम् फलम् एकञ्च वाहुक ।  
 पञ्च कीदृशेऽथ पत्राणान् द्वयोर् अपि च शाखयोः ॥ १० ॥  
 प्रविमुक्ष्य अस्य शाखि द्वे पात्रौ चोप्य अन्यः प्रशाखिकाप

6. *no transitu non afferri potest rursus.* ॥ Sic compellatus a Nalo tunc  
 Bhāngāsuro regnator ! accessit in sylvā, rex fructibus praeditum ad  
 7. *abhiitacum.* ॥ Eam tuistis, Vāhucum rex festinans allocutus est : I Meam  
 8. quoque, auriga ! vide tu in numératione eximiam vim. ॥ Omnis omne  
 non intēlligit, omnia-sciens non est quisquam ; I non in uno sedes est  
 9. scientiae hūmine unquam. ॥ In arbore hac quae folia, fructus etiam-  
 10. que, Vāhuce ! I līpsaque quae hic, ibi unum super centem. ॥ Unum  
 ibi super folium, fructus unusque, Vāhuce ! I Quinque edes vero fo-  
 11. liorum in duobus etiamque ramis. ॥ Collige ejus ramos duos, et qui



प्रतीक्षस्वः मुहूर्तम् तस्मै अथ वा वरते भवान् ।  
 एष याति शिवः पत्न्या सोहि वार्हेयसारथिः ॥१७॥  
 अब्रवीद् ऋतुपर्णास्तु सास्वयम् कुरुनन्दन ।  
 तम् इव यत्ता ता स्यो ऽस्ति पृथिव्याम् अपि वायुक ॥१८॥  
 तत्कृतेः यातुम् ऐक्षमि विदर्भान् ह्यकोविदः ।  
 शरणान् तान् प्रपन्नो ऽस्मि न विघ्नः कर्तुम् अर्हसि ॥१९॥  
 कामञ्च ते करिष्यामि यन् मां वक्ष्यसि वायुक ।  
 विदर्भान् यदि यास्यसि सूर्यन् दर्शयिष्यासि मे ॥२०॥  
 अथाब्रवीद् वायुकस्तं सङ्ख्याय च विभीतकम् ।  
 ततो विदर्भान् यास्यामि कुरुष्वै वं वक्षो मम ॥२१॥  
 अकाम इव तं राजा गणायस्वै त्यु उवाच ह ।

17. vero dixit ei, summum studium aggressus: ॥ Exspecta momentum tu;  
 aut; festina; tu, i. haec it' recta via, i Vārahneyum - aurigam habens. ॥  
 18. Dixit. Rāmaparnus vero blandiens, o Caruis - proles: i Tu sicut auriga  
 19. non alius est in terrā; quidem, Vāhuce! ॥ Tuā - causā ire cupio in Vi-  
 darbhos; equorum - gnarū; i in refugium ad te profectus sum, ne in-  
 20. terruptionem, facere velis. ॥ Libenterque tibi faciam, quod mihi di-  
 ces, Vāhuce! i in Vidarbhos, si, postquam venerimus hodie, solem  
 21. ostendes mihi. ॥ At dixit Vāhucus illi: Postquam numeravero nempe  
 22. Laritus quasi ei rex, numera, sic dixit, i unum - locum nempe rami



तम् उवाच कलिरू भीतो विपमानः कृताञ्जलिः ॥ ३० ॥  
 कोपं संयच्छ नृपते कीर्तिन् दास्यामि ते पराम् ॥ ३१ ॥  
 इन्द्रसेनस्य जननी कुपिता मा शपत् पुरा ॥ ३२ ॥  
 यदा त्वया परित्यक्ता ततो ऽहम् भृशपीडितः ॥ ३३ ॥  
 अवसन् त्वयि रजिन्द्र सुदुःखम् अपराजित ॥ ३४ ॥  
 विषेण नागराजस्य दृष्टमानो दिवानिशम् ॥ ३५ ॥  
 शरणं त्वाम् प्रपन्नो ऽस्मि शृणु चे दं चचो मम ॥ ३६ ॥  
 ये च त्वाम् मनुजा लोके कीर्तयिष्यन्त्य् अतन्द्रिताः ॥ ३७ ॥  
 मत्प्रसूतम् भयन् तेषान् न कदाचिद् भविष्यति ॥ ३८ ॥  
 भयार्तं शरणं यातं यदि मान् कन् न शक्यसे ॥ ३९ ॥  
 एवम् उक्तो नलो राजा न्यपेक्षत् कोपम् आत्मसं

- 
33. tus Nischadhorum-regnator Nalus. ॥ Isti dixit Calis, timidus, tremens, implicitis manibus: । Iram cohibe, hominum: domine! gloriam  
 34. dabo tibi eximiam. ॥ Indrasēni genitrix irata me execrata est antea, ।  
 35. quando a te deserta; ex hoc tempore ego valde-afflictus ॥ habitavi in  
 te, hominum-princeps! perdolorese, invicte! । Veneho serpentum-  
 36. regis ustus die-et nocte. ॥ In refugium ad te profectus sum, audi hunc  
 sermonem meum: । quicunque te homines in mundo celebrabant non-  
 37. negligentes, ॥ e me-progenitus timor his non unquam erit, । timore-  
 38. afflictum, in refugium profectum, si me tu non exasperabis. ॥ Sic

ततो भीतः कलिः क्षिप्रम् प्रविवेश विभीतकम् ॥ ३८ ॥  
 कलिस् त्व अन्येस् तदा दृश्यः कथयन् नैषधेन वै ।  
 ततो गतञ्ज्वरो राजा नैषधः परवीरहा ॥ ३९ ॥  
 सम्प्रणष्टे कलौ राजन् सङ्ख्याय च फलान्य् उत ।  
 मुदा परमया युक्तस् तेजसा थ परेण च ॥ ४० ॥  
 रथम् आरुह्य तेजस्वी प्रययौ जवनेरू ह्येः ।  
 विभीतकश् चा प्रशस्तः संवृत्तः कलिसंश्रयात् ॥ ४१ ॥  
 ह्योत्ततान् उत्पततो द्विजान् इव पुनः पुनः ।  
 नलः सन्नोदयोमास प्रकृष्टेना त्तरात्मना ॥ ४२ ॥  
 विदर्भाभिमुखो राजा प्रययौ स महायशाः ।  
 नले तु समतिक्रान्ति कलिर् अप्य् अगमद् गृहम् ॥ ४३ ॥

- compellatus Nalus rex, oppressit iram suam; | deinde timidus Calis cito  
 39. intravit *vibhītacum*. || Calis verò aliis tunc invisibilis erat loquens cum  
 Naischadho. | Deinde remotam - difficultatem habens rex Naischadhus  
 40. hostium - heroum - occisor, || postquam evanuerat Calis, rex! numera-  
 41. tisque fructibus, | gaudio eximio junctus, splendore eximioque, || cur-  
 rum postquam ascenderat, splendidus, processit velocibus equis. | Fi-  
 42. *bhītacus* vero infamis factus ob Calis-accessum. || Equorum-excel-  
 lentissimos, evolantes aves veluti iterum iterum, | Nalus impulit laeto  
 43. animo. || Ad Vidharboꝝ-converso-ore rex processit ille magnā-glo-  
 44. riā. | Nalogue progressu, Calis quoque ivit domum. || Deinde re-

वृहदस्य उ  
ततो विदर्भान् सम्प्राप्तं सायाङ्गे स  
ऋतुपर्णाञ् जना राज्ञे भीमाय प्रत्य  
स भीमवचनाद् राजा कुण्डिनम्  
नादयन् रथघोषेण सर्वाः सविदिष  
ततस् तं रथनिर्घोषन् नलाश्वान् त

motam-difficultatem-habens Nalus er  
Cale, rex, a formâ solum-disjunctus. II

LIBER VICESIMUS F

श्रुत्वा तु समाकृष्यन्त पुरे व नलसन्निधौ ॥ ३ ॥  
 दमयन्ती तु शुश्राव रथघोषन् नलस्य तम् ।  
 यथा मेघस्य नदतो गम्भीरञ् जलक्षगमे ॥ ४ ॥  
 परं विस्मयम् आपन्ना श्रुत्वा नादम् महास्वनम् ।  
 नलेन सङ्गृहीतेषु पुरे व नलस्वाजिषु ॥ ५ ॥  
 सदृशं ह्यनिर्घोषम् मेने भेमी तथा ह्याः ।  
 प्रासादस्थाश् च शिखिनः शालास्थाश् च व वारणाः ।  
 ह्याश् च शुश्रुवुस् तस्य रथघोषम् महीपतेः ॥ ६ ॥  
 तच् क्लृप्ता रथनिर्घोषं वारणाः शिखिनस् तथा ।  
 प्रणोडू उन्मुखा राजन् मेघनाद इवो त्सुकाः ॥ ७ ॥

- audierunt, | audiendo verum gavisī sunt, antea veluti in Nali-  
 4. praesentiā. || Damayantīa quoque audivit currus-strepitum Nali  
 5. hunc, | sicut nubis tonantis profundum in nubis-aditu. || Summam  
 admirationem aggressa est audiendo strepitum magno-sono, | a  
 6. Nalo rectis antea veluti Nali-equis. || Similem equorum-strepitum  
 putabat Bhaimia, ita equi; | in palatio-versantesque pavones, in sta-  
 bulo-versantesque etiam elephanti, | equique audiebant illius cur-  
 7. rus-strepitum terrae-domini. || Hoc audito currus-strepitu, ele-  
 phanti, pavones ita, | clamarunt erectis-oribus, rex! inter nubis-  
 sonitum veluti gaudentes. ||

यथा 'सौ रथनिर्घोषः पूरयन् इव मेदिनीम् ।  
 ममा "ह्लादयते चेतो नल एष महीपतिः ॥ ८ ॥  
 अग्य चन्द्राभवत्तन् तन् न पश्यामि नलं यदि ।  
 असङ्ख्येयगुणं वीरं विनङ्क्ष्यामि न संशयः ॥ ९ ॥  
 यदि चै 'तस्य वीरस्य बाह्वोरू ना 'द्या 'हम् अक्षरम् ।  
 प्रविशामि सुखास्पर्शन् न भविष्याम्य् असंशयम् ॥ १० ॥  
 यदि माम् मेघनिर्घोषो नो 'पगच्छति नैषधः ।  
 अग्य चामीकरप्रख्यम् प्रवेक्ष्यामि कुताशनम् ॥ ११ ॥  
 यदि मां सिंहविक्रातो मत्तवारणविक्रमः ।  
 ना भिगच्छति राजेन्द्रो विनङ्क्ष्यामि न संशयः ॥ १२ ॥

#### Damayantia dixit:

8. Quam hic currus-strepitus, implens quasi terram; I meam oblectat
9. mentem! Nalus est hic terrae-dominus. II Hodie lunae-simili-ore il-
- lum si non video Nalum, I innumerabilibus-virtutibus heroem, peribo,
10. non dubium. II Sique illius herois brachiorum non hodie ego medium I
11. in eo jucundum-contactum habens, non vivam sine-dubio. II Si ad me
- nubis-strepitu praeditus non accedit Naischadbus I hodie, auro-similem
12. intrabo ignem. II Si ad me sicut leo-validus, ebrii-elephanti-vi prae-
13. ditus I non accedit regum-princeps, peribo, non dubium. II Non

न स्मराम्य् अनृतञ्जु किञ्चिन् न स्मराम्य् अपकारताम् ।  
 न च पर्युषितं वाक्यं स्विरेष् अपि कदाचन ॥ १३ ॥  
 प्रभुः क्षमावान् वीरश्च दाता चाभ्यधिको नृपे ।  
 रक्षोऽनीचानुवर्ती च क्षीयवन् मम नैषधः ॥ १४ ॥  
 गुणांस्तस्य स्मरन्त्या मे सत्प्रशया दिवानिशम् ।  
 हृदयन् दीप्तिं इदं शोकात् प्रियविनाकृतम् ॥ १५ ॥  
 एवं विलपमाना सा नष्टसञ्ज्ञे व भारत ।  
 आरुरोह महद् वैष्णं पुण्यश्लोकदिदक्षया ॥ १६ ॥  
 ततो मध्यमक्षत्तायान् ददर्श रथम् आस्थितम् ।  
 ऋतुपर्णाम् महीपालं सहवार्त्तिववाङ्मुकम् ॥ १७ ॥  
 ततोऽवतीर्थ वार्त्तियो वाङ्मुकश्च रथोत्तमात् ॥

- 
- recordor mendacium ullum, non recordor offensionem, I neque va-  
 14. num sermonem in liberis quoque rebus unquam. ॥ Excelsus, patiens,  
 herosque, datorque superior regibus, I secreto non-humile-sequens,  
 15. eunuchi-instar, meus Naischadhus, ॥ vittutes ejus recordantur mei,  
 ei-addictae die-nocte, I cor laceratur id moerore, amato-privatum. ॥  
 16. Sic lamentans illa perditā-mente quasi, Bhārate! I ascendit altum  
 17. domum Punyaslōcum-videndi cupiditate. ॥ Hinc in medio-septo vi-  
 dit, qui currum adascenderat, I Rituparnum terrae-dominum cum Vār-  
 18. schrēyo-<sup>et</sup> Vāhucō. ॥ Deinde, postquam descenderant Vārschrēyus

ह्यांस् तान् अवमुच्या 'य' स्थापयामास वै रथम् ॥ १८ ॥  
 सो ऽवतीर्य रथोपस्थाद् ऋतुपर्णी नराधिपः ।  
 उपतस्थे महाराजम् भीमम् भीमपराक्रमम् ॥ १९ ॥  
 तम् भीमः प्रतिजग्राह पूजया परया ततः ।  
 अकस्मात् सहसा प्राप्तं श्रीमन्तन् न स्म विन्दति ॥ २० ॥  
 किङ् कार्यं स्वागतन् ते ऽस्तु राज्ञा पृष्टः स भारत ।  
 ना भिज्जे स नृपतिरु ड्हित्रर्थे समागतम् ॥ २१ ॥  
 ऋतुपर्णी ऽपि राजा स धीमान् सत्यपराक्रमः ।  
 राजानं राजपुत्रं वा न स्म पश्यति कञ्चन ॥ २२ ॥  
 नै 'व स्वयंवरकथान् न च विप्रसमागमम् ।  
 ततो विगणायन् राजा मनसा क्रोशलाधिपः ॥ २३ ॥

- Vâhucusque de curruum-excellentissimo, l'equis illis abjunctis tum,
19. collocavit currum (*Vâhucus*). ॥ Ille postquam descenderat de curru-sede Rituparnus hominum-regnator, l'adiit magnum-regem Bhimum
20. timendâ-vi. ॥ Eum Bhimus excepit cum honore summo tum; l'sine-causâ celeriter aggressum esse fortunatum non putavit. ॥ « Quid est faciendum? Prosper tibi adventus esto! » a rege interrogatus est ille, Bhârâte! l'Non cognovit iste hominum-dominus filiae causâ illum
22. esse aggressum. ॥ Rituparnus vero rex ille sapiens, verâ-vi praeditus, l'regem regis-filiumve non videbat quemquam; ॥ non etiam mariti electionis-indictionem, neque Brâhmanorum-congressum. l'Deinde

आगतो ऽस्मी त्य् उक्चि नम् भवन्तम् अभिवादकः ।  
 राजा पि च स्मयन् भीमो मनसा समचिन्तयत् ॥ २४ ॥  
 अधिकं घोडबशतन् तस्या गमनकारणम् ।  
 ग्रामान् बहून् अतिक्रम्य स व्यगच्छद् यथातथम् ॥ २५ ॥  
 अल्पकार्यं चिनिर्दिष्टन् तस्या गमनकारणम् ।  
 पश्चाद् उदर्के ज्ञास्यामि कारणं यद् भविष्यति ॥ २६ ॥  
 ने तद् एवं स नृपतिस् तै सत्कृत्य व्यसर्जयत् ।  
 विश्राम्यताम् इत्य् उवाच क्लान्तो ऽसी ति पुनः पुनः ॥ २७ ॥  
 स सत्कृतः प्रहृष्टात्मा प्रीतः प्रीतिन पार्थिवः ।  
 राजप्रेषैर् अनुगती दिष्टं वैष्ण समाविशत् ॥ २८ ॥  
 ऋतुपर्णे गते राजन् धार्ज्नेयसहिते नृपे ।

- 
24. considerans rex mente, Cōsalortum - dominus; ॥ aggressus sum, sic dixit illi, te salutaturus. । Rex vero subridens Bhimus mente consideravit ॥  
 25. super jōdschana centum ejus accessus - causam: । « Vicos multos trans-  
 26. gressus non advenit idcirco; ॥ parvi - momentū indicata ejus accessus -  
 27. causa. । Postea, futuro tempore, cognoscam, causa quae erit, ॥ non nunc. Sic (cogitans) hic rex, illum, postquam refecerat eum, dimisit. ।  
 28. Requiescatur, sic dixit, defessus es, sic iterum iterum. ॥ Ille refectus lactam - mentem habens, exhilaratus ab exhilarato rex, । regis - famulis  
 29. comitatus, monstratam domū intravit. — ॥ Rituparno profecto, rex!



वाहुको रथम् आदाय स्थशाल्मम् उपगमत् ॥ ३१ ॥  
 स मोचयित्वा तान् अश्वान् उपवर्ष च यमस्तनून् ॥ ३२ ॥  
 स्वयं च तान् समाश्रम्य रथोपस्थं व्यावृज्जित् ॥ ३३ ॥  
 दमयन्ती तु शोकर्ता इन्द्रा भाङ्गसुरिन् नृपम् ॥ ३४ ॥  
 सूतपुत्रञ्च च वार्ज्येयं वाहुकाञ्च च तन्नाशितम् ॥ ३५ ॥  
 चित्तयामास वेदर्भी कस्ये च रथनिस्थम् ॥ ३६ ॥  
 नलस्ये च मरुान् आसीन् न च यमस्य निषधम् ॥ ३७ ॥  
 वार्ज्येयेन भवेन् नूनं विद्या सै वो पशिक्षिता ।  
 तेनाद्य रथनिर्घोषो नलस्ये च मरुान् अभूत् ॥ ३८ ॥  
 अहोस्विद्भृशतुपणी ऽपि यथा राजा नलस् तथा ।  
 तथा धं रथनिर्घोषो निषधस्ये च लक्ष्यते ॥ ३९ ॥

- Várschnéyo - comitato rege, । Váhuc, curru capto, curruum - receptaculum adiit. ॥ Is, postquam disjunxerat illos equos, curaveratque e-
30. scientiâ, । ipseque iis blanditus, in currus-sede consedit. ॥ Dama-
31. yantia vero moerore-afflicta, tuita. Bhângâsurem regem, । aurigae-
32. filiumque Várschnéyum, Váhucumque talem, ॥ cogitavit Vaidarbhia:
- Cujus ille curru - sonitus? । Nali veluti magnus fuit, non tamen video
33. Naischadhū. ॥ A Várschnéyo sit certe scientia illa quoque cognita, ।
34. ideo hodie curru - strepitus Nali veluti magnus fuit. ॥ Fortasse Ritu-
- parnus quoque est, sicut rex Nalus ita; । itaque hic curru - strepitus

एवं सा तर्कयित्वा तु दमयन्ती विशाम् पते ।  
 द्वतीम् प्रस्थापयामास नैषधान्विषणो शुभाम् ॥ ३५ ॥  
 ॥ इति नलोपाख्यानि एकविंशतितमः सर्गः ॥ २१ ॥

~~~~~

दमयन्त्य् उवाचे

गच्छ केशिनि ज्ञानीहि क एष रथवारुकः ।
 उपविष्टो रथोपस्थे विकृतो ह्रस्वबाहुकः ॥ १ ॥
 अग्न्येत्य कुशलम् भद्रे मृदुपूर्वं समाहिता ।
 पृच्छेथाः पुरुषं क्व एनं यथातत्त्वम् अनिन्दिते ॥ २ ॥

35. Naischadhi veluti videtur. — ॥ Sic illa postquam consideraverat Damayantia; Visorump domine! I nuntiam misit ad Naischadhum inquirendum pulchram. ॥

~~~~~

## LIBER VICESIMUS SECUNDUS.

Damayantia dixit:

1. I, Cèsinia! cognosce, quis hic auriga I sedens in currus-sede, deforma,
2. mis, brevibus-brachiis. ॥ Aggressa salutem, beata! mitis-exordii studiosa, I interrogas virum hunc, secundum-veritatem, non-spreta! ॥

अत्र मे मरुती शङ्का भविद् एष नलो नृपः ।  
 यथा च मनसस् तुष्टिः हृदयस्य च निर्वृतिः ॥५॥  
 ब्रूयाश्च ये नङ् कथन्ति त्वम् पर्णादवचनं यथा ॥  
 प्रतिवाक्यञ्च सुश्रोणि बुधेष्वास् त्वम् अनिन्दिते ॥४॥

वृहदस्य उवाच

ततः समाहिता गवा हृती वाङ्मकम् अब्रवीत् ।  
 दमयन्त्य अपि कल्याणी प्रासादस्था क्व उपैक्षत ॥५॥

केशिन्य् उवाच

स्वागतन् ते मनुष्येन्द्र कुशलन् ते ब्रवीम्य अहम् ।  
 दमयन्त्या वचः साधु निबोध पुरुषर्षभ ॥६॥

3. Heic mihi magna est dubitatio: sit iste Nalus rex, | sicut est animi

4. mei voluptas cordisque laetitia. || Dicasque ei in conversationis-fine  
 tu, Parnâdi-sermo sicut, | responsumque, pulchris-femoribus prae-  
 dita! noscas tu, non-spreta! ||

Vrihadasyus dixit:

5. Deinde studiosa profecta, nuntia Vâhuco dixit; | Damayantia vero  
 eximia, in palatii-suprema parte-stans, spectabat. ||

Câsinia dixit:

6. Felix adventus tibi esto, hominum-regnator! salutem tibi dico-ego. |  
 Damayantiae sermonem, age! cognosce, hominum-princeps: ||

कदा वै प्रस्थिता यूयङ् किमर्थम् इह चा "गताः ।  
तत् त्वम् ब्रूहि यथान्यायं वेदर्भी श्रोतुम् इच्छति ॥७॥

वाङ्मक उवाच

श्रुतः स्वयंवरो राज्ञा कौशल्येन महात्मना ।  
द्वितीयो दमयत्या वै भविता श्व इति द्विजगत् ॥८॥  
श्रुत्वा तत् प्रस्थितो राज्ञा शतयोजनयायिभिः ।  
कृपेः वातब्रवेः मुखेः अहम् अप्य् अस्य सारथिः ॥९॥

केशिन्य् उवाच

अथो यो ऽसौ तृतीयो वः स कुतः कस्य वा पुनः ।  
तज् च कस्य कथञ् चेदन् त्वयि कर्म समाहितम् ॥१०॥

7. Quando profecti estis vos, quamobrem hacque aggressi? I hoc tu dic, sicut-convenientia; Vaidarbha audire cupit. ||

Vahucus dixit:

8. Audita est conjugis electio a rege Causalyo magnanimo I altera

9. Damayantiae; «erit cras;» sic, e Bráhmāno. || Audito hoc, profectus est rex centum-yódschana-euntibus I equis, ut ventus-velocibus, praecipuis; ego vero ejus sum auriga. ||

Césinia dixit:

10. At qui ille tertius vestrum, is unde, cujusve etiam? I tuque cujus, quomodoque hoc tibi negotium impositum? ||

वाहुक उवाच ॥ पुण्यश्लोकस्य वै सूतो वार्ज्य इति विष्णुता ॥ स नले प्रदुते भद्रे भाङ्गासुरिम् उपस्थितः ॥ ११ ॥

अरुम् अप् अश्वकुशलाः सूतवि च प्रतिष्ठितः ॥ ऋतुपर्णेन सारथ्ये भोजने च वृताः स्वयम् ॥ १२ ॥

केशिन्य् उवाच ॥ अथ ज्ञानाति वार्ज्यः क्व नु राजा नलो गतः ॥ कथञ् च त्वयि च तेन कथितं स्यात् तु वाहुक ॥ १३ ॥

वाहुक उवाच ॥ इहे व पुत्री निक्षिप्य नलस्या शुभकर्मणाः ॥

Vâhucus dixit:

11. Punyaslôci auriga, Vârschnêyus, sic celebratus; i hic, Nalus post-  
12. quam aufugerat, eximia! Bhângâsurem aggressus est. Ego vero  
equorum-gnarus, in aurigationeque celebrer, i a Rituparno ad auriga-  
tionem cibumque parandum electus sum ipse. E

Cêsinia dixit:

13. At scit Vârschnêyus, quone rex Nalus profectus? i Quomodoque tibi  
etiam ab illo narratum est, Vâhuce? E

Vâhucus dixit:

14. Heic nempe pueris traditis Nali infaustum-factum habentis i pro-

गतस् ततो यथाकामन् निषेक्षानाति नैषधम् ॥ ६४ ॥  
 न चा न्यः पुरुषः कश्चिन् नलं वेत्ति यशस्विनि ॥ ६५ ॥  
 गूढश् चरति लोके ऽस्मिन् नष्टदूषो महीपतिः ॥ ६६ ॥  
 आत्मे व तु नलं वेत्ति या चास्य तदनन्तरा ॥ ६७ ॥  
 न हि विस्थानि लिङ्गानि नलः शंसति कर्हिचित् ॥ ६८ ॥  
 केशिन्य उवाच ॥ ६९ ॥  
 यो ऽसाव् अधोधाम् प्रथमं गतवान् ब्राह्मणास् तदा  
 इमानि नारीवाक्यानि कथयामः पुनः पुनः ॥ ७० ॥  
 क्व नु तद् कितव च्छिन्ना वस्त्रार्धम् प्रस्थितो मम  
 उत्सृज्य विपिनि सुप्तम् अनुरक्ताम् प्रियाम् प्रिय ॥ ७१ ॥  
 सा वै यथा समादिष्टा तथा स्ति वस्त्रप्रतीक्षिणी ॥ ७२ ॥

15. *fectus est hinc ad-libidinem; non iste scit de Naischadho, & neque alius homo quisquam de Nalo scit, gloriosa! & Occultus peregrinatur*

16. *in mundo hoc perditam-formam habens terrae-dominus. & Ipe tantum de Nalo scit, et quae ipsius-proxima; & non enim sua signa Nalus indicat unquam. & Cestnia dixit:*

17. *Qui ille Ayôdhyam primum profectus Brâhmanus tunc, & haec feminae-dicta dicens iterum iterum: & Quone tu, lusor! abscisso vestis-dimidio, profectus, meo, & relictâ in sylva dormiente, dedit;*  
 19. *amata, amate? & Illi hanc sicut juisa ita sedet te expectans, & ista*

दृष्टमाना दिवादात्रं वस्त्रार्थिना भिसंवृता ॥ ११ ॥  
 तस्या हृदयाः सततन् तेन दुःखेन पार्यिव ॥ १२ ॥  
 प्रसादः कुरु वै वीर्यं प्रतिवाक्यं वदस्व च ॥ २० ॥  
 तस्यान् तन् दिवन् आख्यानम् प्रवदस्व महामते ।  
 तद् एव वाक्यं वेदर्भी श्रोतुम् इच्छन् अनिन्दिता ॥ २१ ॥  
 एतच्च ह्रुवा प्रतिवचन् तस्या दत्तन् वया किल ।  
 कन्तु तन् पुनश्च कतो वेदर्भी श्रोतुम् इच्छति ॥ २२ ॥

### कृद्वाच उवाच

एवम् उवाच केलेन नलस्य कुरुनन्दन ।  
 कृत्वा शब्देन च सोऽहं श्रुत्वा पूर्णं च लोचने ॥ २३ ॥  
 तं विदुः त्वनो दुःखन् दृष्टमानो महीप्रतिः ।

११. दिवादात्रं, vestis - dimidio induta. ॥ Illi fienti semper, ob hanc do-  
 lorem, res. ॥ benignitatem impertire, heros! responsum dicque. ॥  
 १२. Illi illam rem loquentem dic, magnanime, ॥ illum ipsum sermonem  
 २०. Vaidarbhiis audire cupat non-specta. ॥ Illo audito (Brāhmaṇi dicto),  
 responsum illi datum a te sane ॥ quod olim, hoc iterum a te Vaidar-  
 bhiis audire cupat. ॥

Vaidadasyus dixit:

२३. Illi responsum a Chetani Nali, Curis - proles! ॥ cor afflictumque  
 २४. erat, huiusmodi - plerumque oculi. ॥ Ite, cohibito uno dolore, ustas ter-

वाष्पसन्दिग्धया वाचा पुनरू एवे दम् अब्रवीत् ॥ २४ ॥

वैषम्यम् अपि सम्प्राप्ता गोपायन्ति कुलस्त्रियः ।

आत्मानम् आत्मना सत्यो जितस्वर्गा न संशयः ॥ २५ ॥

रक्षिता भर्तृभिश्च वा पि न क्रुध्यन्ति कदाचन ।

प्राणांश्च चारित्रिकवचान् धारयन्ति वरस्त्रियः ॥ २६ ॥

विषमस्थेन मूढेन परिश्रष्टसुखेन च ।

यत् सा तेन परित्यक्ता तत्र न क्रोडुम् अर्हति ॥ २७ ॥

प्राणयात्राम् परिप्रेप्सोः शकुनैरू हृतवाससः ।

आधिभिर् दक्ष्यमानस्य श्यामा न क्रोडुम् अर्हति ॥ २८ ॥

सत्कृता सत्कृता वा पि पतिन् दृष्ट्वा तथा गतम् ।

भ्रष्टराज्यं श्रिया ह्रीनङ् क्षुधितं व्यसनान्नुतम् ॥ २९ ॥

- 
25. rae - dominus, | lacrymis - obruta voce iterum quidem hoc dixit: || In  
miseriam quoque profectae custodiunt generosae - feminae | se per se,  
26. bonae, victum - coelum *habentes*, non dubium. || Desertae a conjugi-  
busque etiam non irascuntur unquam, | vitam virtutis - lorica *instructam*  
27. agunt eximiae - feminae. || Aerumnoso, stulto, lapsum - gaudiumque *ha-*  
28. *bente* | quod illa ab illo relicta, idcirco ne irasci velit. || Vitae-  
victum desideranti, ab avibus captam vestem *habenti*, | sollicitudinibus  
29. *usto*, nigra ne irasci velit; || bene - tractata, non - bene - tractatave,  
|| conjugem videns sic aggressum, | lapsum - regnum *habentem*, felicitate



एवम् ब्रुवाणस् तद् वाक्यन् नलः परमदुःखितः  
 न वाप्यन् अशक्त् सोढुम् प्ररुदो य भारत ॥ २० ॥  
 ततः सा केशिनी गत्वा दमयन्त्यै न्यवेदयत् ।  
 तत् सर्वञ् कथितञ् चै व विकारञ् चै व तस्य तम् ॥ २१ ॥  
 ॥ इति नलोपाख्याने द्वाविंशतितमः सर्गः ॥ २३ ॥

वृद्धश्च उवाच

दमयन्तो तु तच् हुवा भृशं शोकपरायणा ।  
 शङ्माना नलन् तं वै केशिनीम् इदम् अब्रवीत् ॥ १ ॥

30. orbatum, famelicum, calamitate-submersum. — ॥ Sic dicens hunc sermonem Nalus maxime-afflictus, l non lacrymas poterat sustinere,  
 31. flebat tum, Bhârate! ॥ Deinde illa Cêsinia, profecta, Damayantiae memoravit l illud omne dictumque nempe, commotionemque nempe illius illam. ॥

#### LIBER VICESIMUS TERTIUS.

Vrihadasyus dixit:

1. Damayantia vero, hoc audito, valde moerori-addicta, l opinans  
 2. Nalum esse illum, quidem, Cêsiniae hoc dixit: ॥ I, Cêsinia! iterum

गच्छ केशिनि भूयस् त्वम् परीक्षाङ् कुरु वाङ्मके ।  
 अब्रुवाणा समीपस्था चरितान्य् अस्य लक्षय ॥ २ ॥  
 यदा च किञ्चित् कुर्यात् स कारणान् तत्र भाविनि ।  
 तत्र सञ्चेष्टमानस्य लक्षयन्ती विचेष्टितम् ॥ ३ ॥  
 न चा 'स्य प्रतिबन्धेन देयो ऽग्निरू अपि केशिनि ।  
 याचते न जलन् देयं सर्वथा त्वरमाणाया ॥ ४ ॥  
 एतत् सर्वं समीक्ष्य त्वज् चरितम् मे निवेदय ।  
 निमित्तं यत् त्वया दृष्टं वाङ्मके वै त्व् अमानुषम् ॥ ५ ॥  
 दमयन्त्ये 'वम् उक्ता सा जगामा 'थ च केशिनी ।  
 निशम्या 'थ ह्यज्ञस्य लिङ्गानि पुनरू आगमत् ॥ ६ ॥  
 सा तत् सर्वं यथावृत्तन् दमयन्त्ये न्यवेदयत् ।

- 
- tu, explorationem fac in Váhuco, | non-loquens in propinquitate-  
 3. stans, facta ejus observa; || quandoque quodpiam faciat is factum,  
 4. ibi, egregia! | ibi operantis observans sis operam. || Neque ei, im-  
 peditiois causá, dandus ignis vero, Cêsinia, | poscenti non aqua  
 5. danda est omnino a festinante te. || Hoc omne, postquam observave-  
 ris, tu factum mihi memora, | signum quod a te conspectum in Vá-  
 6. huco quidem non-humanum. || A Damayantia sic compellata illa  
 ivit tum etiam Cêsinia; | perceptis tum equorum-guari signis, rur-  
 7. sus adiit Damayantiam. || Ea illud omne sicut-factum Damayantiae

निमित्तं यत् तथा दृष्टं वाङ्मके वै त् अमानुषम् ॥ ७ ॥

केशिन्य् उवाच

दृढं श्रुच्युपचारो ऽसौ न मया मानुषः क्वचित् ।

दृष्टपूर्वः श्रुतो वा पि दमयन्ति तथाविधः ॥ ८ ॥

ऋस्वम् आसाद्य सञ्चारन् नां सौ विनमते क्वचित् ।

तन् तु दृष्ट्वा यथासङ्गम् उत्सर्पति यथासुखम् ॥ ९ ॥

ऋतुपर्णस्य चा धाय भोजनीयम् अनेकशः ।

प्रेषितन् तत्र राज्ञा तु मांसम् बद्ध च पाशवम् ॥ १० ॥

तस्य प्रक्षालनार्थाय कुम्भास् तत्रो पकल्पिताः ।

ते तेना वेक्षिताः कुम्भाः पूर्णा एवा भवंस् ततः ॥ ११ ॥

ततः प्रक्षालनञ् कृत्वा समधिश्रित्य वाङ्मकः ।

memoravit, I signum quod ab eâ conspectum in Vâhuco quidem non-humanum. N

Césinia dixit:

8. Valde pura-facta *habens est* ille; non a me homo unquam I conspe-
9. ctus-antea auditusve etiam, Damayantia! talis. II Humilem aggressus introitum non ille se inclinat unquam, I eo autem viso, sicut-deside-
10. rium extendit (se introitus) ad-libidinem, II Rituparnique causâ cibus
11. varius I missus *est* illuc a rege nempe, caro multaque pecuina; II hujus lavationis-causâ vasa illuc apportata *sunt*, I haec ab illo adspecta vasa
12. plena sane fiebant tum. II Deinde, postquam lavationem fecerat, ag-

तृणमुष्टिं समादाय सवितुस् तं समादधात् ॥ १२ ॥  
 अथ प्रज्वलितस् तत्र सहसा हव्यवाहनः ।  
 तद् अद्भुततमन् दृष्ट्वा विस्मिता 'हम् इहा' गता ॥ १३ ॥  
 अन्यच् च तस्मिन् सुमहद् आश्चर्यं लक्षितम् मया ।  
 यद् अग्निम् अपि संस्पृश्य नै 'वा' सौ दह्यते शुभे ॥ १४ ॥  
 हन्तेन चो 'दकन्' तस्य वहत्य् आवर्जितन् दुतम् ।  
 अतीव चा 'न्यत्' सुमहद् आश्चर्यन् दृष्टवत्य् अहम् ॥ १५ ॥  
 यत् स पुष्पाण्य् उपादाय हस्ताभ्याम् ममृदे शनिः ।  
 मृद्यमानानि पाणिभ्यान् तेन पुष्पाणि तान्य् अथ ॥ १६ ॥  
 भूय एव सुगन्धीनि हृषितानि भवन्ति हि ।  
 एतान्य् अद्भुतलिङ्गानि दृष्ट्वा 'हन्' दुतम् आगता ॥ १७ ॥

- gressus Vābucus, | graminis-manipulum postquam ceperat, solem ver-  
 13. sus eum tenuit; | tum flagrans fuit in eo cito ignis. | Hoc mirissimum  
 14. tuita, obstupefacta ego aggressa sum. | Aliudque in eo permagnum  
 miraculum conspectum est a me, | quod ignem ipsam tangendo non  
 15. certe ille uritur, pulchra! | Ad arbitriumque aqua ei fluit, quae eva-  
 nuit, celeriter. | Maximeque aliud permagnum miraculum tuita ego, |  
 16. quod is flores, postquam ceperat, manibus contrivit lente, | contriti  
 17. manibus ab eo flores illi tum | magis nempe bene-odori et arrecti  
 fiunt. | Haec mira-signa tuita, ego celeriter aggressa sum. |

वृहदश्च उवाच

दमयन्ती तु तच् कृत्वा पुण्यश्लोकस्य चेष्टितम् ।  
 अमन्यत नलम् प्राप्तुं कर्म चेष्टाभिसूचितम् ॥ १८ ॥  
 सा शङ्कमाना भर्तारन् नलं वाङ्मकद्विपिणम् ।  
 केशिनीं श्लक्ष्णाया वाचा रुदती पुनरु अब्रवीत् ॥ १९ ॥  
 पुनरु गच्छ प्रमत्तस्य वाङ्मकस्यो पसंस्कृतम् ।  
 महानसाच् छितम् मांसं समादयिहि भाविनि ॥ २० ॥  
 सा गत्वा वाङ्मकस्याग्रे तन् मांसम् अपकृष्य च ।  
 अत्युत्तमम् एव त्वरिता तत्क्षणात् प्रियकारिणी ।  
 दमयन्त्यै ततः प्रादात् केशिनी कुरुनन्दन ॥ २१ ॥  
 सो चिता नलसिद्धस्य मांसस्य बहुशः पुरा ।

Vrihadasvus dixit:

18. Damayantia vero, hac auditâ Punyaslôci operâ, | putavit Nalum aggres-
19. sum esse, factumque optato-junctum. || Ea, opinans conjugem Nalum  
esse Vâhuci-formâ praeditum, | Cêsiniæ suavi voce flens rursus
20. dixit: || Rursus i, amentis Vâhuci paratam | e culinâ coctam carnem
21. postquam sumseris, veni, egregia! || Illa, postquam ierat ad Vâhucum  
prope, illam carnem detraxeratque, | percalidam quidem festinans eo-  
dem-momento, gratum-faciens, | Damayantiae tum dedit Cêsinia,
22. Curuis-proles! || Illa, experta a Nalo-paratam carnem saepe antes, |

प्राश्य मत्वा नलं सूतम् प्राक्रोशद् भृशङ्खिता ॥ २२ ॥  
 वेत्ताव्यम् परमङ्ग गत्वा प्रक्षाल्य च मुखन् ततः ।  
 मिथुनम् प्रेषयामास केशिन्या सह भारत ॥ २३ ॥  
 इन्द्रसेनां सह भ्रात्रा समभिज्ञाय वाङ्मकः ।  
 अभिद्रुत्य ततो राजा परिघ्न्या द्धम् आनयत् ॥ २४ ॥  
 वाङ्मकस् तु समासाद्य सुतौ सुरसुतोपमौ ।  
 भृशन् डःखपरीतात्मा सुस्वरम् प्ररुद क ॥ २५ ॥  
 नैषधो दर्शयित्वा तु विकारम् असकृत् तदा ।  
 उत्सृज्य सहसा पुत्रौ केशिनीम् इदम् अब्रवीत् ॥ २६ ॥  
 इदं सुसदृशम् भद्रे मिथुनम् मम पुत्रयोः ।  
 अतो दृष्ट्वै व सहसा वाष्पम् उत्सृष्टवान् अरुम् ॥ २७ ॥

- 
- postquam ederat, putans Nalum *esse* aurigam, clamavit valde-afflicta. ॥
23. Commotionem magnam aggressa, ablutoque ore tum, ॥ par *liberorum*
24. misit cum Césiniâ, Bhârâte! ॥ Indrasénam cum fratre, postquam co-  
gnoverat Vâhucus, ॥ postquam accurrerat tum rex, amplexus, gremio
25. admovit. ॥ Vâhucus autem, postquam accesserat ad liberos Deorum-
26. liberis-similes, ॥ valde dolore-affecto-animo perclare flevit. ॥ Naischa-  
dhus, postquam ostenderat vero commotionem frequenter tunc, ॥ re-
27. lictis cito liberis, Césiniæ hoc dixit: ॥ Hoc persimile *est*, eximia! par  
meis duobus liberis, ॥ ideo, tuitus nempe subito, lacrymas emisi ego. ॥

बहुशः सम्पत्तन्ति त्वज् जनः शङ्कित दोषताः ।  
 वयञ् च देशातिथयो गच्छ भद्रे यथासुखम् ॥ ५४ ॥  
 ॥ इति नलोपाख्याने त्रयोविंशतितमः सर्गः ॥ ५३ ॥

वृहदश्व उवाच

सर्वे विकारान् दृष्ट्वा तु पुण्यलोकस्य धीमतः ।  
 आगत्य केशिनी क्षिप्रान् दमयन्त्ये न्यवेदयत् ॥ १ ॥  
 दमयन्ती ततो भूयः प्रेषयामास केशिनीम् ।  
 मातुः सकाशान् दुःखार्ता नलदर्शनकाङ्क्षया ॥ २ ॥  
 परीक्षितो मे बहुशो वाहुको नलशङ्कया ।

28. Saepe congregientem te homines suspiciant vitii, I nos vero terrae-  
 hospites sumus; i, eximia! ad-libidinem. ॥

#### LIBER VICESIMUS QUARTUS.

Vrihadasvus dixit:

1. Totam commotionem tuita vero Punyaslôci sapientia, I aggrema Cê-  
 sinia cito Damayantiae memoravit. ॥ Damayantia tum rursus misit  
 Cêsiniam, I in matris propinquitatem, dolore-afflicta, Nalum-vi-  
 dendi-cupiditate: ॥ «Exploratus est a me multam Vâhucus Nali-sus-

रूपे मे संशयस् त्व एकः स्वयम् इच्छामि वेदितुम् ॥ ३ ॥

स वा प्रवेश्यताम् मातर मां वा नुज्ञातुम् अर्हसि ।

विदितं वा यथा ज्ञातम् पितर मे संविधीयताम् ॥ ४ ॥

एवम् उक्ता तु वेदर्था सा देवी भीमम् अब्रवीत् ।

उहितुस् तम् अभिप्रायम् अन्वजानात् स पार्थिवः ॥ ५ ॥

सा वै पित्रा भ्यनुज्ञाता मात्रा च भरतर्षभ ।

नलम् प्रवेशयामास यत्र तस्याः प्रतिश्रयः ॥ ६ ॥

तां स्म दृष्ट्वैव सहसा दमयन्तीन् नलो नृपः ।

आविष्टः शोकदुःखाभ्याम् बभूवा श्रुपरिप्लुतः ॥ ७ ॥

तन् तु दृष्ट्वा तथा युक्तान् दमयन्ती नलन् तदा ।

तीव्रशोकसमाविष्टा बभूव वरवर्णिनी ॥ ८ ॥

picione, I in formā mihi dubium vero unum; ipsa cupio noscere. ॥

4. Ille aut ut intret curetur, mater! aut me dimittere velis; I aut notum

5. aut ignotum patris mei decernatur.» ॥ Sic compellata vero a Vaidar-

bhiā illa regina Bhimo dixit I filiae illud consilium; permisit hic rex. ॥

6. Illa vero a patre veniam adepta a matreque, Bharatorum-princeps! I

7. Nalum intrare fecit ubi sui habitatio. ॥ Eam tuitus autem subito, Da-

mayantiam Nalus rex, I captus moerore-et dolore, erat lacrymis-

8. circumfusus. ॥ Eum vero tuita sic adjunctum Damayantia Nalum

9. tunc, I acri-moerore-capta erat egregia. ॥ Deinde rubrā-veste



ततः काषायवसना जटिलामलपङ्क्तिनी । नगरं नि-  
 दमयन्ती महाराजं वाहुकं वाक्यम् अब्रवीत् ॥ १६ ॥  
 पूर्वदृष्टस्त्वया कश्चिद् धर्मज्ञो नाम वाहुकः ।  
 सुप्तम् उत्सृज्य विपिने गतो यः पुरुषः स्त्रियम् ॥ १७ ॥  
 अनागतम् प्रियाम् भार्यां विजने श्रममोहिताम् ।  
 अपहृत्य तु को गच्छेत् पुण्यश्लोकम् कृते नलम् ॥ १८ ॥  
 किन् नु तस्य मया बाल्याद् अपराधम् महीपतेः ।  
 यो माम् उत्सृज्य विपिने गतवान् निद्रया कृतम् ॥ १९ ॥  
 साक्षाद् देवान् अपहृत्य वृत्तो यः स मया पुरा ।  
 अनुव्रतां साभिकामाम् पुत्रिणीन् त्यक्तवान् कथम् ॥ २० ॥  
 अग्नौ पाणिङ् गृहीत्वा च देवानाम् अग्रतस्तथा ।

*induta, implicitis - comis, luto - et coeno obducta, । Damayantia, magne-*

10. rex! Vāhuco sermonem dixit: ॥ Num conspectus est antea a te quis-  
 piam, officiorum - gnarus nempe, Vāhuco, । dormientem relinquens in
11. sylvā profectus est qui vir feminam? ॥ Expertem - peccatorum, caram  
 uxorem, in deserto lassitudine-conturbatam, । relinquens vero quis est
12. Punyasālocum praeter Nalum? ॥ Quare huic per me ab infantia of-  
 fensio est terrae - domino, । quod me relinquens in sylvā profectus est,
13. somno captam? ॥ Palam, Diis relictis, electus est qui ille a me olim, ।
14. deditam, amantem, liberos habentem deseruit quomodo? ॥ Super  
 igne manu prehensaque, Diis coram ita, । «ero», sic «veritatem»

भविष्यामीति सत्यञ्च प्रतिश्रुत्य क्व तद् गतम् ॥ १४ ॥  
 दमयन्त्या ब्रुवन्त्यास् तु सर्वम् एतद् अरिन्दम ।  
 शोकजं वारि नेत्राभ्याम् असुखम् प्राप्तवद् बहु ॥ १५ ॥  
 अतीव कृष्णसाराभ्यां रक्तान्ताभ्याञ् जलन् तु तत् ।  
 परिस्रवन् नलो दृष्ट्वा शोकार्ताम् इदम् अब्रवीत् ॥ १६ ॥  
 मम राज्यम् प्रणष्टं यन् ना हन् तत् कृतवान् स्वयम् ।  
 कलिना तत् कृतम् भीरु यच्च त्वाम् अरुम् अत्यजम् ॥ १७ ॥  
 यत् त्वया धर्मकृच्छ्रे तु शापेना भिक्तः पुरा ।  
 वनस्थया दुःखितया शोचन्त्या मान् दिवानिशम् ॥ १८ ॥  
 स मच्छरीरे तच्छापाद् दक्ष्यमानो ऽवसत् कलिः ।  
 तच्छापदग्धः सततं सो ऽग्राव् अग्निरू इवा भिक्तः ॥ १९ ॥

- 
15. etiam pollicitus, quo hoc abiit? — ॥ Damayantiae dicentis vero omne hoc, hostis - domitor! ॥ moerore - natus humor ex oculis dolorosus flu-  
 16. bat multus. ॥ E maxime nigris, rubros-angulos *habentibus* humoremque  
 17. hunc ॥ fluentem Nalus tuitus, moerore - afflictae hoc dixit: ॥ Meum  
 regnum perditum quod, non ego hoc feci ipse; ॥ a Cale hoc factum,  
 18. timida! quodque te ego deserui; ॥ quam ob rem a te, in officii - dif-  
 ficultate nempe, execratione ictus antea, ॥ in sylvā - versante, afflicta,  
 19. dolente de me die - et nocte. ॥ Ille in meo - corpore, tuā execratione  
 ustus, habitavit Calis, ॥ tuā - execratione - ustus semper ille, igni ignis-

मम च व्यवसायेन तपसा चैव निर्जितः । त्वेति निरुद्धः ॥  
 दुःखस्यात्तेन च तेन भवितव्यं हि नौ शुभे ॥ २० ॥  
 विमुच्य माङ् गतः पापस् ततो ऽरुम् इरु चा गतः ।  
 त्वर्थं विपुलश्रोणि न हि मे ऽन्यत् प्रयोजनम् ॥ २१ ॥  
 कथन् तु नारी भर्तारम् अनुरक्तम् अनुव्रतम् ।  
 उत्सृज्य वरयेद् अन्यं यथा त्वम् भीरु कर्हिचित् ॥ २२ ॥  
 दृताश् चरन्ति प्रियिवीङ् कृत्स्नान् नृपतिशासनात् ।  
 भैमी किल स्म भर्तारन् द्वितीयं वरयिष्यति ॥ २३ ॥  
 स्वेखत्ता यथाकामम् अनुव्रपम् इवात्मनः ।  
 श्रुत्वेव चैतत् वरितो भाङ्गासुरिरुपस्थितः ॥ २४ ॥  
 दमयन्ती तु तच्च कृत्वा नलस्य परिदेवितम् ।

20. veluti adhibitus; ¶ meaque operâ devotioneque etiam victus. I Dolo-  
 21. ris ob finemque hunc existendum est nobis, pulchra! ¶ Soluto me,  
 profectus est scelestus; deinde ego hac aggressus, I tuâ causâ, tãrgi-  
 22. dis - femoribus praedita! non enim mihi aliud negotium. ¶ Quomodo  
 vero femina, conjugem deditum, devotum I relinquens eligit alium,  
 23. sicut tu, timida! unquam? ¶ Nuntii peragrant terram totam, regis-  
 24. jussu, I « Bhaimia sane conjugem alterum eligit, ¶ libero-facto  
 praedita, ad-libidinem, convenientem sicut sibi. » ¶ Audito autem  
 25. hoc, festinans Bhângâsuris aggressus est. — ¶ Damayantia vero, hoc

प्राञ्जलिर् वेपमाना च भीता च नलम् अब्रवीत् ॥ २५ ॥  
 न माम् अर्हसि कल्याण दोषेण परिशङ्कितुम् ।  
 मया हि देवान् उत्सृज्य वृतस् त्वन् निषधाधिप ॥ २६ ॥  
 तवा धिगमनार्थन् तु सर्वतो ब्राह्मणा गताः ।  
 वाक्यानि मम गाथाभिर् गायमाना दिशो दश ॥ २७ ॥  
 ततस् त्वाम् ब्राह्मणो विद्वान् पर्णादो नाम पार्थिव ।  
 अभ्यगच्छत् कोशलायाम् ऋतुपर्णनिवेशने ॥ २८ ॥  
 तेन वाक्ये कृते सम्यक् प्रतिवाक्ये तथा "कृते ।  
 उपायो ऽयम् मया दृष्टो नैषधा "नयने तव ॥ २९ ॥  
 त्वाम् ऋते न हि लोके ऽन्य एकाङ्गा पृथिवीपते ।  
 समर्थो योजनशतङ् गन्तुम् अश्वैर् नराधिप ॥ ३० ॥

- 
- audito Nali questu, l implicitis manibus, tremensque timidaque Nalo  
 26. dixit: ॥ Ne me velis tu, eximie! vitii suspicere; l a me enim, Diis reli-  
 27. ctis, electus tu, Nischadhorum-regnator! ॥ Tui aditus-causâ vero quo-  
 quo-versus Brâhmani profecti sunt, l dicta mea ad modulos canentes,  
 28. plagas decem versus. ॥ Deinde te Brâhmanus sapiens, Parnâdus no-  
 29. mine, rex! l adiit Côsala, in Rituparni-domo. ॥ Ab illo loquelâ  
 factâ omnino, responso etiam accepto, l dolus hic a me conspectus,  
 30. Naischadhe! ad adducendum te. ॥ Te praeter non enim in mundo  
 alius uno-die, terrae-domine! l potis yâdschana centum ire equis,

स्पृशेयन् तेन सत्येन पादाव् एतौ महीपत ॥ ३० ॥  
 यथा ना सत्कृतङ् किचिन् मनसा पि चराम्य् अहम् ॥ ३१ ॥  
 अथञ् चरति लोके ऽस्मिन् भूतसाक्षी सदागतिः ।  
 एष मे मुञ्चतु प्राणान् यदि पापञ् चराम्य् अहम् ॥ ३२ ॥  
 तथा चरति तिग्मांशुः परेण भुवनं सदा ।  
 स मुञ्चतु मम प्राणान् यदि पापञ् चराम्य् अहम् ॥ ३३ ॥  
 चन्द्रमाः सर्वभूतानाम् अक्षरं चरति साक्षिवत् ।  
 स मुञ्चतु मम प्राणान् यदि पापञ् चराम्य् अहम् ॥ ३४ ॥  
 एते देवास् त्रयः कृत्स्नन् त्रैलोक्यन् धारयन्ति वै ।  
 विब्रुवन्तु यथासत्यम् एते वा द्य त्यजन्तु माम् ॥ ३५ ॥  
 एवम् उक्तस् तथा वायुर् अन्तरिक्षाद् अभषत ।

- 
31. hominum-regnator! ॥ Tangam per hanc veritatem pedes hos, terrae-  
 domine! ॥ sicut non malum quidquam mente adeo committo ego. ॥  
 32. Ille vadit in mundo hoc animantium-testis Ventus, ॥ iste meam solvito  
 33. vitam, si peccatum committo ego. ॥ Ita vadit Sol super mundo sem-  
 34. per, ॥ is solvito meam vitam, si peccatum committo ego. ॥ Luna  
 omnium-creatorum in medio vadit testis-instar; ॥ ea solvito meam  
 35. vitam, si peccatum committo ego. ॥ Hi Dii tres totos tres mundos  
 sustinent vere, ॥ edicunt sicut-verum, istive hodie relinquunt  
 36. me. — ॥ Sic compellatus ab eā Ventus, ex aëre dixit: ॥ Non haec

नैषा कृतवती पापन् नलं सत्यम् ब्रवीमि ते ॥ ३६ ॥  
 राजन् शीलनिधिः स्फीतो दमयत्याः सुरक्षितः ।  
 सान्निधो रक्षिणाश्च चास्या वयन् त्रीन् परिवत्सरान् ॥ ३७ ॥  
 अप्रायो विहितश्च चायन् तदर्थम् अतुलो जनया ।  
 न ह्येकाङ्का शतङ्गता त्वाम् ऋते जन्याः पुमान् इह ॥ ३८ ॥  
 उपपन्ना त्वया भैमी त्वञ्च भैम्या महीपते ।  
 नात्र शङ्का त्वया कार्या सङ्गच्छ सह भार्यया ॥ ३९ ॥  
 तथा ब्रुवति वायौ तु पुष्पवृष्टिः पपात ह ।  
 देवदुन्दुभयो नेदुर वयौ च पवनः शिवः ॥ ४० ॥  
 तद् अद्भुततमन् दृष्ट्वा नलो राजा य भारत ।  
 दमयत्यां विशङ्कान् तां व्यपाकर्षद् अरिन्दम ॥ ४१ ॥

- 
37. fecit peccatum, Nale! veritatem dico tibi. ॥ Rex! virtutis-the-saurus  
 tamidus Damayantiae bene-custoditus; | testes custodesque ejus nos  
 38. tres annos. ॥ Dolus constitutusque hic tuā causā expers-paris ab eā; |  
 non enim uno-die centum (yōdschana) ibit te praeter alius vir heic. ॥  
 39. Adita a te Bhaimia, tuque a Bhaimiā, terrae-domine! | Non in hoc  
 40. dubium a te faciendum, congregere cum uxore. — ॥ Sic loquente  
 Vento autem, florum-pluvia cadebat, | deorum tympana sonabant, fla-  
 41. batque zephyrus secundus. ॥ Hoc mirissimum tuitus, Nalus rex tum,  
 Bhārate! | de Damayantiā suspicionem illam detraxit, hostis-domi-

ततस् तद् वस्त्रम् अरजः प्रावृणोद् वसुधाधिपः । तत् तं नि  
 संस्मृत्य नागराजन् तन् ततो लेभे स्वकं वपुः ॥ ४२ ॥ तदा  
 स्वद्वयिणान् तु भर्तारन् दृष्ट्वा भीमसुता तदा । तं पितृवत्पुत्रं  
 प्राक्रोशद् उच्चैर् आलिङ्ग्य पुण्यश्लोकम् अनिन्दिता ॥ ४३ ॥ उ  
 भेयोम् अपि नलो राजा भ्राजमानो यथा पुरा । तदा तं  
 सस्त्रजे स्वसुतौ च पि यथावत् प्रत्यनन्दत ॥ ४४ ॥ तदा  
 ततः स्वोरसि विन्यस्य वस्त्रान् तस्य शुभानना ।

परस्ता तेन दुःखेन निशङ्कासा येतक्षणा ॥ ४५ ॥

तत्रे व मलदिग्धाङ्गीम् परिष्रज्य शुचिस्मिताम् ।

मुचिरम् पुरुषव्याघ्रस् तस्थौ शोकपरिप्लुतः ॥ ४६ ॥

ततः सर्वं यथावृत्तन् दमयन्त्या नलस्य च ।

42. tor! ॥ Deinde illam vestem expertem - pulveris induit terrae - regna-  
 tor, ॥ recordatus serpentum - regem illum, deinde nactus est suam  
 43. speciem. ॥ Ipsius - formā praeditumque conjugem tuita Bhāmi - filia  
 44. tunc, ॥ clamavit clare, amplexens Puṇyashlokum, non - spreto. ॥ Bhā-  
 mi - matre quoque Nalus rex, splendens sicut antea, ॥ amplexus est, suis -  
 45. liberisque etiam congrue blanditus est. ॥ Deinde, suo - pectori post-  
 quam admovebat os illius pulchro - vultu praedita, ॥ affecta illo dolore  
 46. suspiravit longis - oculis praedita. ॥ Ita quoque luto - oblitum - corpus  
 47. adentem amplectens, sereno - risu praeditum, ॥ perditu hominum - prin-  
 48. cepe stabat moerore - affectus. ॥ Deinde totum sicut - factum Da-

भीमाया कथयत् प्रीत्या वैदर्भ्या जननी नृप ॥ ४७ ॥  
 ततो ऽब्रवीन् महाराजः कृतशीचम् अरुन् नलम् ॥ ४८ ॥  
 दम्पत्या सहोऽपेतङ् कल्यन् द्रष्टा सुखोषितम् ॥ ४९ ॥  
 वृद्धश्च उवाच  
 तसस् तौ सखितौ रात्रिङ् कथयन्तौ पुस्तनम् ॥ ५० ॥  
 वने विचरितं सर्वम् उषतुर मुदितौ नृप ॥ ४९ ॥  
 गृहे भीमस्य नृपतेः परस्परसुखिषिणौ ।  
 वसेतां कृष्टसङ्कल्पौ वैदर्भी च नलश्च च ॥ ५० ॥  
 स चतुर्थे ततो वर्षे सङ्गम्य सह भार्यया ।  
 सर्वकामैः सुसिद्धार्थो लब्धवान् परमाम् मुदम् ॥ ५१ ॥

mayantiae. Nalique. | Bhīmo narravit cum gaudio, Vaidarbhiæ-geni-  
 48. trix, regnator! | Deinde dixit magnus-rex, Factâ - purificatione præ-  
 ditum ego, Nalam | cum Damayantîâ aggressum cras visurus sum, post-  
 quam jucunde noctem degerit. ||

Vribadasvus dixit:

49. Deinde duo illi conjuncti noctem, narrantes pristinam | in sylvâ - er-  
 50. rationem totam, traduxerunt læti, rex! || In domo Bhimi hominum-  
 domini, alter-alterius-voluptatem-cupientes, | habitabant lætâ-  
 51. mente Vaidarbhiæque Nalusque. || Is quarto deinde anno, congressus  
 cum uxore, | omnibus-optatis bene-instructus, nactus est summum



दमयन्त्य् अपि भर्तारम् आसाद्या व्याकिला भृशम् ।  
 अर्धसंज्ञातसस्ये व तमेयम् प्राप्य वसुन्धरम् ॥ ५२ ॥  
 ते वं समेत्य व्यपनीय तन्द्रां शतसंज्ञां कर्षविवृद्धसम् ।  
 राजभेदी समवाप्तकामा शीतांशुना सत्रिर् इवो दितेन ॥ ५३ ॥  
 ॥ इति नलोपाख्याने चतुर्विंशतितमः सर्गः ॥ ५४ ॥

वृहदश्व उवाच

अथ तां व्युषितो रात्रिन् नलो राजा स्वलङ्कृतः ।  
 वैदर्भ्या सहितः काले ददर्श वसुधाधिपम् ॥ १ ॥

52. gaudium. ॥ Damayantia quoque, conjugem aggressa, crescens valde, ॥  
 53. semi-natis-fructibus veluti aquam nacta terra. ॥ Ea sic congressa  
 (cum conjuge), deposita lassitudine, sedata-difficultate, gaudio-am-  
 plicata-mente praedita, ॥ splendebat Bhaimia impetratis-optatis, luna  
 nox veluti orta. ॥

### LIBER VICESIMUS QUINTUS.

Vrihadasvus dixit:

1. Tum, illam postquam degerat noctem, Nalus rex benè-ornatus, ॥
2. cum Vaidarbhiā conjunctus, tempore vidit terrae-regnatorem. ॥ De-

ततो ऽभिवादयामास प्रयतः श्वशुरन् नलः ।  
 तस्या 'नु दमयन्ती च ववन्दे पितरं शुभा ॥ २ ॥  
 तम् भीमः प्रतिजग्राह पुत्रवत् परया मुदा ।  
 यथार्हम् पूजयित्वा च समाश्वासयत प्रभुः ।  
 नलेन सहितान् तत्र दमयन्तीम् पतिव्रताम् ॥ ३ ॥  
 ताम् अर्हणान् नलो राजा प्रतिगृह्य यथाविधि ।  
 परिचर्यां स्वकान् तस्मै यथावत् प्रत्यवेदयत् ॥ ४ ॥  
 ततो बभूव नगरे सुमहान् कर्षजः स्वनः ।  
 जनस्य सम्प्रकृष्टस्य नलन् दृष्ट्वा तथा "गतम् ॥ ५ ॥  
 अशोभयन्त नगरम् प्रताकाधजमालिनम् ।  
 सिक्ताः सुमृष्टपुष्पाद्या राजमार्गाः स्वलङ्कृताः ॥ ६ ॥

- 
- inde salutavit demissus socerum Nalus, | post eum Damayantia quoque  
 3. reverenter salutavit patrem pulchra. || Illum Bhimus excepit filii-  
 instar summo cum gaudio; | sicut dignum postquam honoraveratque  
 eum, consolatus est prae cellens | Nalo conjunctam ibi Damayantiam,  
 4. conjugii-devotam. || Illum honorem Nalus rex postquam acceperat se-  
 5. cundum-legem, | obedientiam suam illi congrue declaravit. || Deinde  
 fuit in urbe permagnus gaudio-natus sonitus | hominum laetorum,  
 6. Nalo conspecto sic aggresso. || Ornarunt urbem vexillis-et sertis in-  
 structam; | irrigatae, perpuris-floribus-et ceteris instructae regiae-viae

द्वारि द्वारि च पौराणाम् पुष्पभङ्गः प्रकल्पितः ।  
 अर्चितानि च सर्वाणि देवतायतनानि च ॥ ७ ॥  
 ऋतुपर्णी ऽपि शुश्राव वाङ्मकच्छन्निनन् नलम् ।  
 दमयन्त्या समायुक्तञ् जहृषे च मराधिपः ॥ ८ ॥  
 तम् आनाय्य नलो राजा क्षमयामास पार्थिवम् ।  
 स च तद् क्षमयामास हेतुभिर बुद्धिसम्मितः ॥ ९ ॥  
 स सत्कृतो महीपालो नैषधं विस्मिताननः ।  
 दिश्या समेतो दारिः स्वीरु भवान् इत्य् अभ्यनन्दत ॥ १० ॥  
 कश्चित् तु मा पराधन् ते कृतवान् अस्मि नैषध ।  
 अज्ञातवासं वसतो मङ्गले वसुधाधिप ॥ ११ ॥

- 
7. bene-ornatae; ॥ ad portam ad portamque civium florum-contritio
  8. facta, I honorataque omnia Deorum-altaria etiam. ॥ Rituparnus quoque audivit de Vâbuci-formâ-induto Nalo I Damâyantiae adjuncto,
  9. gavisusque est hominum-regnator. ॥ Huic, postquam adducendum curaverat, Nalus rex excusavit se, principi; I hicque ei excusavit se
  10. rationibus, intellectu-praeditus. ॥ Hic, hospitio exceptus terrae-custos, Naischadho, obstupefactum-vultum habens, I «Proh felicitatem!
  11. congressus cum uxore tuâ tu»; sic gratulatus est. ॥ «Nonne offensionem tibi feci, Naischadhe! I incognitâ-habitatione habitanti in meâ-
  12. domo, terrae-regnator? ॥ Si consilio-praecedente praedita, si sine-

यदि वा बुद्धिपूर्वाणि यय् अबुद्ध्या पि कानिचित् ।  
मया कृतान्य् अकार्याणि तानि त्वङ् क्षतुम् अर्हसि ॥ १२ ॥

नल उवाच

न मे ऽपराधङ् कृतवांस् त्वं स्वल्पम् अपि पार्थिव ।  
कृते ऽपि च न मे कोपः क्षतव्यं हि मया तव ॥ १३ ॥  
पूर्वं क्त्वा अपि सखा मे ऽसि सम्बन्धी च जनाधिप ।  
अत उर्ध्वन् तु भूयस् त्वम् प्रीतिम् आकर्तुम् अर्हसि ॥ १४ ॥  
सर्वकामैः सुविहितैः सुखम् अस्म्य् उषितस् त्वयि ।  
न तथा स्वगृहे राजन् यथा तव गृहे सदा ॥ १५ ॥  
इदञ्च चे व ह्यज्ञानन् त्वदीयम् मयि तिष्ठति ।  
तद् उपाकर्तुम् इच्छामि मन्यसे यदि पार्थिव ॥ १६ ॥

*consilio etiam quaequam ! a me facta sunt non-facienda, haec tu con-*  
*donare velis. » ॥*

Nalus dixit:

13. Non mihi offensionem fecisti tu, perparvam etiam, rex ! Facta etiam-
14. que, non mihi *esset* ira; condonandum enim a me tibi. ॥ Antea enim
- amicus meus eras propinquusque, hominum-regnator ! Ab hoc *tem-*
15. *pore* in posterum etiam rursus tu gaudium afferre velis. ॥ Omnibus-
- optatis bene-constitutis jucunde sum moratus apud te. ! Non sic in
16. propria meâ-domo, rex ! sicut in tuâ domo semper. ॥ Haec vero equo-
17. rum-scientia tua apud me est, ! eam tradere volo, si putas, rex ! ॥ Sic

एवम् उक्त्वा ददौ विद्याम् ऋतुपर्णाय नेषधः ।  
 स च तान् प्रतिज्ञया ह विधिद्वयेन कर्मणा ॥ १७ ॥  
 गृहीत्वा चा श्वरूढं राजन् भाङ्गासुरिर् नृपः ।  
 सूतम् अन्यम् उपादाय ययौ स्वपुरम् एव ह ॥ १८ ॥  
 ऋतुपर्णे गते राजन् नलो राजा विशाम् पते ।  
 नगरे कुण्डिने कालम् ना तिदीर्घम् श्वा वसत् ॥ १९ ॥  
 ॥ इति नलोपाख्याने पञ्चविंशतितमः सर्गः ॥ २५ ॥

### वृहदश्र उवाच

स मासम् उष्य कौन्तेय भीमम् ग्रामह्य नेषधः ।

- fatus, dedit scientiam Rituparno Naischadhus, l illeque eam accepit  
 १९. cum normam - conspectam *habente* facto. ॥ Postquam acceperatque  
 equorum - scientiam, rex! Bhângâsuris regnator, l aurigâ alio assum-  
 १५. pto, ivit in suam - urbem nempe. ॥ Rituparno profecto, rex! Nalus rex,  
 Visorum - domine! l in urbe Cundino tempus non valde - longum  
 habitavit. ॥

### LIBER VICESINUS SEXTUS.

Vrihadasvus dixit:

1. Ille mensam moratus, Cauntêye! Bhimo salutato, Naischadhus l ex

पुराद् अल्पपरीवारो जगाम निषधान् प्रति ॥ १ ॥  
 रथेनै 'केन श्रुध्रेण दन्तिभिः परिषोडशैः ।  
 पञ्चाशद्भिर्हृयैश्च वै षट् शतिश्च पदातिभिः ॥ २ ॥  
 स कम्पयन् इव महीन् त्रमाणो महीपतिः ।  
 प्रविवेश सुसंरब्धस् तरसै व महामनाः ॥ ३ ॥  
 ततः पुष्करम् आसाद्य वीरसेनसुतो नलः ।  
 उवाच दीव्याव पुनरू बद्ध वित्तम् मया र्जितम् ॥ ४ ॥  
 दमयन्ती च यच्च चा न्यन् मम किञ्चन विद्यते ।  
 एष वै मम सन्ध्यासस् तव राज्यन् तु पुष्कर ॥ ५ ॥  
 पुनः प्रवर्तमान् गूतम् इति मे निश्चिता मतिः ।  
 पणोनि 'केन भद्रन् ते प्राणयोश्च पणावहे ॥ ६ ॥

- 
2. urbe, paucos-famulos *habens*, ivit Nischadhos versus, ¶ cum curru uno splendido, cum elephantis sedecim, ¶ cum quinquaginta equisque
  3. etiam, sexies centumque peditibus. ¶ Iste, tremere faciens quasi terram, festinans terrae-dominus, ¶ intravit valde-iratus, cum celeritate
  4. nempe, magnanimus. ¶ Deinde, Puschcarum aggressus, Virasēni-filius Nalus ¶ dixit: Ludamus iterum; multae divitiae a me acquisitae. ¶
  5. Damayantiaque, et quod aliud mibi ullum est, ¶ id quidem meum in
  6. ludo positum, tuum *in ludo positum sit* regnum vero, Puschcare! ¶ Iterum versetur ludus, sic meum certum consilium, ¶ ludo uno, salus tibi!

जिवा परस्वम् आकृत्य राज्यं वा यदिवा वसु ।  
 प्रतिपाणाः प्रदातव्यः परमो धर्म उच्यते ॥ ७ ॥  
 न चेद् वाञ्छसि त्वम् मृतं युद्धमृतम् प्रवर्तताम् ।  
 द्वैरेणा स्तु वै शान्तिस् तव वा मम वा नृप ॥ ८ ॥  
 वंशभोज्यम् इदं राज्यम् अर्धितव्यं यथातथा ।  
 येन केना प्युपयिन वृद्धानाम् इति शासनम् ॥ ९ ॥  
 द्वयोरु एकतरे बुद्धिः क्रियताम् अग्रे पुष्कर ।  
 कैतवेना क्षवत्यां वा युद्धे वा नाम्यतान् धनुः ॥ १० ॥  
 नैषधेने वम् उक्तस् तु पुष्करः प्रहसन् इव ।  
 ध्रुवम् आत्मज्ञयम् मत्वा प्रत्याह पृथिवीपतिम् ॥ ११ ॥  
 दिष्ट्या त्वया जितं वित्तम् प्रतिपाणाय नैषध ।

- 
7. de vitis etiam ludimus. ॥ Vincendo alius-proprio capto, vel regno vel  
 8. opulentia, । contra-lusus dandus summum officium appellatur. ॥ Nisi  
 cupis tu ludum, pugnae-ludus versetur. । Singulari certamine esto  
 9. nempe placatio tuave meave, rex! ॥ Hereditarium hoc regnum peten-  
 dum est quoquo modo, । quocunque etiam remedio; senum sic est prae-  
 10. ceptum. ॥ Duarum rerum in altera consilium fiat hodie, Puschcare! ।  
 11. per lusum in talario ludove, in pugnae tendatur arcus. — ॥ A Nai-  
 schadho sic compellatus vero Puschcarus, ridens quasi, । certam suam-  
 12. victoriam putans, respondit terrae-domino: ॥ Proh felicitatem! a te

दिव्या च दुष्करङ् कर्म दमयन्त्याः क्षयङ् गतम् ॥ १२ ॥  
 दिव्या च ध्रियसे राजन् सदारो ऽद्य महाभुज ।  
 धनेना 'नेन वै भैमी जितेन समलङ्घिता ॥ १३ ॥  
 माम् उपस्थास्यति व्यक्तन् दिवि शक्रम् इवा 'प्सराः ।  
 नित्यशो हि स्मरामि त्वाम् प्रतीक्षे ऽपि च नैषध ॥ १४ ॥  
 देवनेन मम प्रीतिरू न भवत्य् असुकृद्गणैः ।  
 जित्वा त् अद्य वरारोहान् दमयन्तीम् अनिन्दिताम् ॥ १५ ॥  
 कृतकृत्यो भविष्यामि सा हि मे नित्यशो हृदि ।  
 ध्रुवा तु तस्य ता वाचो बह्वबद्धप्रलापिनः ॥ १६ ॥  
 इयेष स शिरश्च हेतुङ् खड्गेन कुपितो नलः ।  
 स्मयन् तु रोषताम्राक्षस् तम् उवाच ततो नलः ॥ १७ ॥

- acquisitae sunt divitiae ad contra-lusum, Naischadhe; | proh felicitatemque! difficile-factu opus Damayantiae ad finem est profec-  
 13. tum. || Proh felicitatemque! vivis, rex! cum-uxore hodie, magnis-  
 14. brachiis praedite! | Divitiis his sane Bhaimia lucrifactis ornata || mihi adstabit certe, in coelo Sacro veluti Apsarasis. | Semper enim recorder  
 15. te, exspecto etiamque, Naischadhe; || ludo mihi gaudium non est cum non-amicorum-turbis. | Lucrifacta vero hodie pulchra-femora habente  
 16. Damayantiā, non-spretā, || contentus ero; ea enim mihi semper in corde. — | Auditis vero ejus his loquelis multum-et insanum-garrien-  
 17. tis, || voluit ille caput scindere ense iratus Nalus; | subridens vero, irā-



पणावः किं व्याहरसे जितो न व्याहरिष्यसि ।  
 ततः प्रावर्तत मृतम् पुष्करस्य नलस्य च ॥ १८ ॥  
 एकपाणेन वीरेण नलेन स पराजितः ।  
 स रत्नकोषनिचयैः पाणेन पणितो ऽपि च ॥ १९ ॥  
 जित्वा च पुष्करं राजा प्रहसन् इदम् अब्रवीत् ।  
 मम सर्वम् इदं राज्यम् अव्ययं कृतकण्टकम् ॥ २० ॥  
 वेदर्भी न त्वया शक्या राजापसद वीक्षितुम् ।  
 तस्यास् त्वं सपरीवारो मूढ दासत्वम् आगतः ॥ २१ ॥  
 न त्वया तत् कृतङ्गं कर्म येना हं विजितः पुरा ।  
 कलिना तत् कृतङ्गं कर्म त्वन् तु मूढ न बुध्यसे ॥ २२ ॥  
 ना हम् परकृतङ्गं कोपन् त्वय् आधास्ये कथञ्चन ।

- 
18. *rubros-oculos habens, illi dixit tum Nalus: ॥ Ludimus; quid fabularis? victus non fabulaberis. — ॥ Deinde versabatur ludus Pusheari Nali-*  
 19. *que; ॥ uno-ludo ab heroë Nalo ille victus est; ॥ ille cum gemmarum-*  
 20. *et auri-acervis ludo lucrifactus est etiamque. ॥ Victoque Pushearo, rex ridens hoc dixit: ॥ Meum est totum hoc regnum, imperturbatum,*  
 21. *occisis-hostibus praeditum. ॥ Vaidarbha non a te potest, regum-ab-*  
 22. *jecte! spectari; ॥ ejus tu cum-famulis, stulte! ad servitudinem es ag-*  
 23. *gressus. ॥ Non a te illud perfectum factum, quo ego victus antea, ॥*  
 23. *a Cale illud perfectum factum, tu vero, stulte! non intelligis. ॥ Non ego*

यथासुखं वै जीव त्वम् प्राणान् अवसृजामि ते ॥ २३ ॥  
 तथै 'व सर्वं सम्भारं स्वम् अंशं वितरामि ते ।  
 तथै 'व च मम प्रीतिस् त्वयि वीर न संशयः ॥ २४ ॥  
 सौहार्दञ् चै 'व मे त्वत्तो न कदाचित् प्रहास्यति ।  
 पुष्कर त्वं हि मे भ्राता सञ्जीव शरदां शतम् ॥ २५ ॥  
 एवन् नलः सात्त्वयित्वा भ्रातरं सत्यविक्रमः ।  
 स्वपुरम् प्रेषयामास परिघ्न्य पुनः पुनः ॥ २६ ॥  
 सात्त्वितो नैषधेनै 'वम् पुष्करः प्रत्युवाच ह ।  
 पुण्यश्लोकम् तदा राज्ञम् अभिवाद्य कृताञ्जलिः ॥ २७ ॥  
 कीर्तिरू अस्तु तवा क्षया जीव वर्षायुतं सुखी ।  
 यो मे वितरसि प्राणान् अधिष्ठानञ् च पार्थिव ॥ २८ ॥

libido- alio- excitatum iram in te convertam ullo modo. | Ad-libidinem  
 24. quidem vive tu, vitam remitto tibi; | ita quoque omnes facultates,  
 propriam tuam partem, condono tibi. | Sic nempe mea voluptas in te,  
 25. heros! non dabitur, | amicitiaque etiam mea a te non unquam dis-  
 cedet; | Pushtare! tu enim es meus frater, vive annos centum. — |  
 26. Sic Nalus consolatus, fratrem verâ- vi praediit | in ipsius-urbem mi-  
 27. sit, amplexus iterum iterum. | Consolatione affectus a Naischadho  
 sic, Pushtarus respondit | Punyaslôco tunc, rex! postquam se incli-  
 28. naverat factam-mannum implicationem habens: | Gloria sit tibi pe-  
 rennia, vive annos decies mille-lactus, | qui mihi condonas vitam ur-

स तथा सत्कृतो रोषा मासम् उष्य ततो नृपः ।  
 प्रययौ स्वपुरं रुष्टः पुष्करेः स्वजनान्वितः ॥ २१ ॥  
 मरुत्या सेनया सार्धं विनीतैः परिचारकैः ।  
 भ्राजमान इवा दित्यो वपुषा भरतर्षभ ॥ २० ॥  
 प्रस्थाप्य पुष्करे राज्ञा वित्तवत्तम् यनामयम् ।  
 प्रविशेश पुरं यन्निन् यन्त्यर्षम् उपशोभितम् ॥ २१ ॥  
 प्रविश्य सात्त्विकानां पौरान् स निषधाधिपः ॥ २२ ॥

रोषजनसम् वा पि सम्प्रकृष्टतनूरुक्ताः ।

उष्य सर्वे सामात्यप्रमुखा जनाः ॥ २३ ॥

रुष्टः स्व निर्वृता रक्षन् पुरे जनपदे ऽपि च ।

इत्युप पुनः प्राप्ता देवा इव शतक्रतुम् ॥ २४ ॥

२१. *homque, rex! —* # Ille sic hospitio affectus, mensem postquam habi-  
 taverat tum rex, i ivit in suam urbem laetus Puscharus, cognatis-  
 २२. *comitatus, #* magno cum exercitu, cum submissis servis, i *aplandens*  
 २३. *sicut sol corpore, Bharatorum-princeps! —* # Postquam dimiserat  
 Pushearum rex opulentam, incolestem, i *intravit urbem felix supra-*  
 २४. *modum ornatum. #* Postquam intraverat, consolatus est civis ille Ni-  
 २५. *schadhorum-regnator. #* Cives-rusticique vero, arrectos pilos *haben-*  
*ter (pauca), i* dixerunt implicitis manibus omnes, cum-consiliario-  
 २६. *rum-praeceptis verumque homines: #* Hodie sumus felices, rex! in  
 urbe, ruri etiamque, i *re cultum rursus profecti, Diu velati Satra-*

प्रशान्ते पुष्करे कृष्टे सम्प्रवृत्ते महोत्सवे ।  
 महत्या सेनया राजा दमयन्तीम् उपानयत् ॥ ३५ ॥  
 दमयन्तीम् अपि पिता सत्कृत्य परवीरका ।  
 प्रास्थापयद् अमेयात्मा भीमो भीमपराक्रमः ॥ ३६ ॥  
 आगतायान् तु वैदर्भ्यां सपुत्रायान् नलो नृपः ।  
 वर्तयामास मुदितो देवराड् इव नन्दने ॥ ३७ ॥  
 ततः प्रकाशतां यातो जम्बुद्वीपे स राजसु ।  
 पुनः शशास तद् राज्यम् प्रत्याकृत्य महायशाः ।  
 ईजे च विविधैर् यज्ञैः विधिवच् चा सदान्निषेः ॥ ३८ ॥  
 ॥ इति नलोपाख्याने समाप्तम् ॥



35. tum. — N Sedato Pushtaro laeto, praeterita magna festivitate, I  
 36. magno cum exercitu rex Damayantiam adduxit. N Damayantiam nempe  
 pater, beneficiis postquam affecerat hostium heroum occisor, I dimi-  
 37. sit immenso-animo praeditus Bhimus timenda-vi. N Aggressa vero  
 Vaidarbhi cum liberis, Nalus rex I erat laetus, Deorum rex veluti in  
 38. Nandano. N Deinde, ad claritatem profectus in Dachambudvipo is  
 inter reges, I rursus regebat illud regnum, postquam recuperaverat,  
 magna-gloria praeditus, I sacrificabatque variis sacrificiis ad normam  
 etiam, apto dono sacrificali instructis. N



## ANNOTATIONES.

### ANNOTATIONES.

#### LIBER PRIMUS.

- Sl. 3. a. Sanscritè, *Nischadhāh*, pluralis a *Nischadha*. Regio haec eadem esse videtur ac *Nischadha-rāschtra* et *Nischadha-dēsa*, de quibus vide: Wilford, *List of mountains, rivers, countries, from the Purāna's and other books*. Asiat. Res. t. 8.
- Sl. 4. b. TSCHAT. रक्षिणान्.
- Sl. 5. a. Hujus regionis urbs a poëta nostro Cundina, Vidarbhanagari (i. e. Vidarbhorum urbs) et Vidarbha nominatur, et eadem ac Vaidarbha (Burra-Nag-poor, secundum Wilford) esse videtur.
- Sl. 11. b. Radix आसु cl. 2. *Atm.* Praeteritum augment. primum nonnunquam ad primae classis normam *Parasmaipadi* format; ita heic पर्ययासत् pro पर्ययास्ते. Invenitur etiam, teste Schlegelio, simplex आसत् pluribus in locis Rāmāyani, ubi omnes comparati codices inter se consentiunt.
- Sl. 12. a. Patronymicum Damayantiae a patris Bhīmi nomine derivatum.

Sl. 12. *b.* विद्युत् et सौदामिनी secundum *Anara-cōshum* ambo fulgur significant. Teste Nilacantho adjectivum सौदामिनी a सौदामन् derivatur, nomine colectivo, quod ipsum a सुदामन् (annui pluviosi temporis nubes) venit. Tales nubes ita appellari dicit, quia „valde mundo vitam dant”. Sunt nempe ejus verba: सौदामिनी प्रावृषेयमेघसम्बन्धिनी ॥ सृष्टु जग-  
तो जीवन्तं ददति ते सुदामानो मेघास्तेषां समूहः सौ-  
दामनः प्रावृष्टकालः तत्सम्बन्धिनी ॥ सा हि अत्यन्तन्  
द्योतमाना भवतीति प्रसिद्धम् ॥ विद्युत् सौदामिनी ergo  
fulgur est, quod de annui pluviosi temporis nube  
procedit.

Sl. 14. *a.* TSCHAT. न च श्रुता.

Sl. 14. *b.* TSCHAT. चित्रप्रसादनी; et इव pro अवि.

Sl. 16. *b.* Nali cognomen, ab ejus regni nomine formatum.

Sl. 19. *a.* ज्ञातव्यपरिष्कृतान् सुवर्णपिच्छान् । Sic schol. Nil. explicat.

Sl. 19. *b.* TSCHAT. वने निवसताम्.

Sl. 21. *b.* TSCHAT. न च सा कामविष्यति. Sequitur hicce slō-  
cus, apud Nil. et in cod. sine scholiis omissus:  
तव चैव यथा भार्या भविष्यति तथा वयम् । विधास्या-  
मो नारव्याघ्रं स माम् उत्सृष्टुम् अर्हसि ॥

Sl. 24. *a.* Omnes codices exhibent सखिगणावृता, ita ut, si le-  
ctio genuina est, primum compositi membrum sit  
सखि *amicus*, quod etiam de feminis dicitur, vel सखी

corrupto ई, ad analogiam Comparativorum et Superlativorum veluti सतितरा, सतितमा pro सतीतरा, सतीतमा (y. Gramm. r. 249.). Pluribus tamen aliis locis (ut III. 12. a.) codices de lectione सखीगण inter se consentiunt, quod insuper L. II. 6. b. metro defenditur. Hanc ob rem non dubito, h. l. corruptam esse codicum scripturam.

Sl. 27. b. Inter hunc et sequentem slōcum omnes codices addunt semislōcum ex sl. 15. repetitum — कन्दर्प इव इयेण मूर्तिमान् अभवत् स्वयम् — quem Schlegelii consilio omisi, quia ejus sensus utroque loco non

esse posset; nam अभवत्, quod sl. 15. erat, significat, heic factus est significaret. Si tamen retinendus esset, sequentium slōcorum ordine non turbato, antecedenti slōco eum adscriberem, cum slōci ex tribus compositi lineis non raro occurrant.

Sl. 29. a. Serpentes apud Indos magna veneratione fruantur, urbemque in tartaro *Bhogavat* dictam habent.

Sl. 31. a. Tschat. नत्वे वद.

#### LIBER SECUNDUS.

Sl. 6. a. Tschat. न्यवेदयत न स्वस्वाम्.

Sl. 9. a. अख्ययताम्, sic Tschat., apud Nil. et in cod. sine scholiis, violato metro, legitur अख्ययताम्.

Sl. 11. *b.* TSCHAT. स्वयङ्कृतैः.

Sl. 18. *a.* I. e. Hic mundus (Indri coelum) perennis eorum  
est abundantiae vacca (quippe qui omnia optata  
his praebet) sicuti mea est. Potest etiam signifi-  
care „hic mundus perennis eorum est, sicut abun-  
dantiae vacca mea est”

Sl. 19. *b.* Cschatriyorum animas in pugna occisorum Indri  
coelum (Indra-lôca) adire Brahmânica docet re-  
ligio; quam ob rem eos hospites suos Indrus ap-  
pellat.

Sl. 25. *a.* TSCHAT. तच्छुभ्रः प्रो ते शुभ्रः.

Sl. 25. *b.* गच्छामि, sicut omnes codices.

Sl. 31. Genitivus pro dativo in Sanscrito frequentissime  
ponitur. Plura de vario genitivi usu dixi in an-  
notatione ad INDRALOG. I. 27. *a.*

LIBER TERTIUS.

Sl. 2. *b.* TSCHAT. तन्नेमः परिष्कामि वायस्यं यथातथम्।

Sl. 4. *b.* नृणां, sic W.; reliqui, violato metro, नृणां (vid.  
gramm. n. 182.)

Sl. 5. *b.* Ad verbum, „quorum magnus Indrus primus.”  
Voces प्रादि et प्राय, *primus*, nominibus subjun-  
guntur, ubi e variis rebus unius et primae solum-  
modo exempli gratia mentio fit, et hac in con-  
structione a sensu Latinae locutioni, *et cetera*,



respondent. Locus noster itaque videri potest; „mundi custodes, ut magnus Indrus;” aut, „magnus Indrus et ceteri.” Vide Gratum. r. 666.

Sl. 12. a. Cognomen Damayantiae, a patriae nomine derivatum.

Sl. 15. b. धर्षिताः अभिभूताः. Sic TSCHAT. schol.

Sl. 16. b. TSCHAT. अभ्यचिन्तयन् pro अभ्यपूचयन्.

Sl. 19. a. Nimis festinanter fortasse scripturam prioris editionis स्मितपूर्वाभिभाषिणी dissolvi in स्मितपूर्वा भिभाषिणी, quod praetulerim, si Adjectivum suff. kridantico इन् formata (v. r. 645.) Accusativum regere possent; sed certa exempla talis constructionis nondum inveni. Nostro loco एवं स्मयमानम् ad नलं वीरम् referri potest, ita ut ab अभ्यभाषत regatur: „ei ridenti, risu antecedente alloquens (eum), Damayantia Nalo heroi dixit.” Schlegelio non assentire possum, qui vocem स्मितपूर्वाभिभाषिणी perpetuam Damayantiae qualitatem designare putat. Non raro enim huiusmodi verba ad actionem praesentem referuntur; cf. Lib. XI. 21. et XXII. 2.

Sl. 20. b. Ad verbum, „noscere cupio tui.” Infinitivus, qui verbi casum alias regit, hic substantivorum modo constructus videtur, quasi, „cognitionem cupio tui.” Plura de Infinitivi constructionibus dixi in

ann. ad **INDRAL**. I. 16., ubi tamen, in loco e **RÂ-mâyano** citato, pro मदीयन् नगरं यातुः कार्यं हि ता-  
 वद् उच्यताम् melius cum **Schlegelii** editione, ....  
 यातु कार्यं हि महद् उच्यतम्, legendum.

**Sl. 21. b.** **TCHAT.** आसीद् न लक्षितः

**Sl. 25. b.** **NIL.** महाकक्षम् per महान्तं राजद्वारप्रवेशम् explicat.

#### LIBER QUARTUS.

**Sl. 7. a.** **TCHAT.** इच्छति pro अर्च्छति, in qua recepta lectione  
 codex **Ud.** cum reliquis convenit, ita ut haec forma  
 generalem euphoniae regulam 36. sequatur, contra  
 id quod *r.* 44. praescribitur.

**Sl. 8. b.** Omnes codices particulam तु tam post भूषणानि  
 quam post प्राप्य exhibent.

**Sl. 10.** **Yamus** justitiae et mortis deus, quia cum **Indro**  
 (aëre) **Agne** (igne) et **Varuno** (aquâ) tanquam mundi  
 custos (लोकापाल) et mundi creator (लोकतृ) celebra-  
 tur, hoc munere terram significare videtur. Quam  
 ob rem maximi mihi est momenti, **Dschemschi-**  
**tum**, qui apud Persas primus est terrae regnator,  
 cui **Ormuzd** legem suam primo tradidit eumque  
 terram colere jussit, re vera eundem esse atque **In-**  
**dorum Yamum.** Hoc non solum **Zendico** nomine  
**Yimô** (Nom. a themate **Yima**) cum यम् convenienter  
 demonstraverim, sed potissimum eo, quod in

Zendavestâ Yimi i. e. Dscheimschitis (*yimahê*  
*esaêtahê*) pater idem est ac Yami pater, etsi id  
vix in Anquetillii scriptura Vivengham quaesi-  
veris. Indici Yami pater est विवस्वत् i. e. Sol, ex  
quo Yamus nomen duxit वैवस्वत्. Ita SAV.V.40.  
विवस्वतस् त्वन् तनयः प्रतापवांस ततो हि वैवस्वत  
उच्यसे बुधैः । «Vivasvatis tu es filius excelsus, inde  
enim Vaivasvatus appellaris a sapientibus.» Cum  
विवस्वत्, si legitimas et constantes respicis sono-  
rum primitivorum in Zendica lingua mutationes,  
accuratissime convenit *vivanghuat*; s; enim ubi-  
que transit in *h*, cui, si *a* vocalis ei antecedit, et  
quaepiam vocalis sequitur, saepissime gutturalis  
nasalis, quam per *ng* scribimus, anteponitur. A  
themate *vivanghuat* descendit Genitivus *viva-*  
*nghuatô*, quod Sanscrito विवस्वतो, ante so-  
noras litteras विवस्वतो, respondet. Cum autem  
litterae *u* et *h* consuetissimâ transpositione locum  
suum commutent, ita ut e. c. pro *vanghu* *pura*  
saepissime scribatur *vanguhî*, et a *kharēnang-*  
*huat splendore praeditus* formetur Genitivus  
*kharēnanguhatô*: non miraberis, etiam pro  
*vivanghuatô* scribi *vivanguhatô*. Ita legimus  
in Vend. Sade (ed. Burnoufi p. 40.): *Yimô Vi-*  
*vanguhatô puthrô* i. e. यमो विवस्वतः पुत्रः. —

In Nominativo Zendicum *vivanghuat*, abjectâ vocali *u*, format *vivanghāo*, quod ceterum ad Sanscritum विवस्वान् eandem habet rationem quam, e.c., *vidvāo sciens* ad Sanscritum विद्वान्. Sanscrita Nominativi forma विवस्वान् (a fortiori themate विवस्वन् abjecto त् ex gramm. lege r. 57.) non tamen plane interiit in lingua Zendica; descendit ab ea, ut mihi videtur, patronymicum *vivanghana* (Nom. - ó) eodem suffixo quo वैवस्वत deducitur a विवस्वत्. Vriddhis incrementum, quo saepe prima in Sanscritis derivatis vocibus afficitur syllaba, in lingua Zendica hucusque in iis tantummodo observavi vocibus, quae in prima syllaba *a* vocalem habent. Ita, ut aliquot exemplis hoc illustrem, ab *ahura* (deus vulgo Ormuzd dictus) suffixo *ya* venit *āhūirya*, cujus Genitivum *āhūtryāhē* (*āhūiryēhē*?) invenies Vend. Sad. p. 29., et Accusativum *āhūīrīm* (*āhūirīm*?) p. 20. A *mazdayasna* (Ormuzdis assecla) venit *māzdayasnya*, cujus Accusativum *māzdayasntm* exhibet p. 22., qui tamen, sicut *āhūīrīm* etiam a themate suffixo *i* formato deduci possit, cum *i* ante *m* finalem legitime producat. A *vērēthraghna* vel *vārē*... (Scr. वृत्रघ्न *Vritri* occisor cognomen Indri) *victoriosus*; venit *vārēthra-*

*ghnya*, in Nomin. *vārēthraghnyó*, unde descendit superlativus *vārēthraghnyótēma*, quod saepius invenitur V. S. p. 327. et 328. ubi Accus. *vārēthraghnyótēmēm* videtur esse adverbialiter positus — *imann vacó drēng'ayóis yói ang-hēn vārēthraghnyótēmēmca baésazyótēmēmca*, haec verba dicas, quae sunt victoriosissimaque saluberrimaque, welche sind am siegreichsten und am heilsamsten. Superlativi suffixum *tēma* heic, et, nisi fallor, ubique in codd.

mscr. a voce ad quam pertinet, puncto est separatum; praeterea nota Accusat. pl. *imann* pro Scr. इमान्. Plura de linguae Zendicae grammaticis legibus disserui in Annal. Berol. a. 1831. m. Jan. et Dec.

**SL. 12.** Vel „si cogitas Varunum” cf. I. 21. — Schleghius et Rosenius slôcum quo Varunus celebraretur — eodem jure, quo antecedentibus slôcis Agnis, Yamus et Indrus — omissum et hoc loco चरणं pro चरणं legendum esse putant. Quâ valde probabili conjecturâ receptâ, vertendum esset: „Fiat sine dubitatione, mente si putas (si tibi placet), electio e mundi custodibus.” Sic nempe, si अविशङ्के (ex अ et विशङ्का) adverbialiter est positum, et, quod plerumque accidit, prius hemistichium, vel lineae

dimidium, a posteriori commate est separatum. Si tamen मनसा non ad मन्यसे, sed ad क्रियताम् pertinet, अविशङ्गेन tanquam adjectivum ei est adjungendum: „Fiat dubitationis experte mente, si putas etc.”

Sl. 15. b. कथं स्वार्थम् उद्देहो 'त्सहे । Sic TSCHAT. iisdem verbis ac Sl. 16. b.; reliqui: तथा भद्रे विधीयताम्. Aptam Schlegelius emendationem nobis offert, pro कथं conjiciens कर्तुं, quod meliorem præbet sensum et contra codicum auctoritatem in textum erit recipiendum, si locus noster unicus et solus manet, ubi verbum उत्सहे exprimat *tractare, urgere aliquam rem*, quam significationem in Glossario admittere cunctatus sum. Praeterea Schlegelius conjecturam suam eo confirmat; quod etiam sl. 17. b. verbum करोमि cum स्वार्थम् est constructum.

Sl. 31. b. Pronomen एतावत् (q. v. in Gloss.) nonnunquam cum quadam emphasi ponitur, ita Ba. I. 8.: एतावान् पुरुषस् तात कर्तं यस्मिन् न नश्यति । *Is est homo (nominandus), care! in quo data ipsi opera non perit (i. e. qui eam non obliviscitur, qui non ingratus est).* Schol. h. l. एतावान् explicat per एतावान् एव पुरुषो न त्व् अन्यः । „Is tantummodo est homo, non vero alius”. In DEVĪMAHATMYO

I. 74. (ed. Ber.) legitur: भवेताम्(\*) अस्म्य मे तृष्टौ मम  
वध्याव् उभाव् अपि । किम् अन्येन वरेणा 'अ एतावद् धि  
वृत्तम् मया ॥ „Si estis nunc mecum contenti, a me  
occidendi ambo *estis* (i. e. sit mihi gratiā vestrā fa-  
cultas vos ambos occidendi), quid mihi aliā gratiā  
heic *opus est?* *hoc* enim (nihil aliud) a me *est* elec-  
ctum. HITOP. (ed. Lond.) p. 20.: तथा 'पि मम चे  
'तावान् सङ्गुल्यः त्वया सह सौख्यदाम् अवश्यम् करणीयम्  
इति *Nihilominus mihi hoc est consilium „tecum  
amicitia necessario est facienda” ita.* In eodem li-  
bro (ed. Lond. p. 8. Bonn. p. 11.) legitur: मम चे  
'तावाँल् लोभविरहो येन स्वहस्तस्थम् अपि सुवर्णकिङ्कणं  
यस्मै कस्मैचिद् दातुम् इच्छामि, *mihiq̄ue ea est avi-  
ditatis-relictio, quā in meā-manu-versans aureum  
armillum cuiuspiam dare cupio.* Non video, quam Las-  
senius affirmat, peculiarem quandam vim quā pron.  
rel. heic sit positum, quippe quod consuetā ratione  
antecedenti respondeat demonstrativo, et quidem  
cum Indicativo verbi, sicut supra एतावान्...  
यस्मिन् न नश्यति. Nulla igitur heic est analogia  
cum Ciceronis sententia: *talem te esse oportet, qui  
ab impiorum civium societate te sejungas*; nulla  
etiam est similitudo cum alio Hitopadesi a Lass.

(\*) Suppletur oratio भवन्तो voce.

laudato loco, ubi एतादृशाः *tales* excipitur a conjunctione यत्, quo gravissima etsi a Lassenio non considerata constructionis-differentia efficitur. Cum in sententiis correlativis altera vox correlativa alterius quasi exhibeat imaginem, ex qua respondentis vocis natura et indoles intelligi potest: notatum est dignum, pronomen एतावत् a mero relativo यत् excipi, sicut तावत् tantus, tot, a यावत्, et तादृश *talis* a यादृश. Ubi in sententia simplici positum est एतावत्, nonnunquam sine sensus detrimento reddi potest per *talis*, vel etiam, si eo monstrata res vel persona eximiâ est quantitate vel magnitudine, per *tantus*, *tot*. Ita latinum *qualis* saepe eodem jure ponitur ac *qui*, et Sanscritum तत् interdum etiam valet *talem*. — Schlegelius naturam hujus pronominis parum intelligit, quippe qui neutralem Accusativum, adjective positum, cum adverbio एतावत् confundens, in annotatione ad BHAG. XVI. 24. verba poëtae nostri reddat per „Hactenus quidem, o Divi! sicut evenit; a me plene narratum est”. Persistit vir doctissimus pertinaciter in absurda hac opinione, quam in annot. ad HITOP. (ed. Bonn. Vol. 2. p. 21.) defendere periclitatur, affirmans एतावत् in एतावद् उक्ता, aliisque ejusmodi locutionibus; indicare terminum, ad quem progressus sit



sermo, ac reddi debere per *hactenus*. Quod si ita esset, in DEVIM. l. c. एतावत् terminum indicaret, quo Vischnus vel electio ipsius, in gratia ab ambo-  
bus Asuris eligenda, sit profectus. Potius Lassenio assenserim, qui एतावत् in hujusmodi locutio-  
nibus sensu adjectivo recte accipiens, sibi persua-  
det, vocabulum hoc ibi valere: tantum dictum  
esse, quantum praecedente sermone contineatur,  
quod, quantum differat a तत्, mirum esse dicere.  
Quid miri? si quidem latine „hoc dixit” id valet,

aliquem tantum et tale dictum habere, quantum  
qualeque antecedente sermone dixit. Sanscrite ta-  
men rarius dicitur तद् उक्ता, quam एतद् उक्ता, vel  
एतावद् उक्ता, quia, quod primus Rückertus inge-  
niose observavit, एतावत् proprie ad rem narra-  
tam, sicut इदम् ad rem narrandam refertur, qua in  
re एतावत् cum primitivo suo एतत् convenit. —  
Ceterum miror Schlegelii et Lassenii etymolo-  
giam, qui ambo, et spero soli, एतावत् ex ए et ता-  
वत् compositum esse dicunt. „A तावत् formatur  
एतावत् sicuti एतत् a तत्, eadem plane ratione,  
eodemque sensus discrimine”. Sic confidenter  
Schlegelius alte scilicet sonantibus verbis, a veri-  
tate tamen valde alienis, nisi forte Romanorum  
*istic, istinc, isto, istoc* formantur a *tic, tinc, to, toc,*

sicuti iste revera duobus ex pronomibus est compositum, ex *is* et *te*, quorum posterius, etsi simplex usu non est conservatum, origine tamen idem est ac Graecum *τό* (ὁ), et Sanscritum त (स); adverbialque reliquit, *tum*, *tunc*, *tam*, et derivata, *talis*, *tot*, *totus*, *tantus*, *toties*. Ab *iste* deducuntur *istic*, *istinc*, etc. et, si velis, omnes obliqui casus. In Sanscrito autem ab एत descendit एतावत्, sicut तावत् a त et यावत् a य. — Etiam adverbium एतावत् meras demonstrativas habet significationes, mensurae notione, quae adverbio तावत् inhaeret, nunquam adjecta: 1) *tam* e. c. एतावद् दूरम् *tam longe* (Hir. ed. Bonn. p. 27.), quod तावत् per se solum indicare potest, sicut यावत् in SAV. V. 19. *quam longe* significat; 2) tamen (*malgré cela*); non satis confirmata vero haec est significatio, quia L. XL 8. adverbium एतावत् apte per *nunc* reddi potest, et insuper lectiones variant. Male igitur sibi consuluit Schlegelius, cum ex eo, quem Amarasinhus adverbio तावत् (*tam diu* etc. nunquam simpliciter *tam*) praebet sensum, vocis एतावत् quaesivit illustrationem. Conatur, in fine annotationis suae, sanscritis, nisi *pracrita* sunt, verbis contumeliam dicere vir eloquentissimus, iracundior quam doctior; non melius enim declinat vocem एतावत् quam ejus originem vim et

usum intelligit. Primam et tritissimam declinationem ante oculos habuisse videtur, cujus formam अयोस् (ay-ós) contra linguae naturam in अ-योस् dissolverit clar. vir, ita ut योस् sit terminatio, quae, cum एतावत् conjuncta, formaret एतावत्योस्. — मूर्खो ऽपि शोभते तावत् (non एतावत्) सभायां वस्त्रवेष्टितः । तावच्च शोभते मूर्खो यावत् किञ्चिन् न भाषते ॥

## LIBER QUINTUS.

- Sl. 1. b. Casus locativus non ubique commemorationem in loco, sed motionem versus locum non raro exprimit. Cf. L. XIII. 9, 25, etc.
- Sl. 5. b. शोभन्ते cum praecedente verbo दृश्यन्ते sensum praeteritum a particula स्म accipit.
- Sl. 7. a. Urbs serpentum in tartaro.
- Sl. 12. a. Semisólcus hic melius vel antecedenti slóco annumeretur, vel per se solum constituat slócum, ita ut sequentes versus, sicuti sensu cohaerent, ita sint disponendi: सा चिन्तयन्ती बुद्ध्या 'थ तर्कयामास भाविनी । कथं हि देवान् ज्ञानीयाद् कथं विद्यान् नलन् नृपम् ॥ एवं सञ्चिन्तयन्ती सा वैदर्भी भृशदुःखिता । श्रुतानि देवलिङ्गानि तर्कयामास भारत ॥ देवानां यानि लिङ्गानि स्थविरेभ्यः श्रुतानि मे । तानि 'ह तिष्ठताम् भूमाव् एकस्या 'पि न लक्षये ॥ सा विनिश्चित्य ब्रह्म विचार्य च पुनः पुनः । शरणम् प्रति देवानाम् प्राप्तकालम्

अमन्यत ॥ वाचा च मनसा चै 'व नमस्कारम् प्रयुज्य च ।  
देवेभ्यः प्राञ्जलिं भूत्वा वेपमाने 'दम् अब्रवीत् ॥

Sl. 24. a. Apud TSCHAT. deest.

Sl. 24. b. TSCHAT. समस्तं pro सामर्थ्यं.

Sl. 25. b. हृषितस्रग्रजोहीनान् । v. Gramm. r. 662.

Sl. 32. b. एवन् ते । Sic Par. et ambo Tschaturbudschi scholiis instructi codices, pro Nilacanthi lectione एतत् ते, quam in priori editione secutus sum. Sequitur in Par. वचने स्थितम्, apud NIL. वचने रतम्; ex utraque lectione orta esse videtur tertia, codicis C. a. वचचनेरितम्, manifesto falsa. Composita enim esset ex वचन et ईरित, quod, si *sermone declaratum* significare posset, non malum praeberet sensum. Sed verbum ईरामि proprie valet *mitto* et tam simplex quam cum उत्त compositum, id quod omnibus notum est, saepe construitur cum Accusativo vocum, quae *sermonem, vocem, sonum* significant; sic supra, sl. 30. legitur ईरितः शब्दः; vix tamen invenies ईरितं vel ईरितं शब्देन *emittere* vel *emissum voce*; वचतेरितम् igitur *latpuruschicum* compositum (v. r. 672.) cognoscere nequeo. Lectione एतत् ते वचने रतम् servatā, एतत् sensu *nunc* optime esset accipiendum: „Ideo me scito conjugem nunc, tuo sermoni addictum”, vel commate aliter posito, „conjugem tuum, sermoni (tuo) addic-

tum". — In Pu. legitur वचनेरिव, quod ad वचनैर्  
इव tendit.

Sl. 36. Faustum, nullâ re impeditum gressum aliasque a  
Diis sibi datas gratias nonnullas Nalus experitur  
L. XXIII. sl. 9. sq.

Sl. 37. b. आत्मप्रभांल्लोकान् sui (mundorum) ipsius splendo-  
rem habentes mundos, nisi, quod in prioris edi-  
tionis versione feci, vocem आत्मन् ad Agnem re-  
ferre malueris, ita ut mundos per deum Agnem  
splendentes intelligas. Explicat tamen TSCHAT.

hoc adjectivum per स्वयम्प्रभान् (v. Gloss.). Etiam  
in alio Mahâ-Bhârati episodio (INDR. I. 37.) लो-  
कान् आत्मप्रभान् a Nil. illustratur per आत्मना सूर्या-  
दिचत् प्रभान्ति तान् आत्मप्रभान् „per se ipsos sicut  
sol et cetera *lumina* splendent, hos sui ipsius  
splendorem-habentes *animantes*". Nostro loco  
autem लोकाः non sunt *animantes* sed *mundi*, sicut  
in episodio SUND. IV. 22., ubi Apsarasis Tilôttama  
mundos splendidos, pulchros exposcit a Brah-  
mane, qui ipsi (Sl. 24.) satisfacit, concedens po-  
testatem mundos a sole permeatos (आदित्य चरितौल्लो-  
कान्) peragrandi. Apud Manuem L. VI. sl. 39.  
legitur: तस्य तेजोमया लोका भवन्ति ब्रह्मवादिनः  
„huic splendidi mundi sunt Vedos-enuntianti".  
Plura de hoc in annot. ad INDR. I. 37.

- Sl. 45. a. *Asvamedha* equi sacrificium est. Nāhuschus patronymicum e Nahuscha, Yayātis regis patre.

## LIBER SEXTUS.

- Sl. 1. b. *Dvāpara* et *Cali* sunt nomina tertiae et quartae mundi aetatis, et Daemones harum aetatum.
- Sl. 4. a. निवृत्तो व्यतीतः । Sic TSCHAT. schol.
- Sl. 9. a. Ita in Mahābhārati libro हिदिम्बवृद्ध inscripto, quinque Pāndavi, cum quibus mater Cuntia, मातृषष्टाः appellantur. Vid. Gramm. r. 666.

## LIBER SEPTIMUS.

- Sl. 2. a. अन्तरप्रेक्ष्य किद्रानुसारी । Sic TSCHAT. schol.
- Sl. 3. a. अन्वास्त उपासितवान् । सो ऽस्ते स्मे 'ति पाठे स उपास्ते स्मे 'त्य् अर्थः । आर्षः सन्धिः । Sic NIL.
- Sl. 5. a. Oblitus sum in versione accusativum Nalum. Pro हि TSCHAT. male legit स.
- Sl. 5. b. Rosenius mihi proponit interpretationem „Nischadhos adipiscere (tanquam) regnum, vincendo Nalum regem“, quod maxime mihi arridet; puto tamen etiam in textu levem emendationem necessariam, quā जित्वा et राज्यन् locum suum commutent: निषधान् प्रतिपद्यस्व राज्यञ् जित्वा नलन् नृपम् ।
- Sl. 6. b. Secundum NIL. vocibus गत्वाम् et वृषो tropice poëta utitur, priori talos, alterā eximium talum designat.

nante. Ita quoque in sequente *śloco* वृषेण per अक्षमह्येन explicat. Voces कलिष् चै 'व Schlegelius apte proponit mutare in द्वापरम् च, quia in antecedente Libro, sl. 15. b. Calis dixit Dvāparo: „Tu vero talos ingressus facere auxilium velis”.

Sl. 17. b. ना 'यम् अस्ति नष्टो ऽस्ति । Sic Nil.; नष्टो ऽग्रयम् । Sic Tschat. explicat.

## LIBER OCTAVUS.

Sl. 3. a. तस्य पापम् अनिष्टम् । Sic Tschat. schol.

Sl. 4. a. अतियशास् । Sic Tschat.; reliqui omnes अतियशान् (-म्) exhibent, posito अतियश pro अतियशस् sicut L. XVI. 14. षष्कस्रोत pro षष्कस्रोतस् .

Sl. 5. a. आनाय्य proprie „postquam adducere feceris”.

Sl. 11. b. Codicem Par. hic secuti sumus; in aliis legitur: वार्षेयम् आनयामास, quod cum sequente casu instrumentalī minus congruit.

Sl. 12. a. Nominativus mascul. participii praesentis nonnunquam adverbialiter ponitur, ita ut generis et numeri substantivi, ad quod pertinet, ratio non habeatur. Sic heic सान्त्वयन् pro सान्त्वयन्ती et L. XIX. 24. b. मोहयन् इव pro मोहयन्त इव. Aliquid simile habet haec locutio cum gallicae constructione participii praesentis cum praepositione *en* conjuncti (*en consolant, en confondant*). Respicia-

tur etiam germanicorum adjectivorum adverbialis  
usus (*er ist grofs: sie sprach schmeichelnd*).

Sl. 17. *a.* न दोषो ऽस्ति नैषधस्य किन्तु दैवस्य । Sic TSCHAT. schol.

Sl. 18. *b.* NIL. explicat: विनशेत् विनश्येत् नल इति शेषः ॥

Sl. 19. *b.* Urbs Vidarbhorum.

Sl. 21. *b.* मुख्यशः मुख्येषु ॥ Sic NIL. scholiastes. I. e. Adverbium मुख्यशः heic ad substantivum नलामात्येषु, non ad verbum est referendum. Vid. Gramm. r. 652.

Sl. 22. *b.* वाहिना रथेन । Sic TSCHAT. schol.; अथरथेन । Sic NIL. schol.

Sl. 23. *a.* TSCHAT. स विन्यस्य pro विनिक्षिप्य.

#### LIBER NONUS.

Sl. 2. *b.* प्रतिपाणः पणनीयन् इव्यम् । Sic NIL. schol.

Sl. 6. *a.* असंवीतो ऽनुत्तरीयः । Sic TSCHAT. schol.

Sl. 8. *a.* TSCHAT. महाभाग.

Sl. 15. *a.* Contra consuetum usum pronomen एतत् heic pro इदम् ad verba dicenda refertur, cf. p. 208.

Sl. 15. *b.* दिग्वाससम् अवाससम् । Sic TSCHAT. schol.

Sl. 18. *b.* प्राणयात्राम् प्राणधारणोपायम् । Sic TSCHAT. schol.

Sl. 19. *b.* Sic TSCHAT.; reliqui: वासो भीरु हरन्ति मे ।

Sl. 21. *b.* Miror similitudinem quâ Romanorum Aventinum et mons noster *Avanti* inter se conveniunt; notetur etiam analogia, jam alibi a me exposita, inter



- nominum compositorum membra initialia casuum terminationes abjiciant, infinitivi quoque *m* finale, quod accusativum designat, abjiciatur necesse est.
- Sl. 31. *b*. TSCHAT. प्रज्ञस्याम् (v. Gramm. r. 370.) pro त्यजेयम्.
- Sl. 36. NIL. explicat: कम् अपि पूजयिष्यति तथापि त्वं सुखम् नो वत्स्यसि वासङ्गं करिष्यसि शृङ्गारहवासस्य नीचतां वहत्वात्. „Si etiam honorabit, tamen tu laete non habitabis (non habitationem facies), in soceri-domo-habitantis propter humilitatis adductionem;” i. e. propter dedecus in soceri domo habitandi. Haec interpretatio absurda mihi videtur, quia conjugii, id quod sensus clare indicat, Damayantia persuadere vult, ut cum ipsa Cundinum petat, ibique in Bhîmi regis domo habitet.

## LIBER DECIMUS.

- Sl. 4. *a*. Veste privato conjugii propriae vestis dimidium Damayantiam dedisse poëta heic supponit.
- Sl. 6. *a*. TSCHAT. pro विकटो exhibet विकचो quod per मुक्तकेशः explicat. कट् quo compositum nostrum terminatur, a NIL. explicatur per तृणासनम्.
- Sl. 8. *b*. आत्मन् hic eundem in modum usurpatum videtur sicut saepe derivativum आत्मिक (vid. Glossar. sub voce आत्मन्), ita ut compositum nostrum proprie significet „moestitiâ quassi animi naturam habens.”

Sl. 14. a. Quia infinitivus Sanscritus passivum non habet, adjuncto verbo auxiliari vel participio sensus passivus indicatur. Saepissime infinitivus cum verbo vel participio passivo radice *शक्* *posse* (v. Gloss.) invenitur. Notetur etiam constructio cum adjectivo *महं dignus, merens*, quod accusativum regit, quam ob rem Infinitivus eodem jure ei apponitur, quo Supinum in *u* Latino *dignus*. Ita SAV. V. 15. ना हि मात्पुरुषे नेतम् „non merens qui a meis famulis abducatur”.

Sl. 17. a. Scriptura विकर्तेयन्, quā grammaticae offenditur lex, mihi ex duabus diversis lectionibus orta esse videtur, ex विकन्तेयन् et विकर्षेयन्, ita ut ex priori littera, ex altera Guna sit conservata. Variantem tamen lectionem in codicibus me invenire non memini.

Sl. 17. b. Tocnati vocem सभा per गृह explicat.

Sl. 21. a. Sensus praeteriti praecedente पुरा indicatur, quod saepe tempus praesens post se habet.

Sl. 24. a. Adityi, Vasavi (a *Vasa*), Rudri et Maruti geniorum ordines sunt, quorum definitum quivis numerum amplectitur. Vide Moor, *Hindu Pantheon*.

#### LIBER UNDECIMUS.

Sl. 4. a. Contra eam, quam in priori editione dedi inter-

prétationem («quomodo, quod dixisti, ita verum, dormientem cum reliquisti in sylva») तथा सत्यं esse Nali verba a Damayantia in memoriam revocata nunc mihi persuadeo, quia उक्ता absolute positum esse nequit, sine ulla dieti commemoratione. Intendit, ut mihi videtur, Damayantia ad Nali verba «एवम् एतद् यथा "त्य त्वम्", quae idem valent ac तथा सत्यम्. Aliter sentit Nul., qui उक्तान् pro उक्ता legisse videtur; sunt nempe ejus verba: तथा सत्यं यत् स्वयं चरे उक्तान् «त्वा न त्यक्त्यामी» 'ति। — Lectionem उक्तान् tamen in nullo inveni codice; sed C. a. exhibet उक्ता, omnes reliqui उक्ता. In fine hujus semislôci C. a. exhibet ताङ् गतः pro माङ् गतः, in quo reliqui consentiunt codices; praeter eos, qui Nilacanthi instructi sunt scholiis, quorum lectionem जानने in priori secutus sum editione.

Sl. 5. a. Ambo TSCHAT. scholiis instructi codices exhibent गन्तास्मि pro गन्तासि, et वश्याम् pro दक्ष्याम्.

Sl. 5. b. Versus idem in libro हिदिम्बवध inscripto legitur; etiam in multis alijs Mahâbhârati locis haec locutio occurrit.

Sl. 6. a. सत्याः, sic TSCHAT.; reliqui साम्यः.

Sl. 6. b. TSCHAT. pro तेषां exhibet त्वया, quam meliorem lectionem in textum recipere oblitus eram.

Sl. 8. a. TSCHAT. pro एतावत् exhibet एतावान्, quod for-

tasse praeferendum sit, si पर्याप्त, sicut Rosenius putat, h.l. significat *sufficientem*. Tum vertendum est, «*jam* sufficiens (satis) est jocus hic iste, hominum princeps! timens (enim) ego» etc. Pronomen अयम् igitur cum एतावान् esset constructum, eodem modo ut saepe cum स (v. तत् in Gloss.). Si retines एतावत्, una cum significatione *sufficiens* vocis पर्याप्त, illi adverbio etiam h.l. sensus *nunc* vindicari possit: «sufficiens est jocus hic nunc; *nun* *ists* genug *mit diesem Scherz.*» (cf. adv. एतत्).

Sl. 10. a. TSCHAT. एवङ् pro एव.

Sl. 10. b. TSCHAT. समालिङ्ग्य pro समागम्य.

Sl. 11. b. शोचिमि शोचामि. Sic NIL. explicat, TSCHAT. exhibet रौचिमि, in quod etiam Schlegelius incidit; dubito tamen de transitivo usu verbi रौचिमि.

Sl. 20. a. Radix वाप्, quartae classis a grammaticis adscripta, haec ad normam primae est formata. Schlegelius वाश्यतीम् legere preponit.

Sl. 24. Schlegelii secutus sum emendationem in ejiciendo versu, quem codices inter कथम् भविष्यति etc. et शापान् मुक्ता: inserunt, huncce: कथम् भवान् जगामा 'द्य माम् उत्सृज्य चने ग्रभो । quo sensus et apta slócorum dispositio pariter perturbantur.

Sl. 24. b. बुजिलाभाङ् उर्ध्वम् मां विना कथम् भविष्यसि कथञ् जौविष्यसि । Sic NIL.

Sl. 28. Rosenio libenter assentio qui putat, adverbium मुखतः  
- heic apte reddi posse per *inde ab ore*, quam signi-  
ficationem etiam Wilsonus huic voci tribuit. वि-  
शस्य fortasse non ad sequentem slōcum est trahen-  
dum; sed in parenthesi ponendum, sicut saepe  
istud gerundium. Vertendum esset igitur: «Inde  
ab ore perforavit sagittā acutā non renitentem ser-  
pentem illum, occidens.»

Sl. 34. b. भाविनी, ubi ad feminam celebrandam usurpatur,  
non venit a radice भू *esse*, tanquam fem. vocis भा-  
विन् *existens*, sed a भा splendor, suffixo विन्, in  
fem. विनी; inde proprie significat *splendidam*. Ita  
etiam भवत् *excellens* non est participium praesen-  
tis, sed manifesto est pro भवत् *splendore praedi-  
tus*, correptā vocali आ. Male explicavi originem  
utriusque vocis in Glossario. Etiam Wilsonus भा-  
विनी perperam deducit a भू *esse* et, sicut Cole-  
brookius, reddit per «*a wanton woman*». Melius  
vocem भवत् explicat vir clarissimus, cui tamen  
non assenserim in deducendo hoc vocabulo a ra-  
dice ipsa भा *splendere* auxilio suffixi unādicti (v.  
Gramm. 7646.).

## LIBER DUODECIMUS.

Sl. 2. a. द्वीपी चित्रव्याघ्रः । Sic TSCHAT. schol.

आ (आदा tollere, abripere) re-  
 ducit. Radix दा simplex in  
 दत्त, quam anomaliam explici  
 Ubi tamen cum आ composita  
 tiva, quam दत्त (द-त्त) contin  
 आ-त्त pro आ-दात्त, abjecto  
 omnibus hujus radiceis formis :  
 आत्त nonnisi in initio compo  
 per *taken* recte vertitur a Wil  
 nem vocis non exhibet, nisi su

Sl. 20. *b.* Scilicet tigris.

Sl. 25. Par. माम् इहै 'काकिर्नी सतीम् । स  
 pro अहम् etc.

Sl. 29. *a.* सङ्गत्या यदृच्छया । Sic Tschat. :

Sl. 35. *b.* माङ्ग खाद्य, sic Nil.; reliqui मा

Sl. 36. *b.* Codicem Par. cui codex J. Be  
 sentit, hic secuti sumus. In reli

Sl. 38. b. कोत्तुभूतन् ध्वजचूषम् । Sic TSCHAT.

Sl. 44. a. Lege राजा विदर्भाधिपतिः, quod ex Par. in textum recipere neglexi; Nil. legit विदर्भाजाधिपतिः verbum male compositum; non apte vero dissolvi potest in विदर्भाजाधिपतिः, quia pro राजन् rex in fine compositorum semper राज vel राज् dicitur.

Sl. 48. b. B महीतः captus et मामन् nomen; compositum hoc bab. celebrem significare videtur.

Sl. 56. b. सत्यसन्धः a TSCHAT. explicatur per सत्या सन्धा प्रति-  
स्थास्थितिर् वा यस्य.

Sl. 58. b. विस्पष्टः, sic Nil.; reliqui कतिधा.

Sl. 63. a. Pro महीतम् in cod. Par. legitur महीतम्, quod praefendum.

Sl. 59. b. Error scripsi माञ् च pro च मान्, de quo codices inter se consentiunt, praeter eos qui Nil. scholiis instructi sunt; quippe qui pluralem आद्यासयते exhibeant. Falsam istam fictionem schol. perridicule excusat verbis hisce: आद्यासयते 'ति अङ्गत्वं वक्तुं वैलोक्यम् न दोषावहम्.

Sl. 66. a. Nilacanthum secutus cum; apud TSCHAT. legitur: सां दृष्टे च 'ममण्डपं चारुमणिषेवितम् । शाखामगणौ चैव तापसैश्च समन्वितम् ॥ In Par. pro चारु legitur नाम्नी; ceterum convēnit cum TSCHAT.

Sl. 66. b. स्वसितायतलोचनः, sic Nil.; reliqui स्वधितोयतगामिनी.

Sl. 101. *b.* *Asôca* expertem moeroris significat, quam ob rem arbor haec *Vitasôca* quoque, cui eadem significatio est, appellatur.

Sl. 107. *b.* अशोकः शोकनाशनः, sic NIL.; apud TSCHAT. legitur: मम शोकविनाशनात्, quocum Par. consentit, excepto विनाशनात्, quod ibi corruptum in विनाशन.

Sl. 108. *a.* परिगम्य दक्षिणीकृत्य। Sic TSCHAT. schol.

Sl. 112. *a.* Rosenius pro उत्तरन्तन् legere proponit उत्तरन्तन् *transgredientem*, quod in textum erit recipiendum, si उत्तरम् tanquam praepositio cum significatione *ultra* aliis locis confirmari nequit.

Sl. 115. *b.* Nilacantho non assentio, qui पांशुध्वस्ताशिरेरुह explicat per पांशुयुक्ताः ध्वस्ता मूलबन्धाय च शिरोरुहः कोशा यस्वाः ॥ V. Gloss. ध्वस्.

Sl. 120. *a.* TSCHAT. पद्मगी pro राक्षसी.

Sl. 123. *b.* NIL. secutus sum, reliqui codd. accusativum exhibent: युवस्यविराजतां च सार्यस्य च पुरोगमान्, quod praetulerim, si in anteccedente versu ज्ञानान् legeris pro ज्ञाना, de qua lectione tamen omnes consentiunt codices, TSCHAT. scribit: ज्ञाना वा ये ऽत्र। Par. pro युव separatim युनः offert.

#### LIBER DECIMUS TERTIUS.

Sl. 2. *b.* पद्मसौगन्धिकम् ध्वैः स्तरभीकृतम्। सौगन्धिकम् च युतं वा। Sic TSCHAT.



Sl. 6. b. पश्चिमां वेलीं सन्ध्यां सरस्तीरभुवं वा । Sic Nil. schol. —  
In bengalib. पश्चिमां सायाकलक्षणां वेलीं समयम् । Sic Tschat. schol.

Sl. 7. a. Apud Tsonar. et in cod. Par. prius hujus slōci di-  
midium cum sl. 10. b. est conjunctum; versus, quos  
equos te Nil. quem secutus sum, imperit, donat;

Sl. 11. a. स तम् । In hac lectione cod. Par. cum Nil. conve-  
nit, quaquequam युय, ad quod s. refertur, generis  
neat. In Pus. legitur स तम्, quae tautologia  
est, itatum jam antecedente linea स तम् conti-  
neatur. Dubium est, utrum चेष्टमानम् an 'चेष्टमानम्  
sit scribendum, i. e. utrum non renitentem an re-  
nitentem vel luotantem comitatum contriverit ele-  
phantorum, graec. Cf. XI. 28. निर्विचेष्टम्. — Tschat.  
legit sine negatione चेष्टमानम् quod per तत्तन्म  
volentem, explicat.

Sl. 15. Nilacanthum secutus sum, apud Tsonar., et in  
utroque bengalib. litteriscripto codice, prius hu-  
jus slōci dimidium deest et posterius etum sl. 35. b.  
est conjunctum, desuntque intermedii versus. Pro  
राज्यं विनिहतं ibi legitur तया तम् विनिहतं.

Sl. 21. a. संसत्तावदनायासा । In prioris editionis versione di-  
visi, संसत्तावदु अनायासा. veniens, «confestim ex-  
persolatio», quod etiam nunc praesulerim, si a  
संसत्ता propinquus adjecto सत्तु adverbium संसत्तावत्  
— quod ad tempus relatum confestim significaret —

— Jorda. fortum esset, quod tamen neque in lexicis neque in Jorda. TAB. loco non ambiguo apud auctores huc usque inveni. — ibi Jorda. at Secutus sum igitur, quanquam non plane convictus, aliam a Schlegelio acceptam syllabarum conjunctionem, quā संसक्त et वदन priora sint compositi elementa, et संसक्त (a संसृज् vel सज्ज्) compressuram,ensus, clausus significaret, id quod confirmatione adhibeatur huc indiget. Ultimam vocem Schlegelius legit आश्रयासा, ego अश्रयासा (ex अ et श्रयास halitus cf. गतश्रयास गतश्रयास Sav. V. 17.). संसक्तवदना et श्रयासा verba etiam separari possunt.

Sl. 23. *अश्रयासा* patronymicum est *अश्रयासा* divitiarum, cuius minister *यासो* est.

Sl. 24. *अश्रयासा* Culpus aureus, qui constanter Debs non collunt, et primus Diis oblatio cultus, cultus non apollandi sunt.

Sl. 25. *लोष्टि*. *लोष्टि* quod in lexicis non invenitur. Niz explicat: *लोष्टि* इति प्रथिमाद् एवं लोष्टि शब्दे *मवाप्तये* इति.

Sl. 31. *अश्रयासा* *अश्रयासा* aliis locis non continetur, libenter *अश्रयासा* id, quod putat vocem *अश्रयासा* *अश्रयासा* विधे: संम्भो *अश्रयासा* et *अश्रयासा* accusativum, ab *अश्रयासा* profectum, esse accipiendum. Vertimus igitur *Eheu!* *quae* est super me fati ira, ter-

29\*

Sl. 13. *anagramm.* r. 493. Etiam praesens pass. radices  
मोक्ष् esse potest, item pro मोक्ष्यसे.

Sl. 12. *a.* Simulatque *dasā* Nalus dixit, serpens cum mo-  
3.501. *II* mordit. *Dasā* enim et *decem* et *morde* significat.

Sl. 18. *a.* Par. शत्रुभ्यो देष्टिणोऽपि वा.

Sl. 21. *a.* Urbs Ayôdhya, hodie Oude nominata, L. XXIV.  
Sl. 28. *i.* Côsala appellatur.

#### LIBER DECIMUS QUINTUS.

Sl. 6. *a.* योगम् उपायम्. Sic TSCHATSCHOL.

Sl. 6. *b.* Scilicet *suvarni*, secundum NIL. *Suparnis* quae-  
dam sibi mensura est. (Vide Amar.)

Sl. 11. *a.* *partim* verba sunt: शतं शतः । शतानि । मासिकं वेतनम्  
इति संख्यं सुवर्णं इत्यर्थः ॥

Sl. 11. *b.* मयि भक्त्यपीये । Sic TSCHATSCHOL.

Sl. 12. *a.* Aut prior aut alter semistocus spurius videtur; op-  
time, ut equidem puto, priorem ejicias, ita ut in  
antecedente linea cum cod. Par. pro छा-legate sit.  
Igitur: एवम् वृवन्तं राजानन् निशायाञ् जीवतोऽब्र-  
वीत् । आयुष्मन् कस्य सा नारी याम् एवम् अनुशोचसि ॥

Sl. 18. *b.* Ad verbum, fame siti affecta membra habens.

#### LIBER DECIMUS SEXTUS.

Sl. 4. *a.* अग्रसारां melius reddas per possessiones vel agros.

Sl. 4. *b.* Nunc originem hujus vocis explicat: अग्रम् ब्राह्मण-

भोजनम् । तदर्थं द्रियन्ते राजधनात् पथविक्रयन्ते ते अग्र-  
हाराः क्षेत्रादयः । i.e. अग्रम् significat Brahmanorum  
cibum, hujus (cibi) causā sumuntur ex regis opibus  
et distribuuntur illi *Agrahāri* i.e. campi vel aliae  
hujusmodi res. — Tschat. legit अग्रहारम् (sic etiam  
Par.) quod explicat per शासनम्. Hoc vocabulum  
praeter jussum, praeceptum, secundum Wilsonum  
etiam significat: «*A royal grant of land or of privi-  
leges, a charter etc. usually inscribed on stone or  
copper*».

Sl. 9. b. कारणीर अभिज्ञानिः । उपपादयन् निरूपयन् । Sic Tschat.  
schol.

Sl. 12. a. NIL. secutus sum; reliqui पत्ताश pro विशाल.

Sl. 14. a. Lunam deficientem a Rahu daemone, serpenti po-  
stremo corpore simili, voratam mythologia fingit.

Sl. 14. b. शुष्कस्रोतान् नदीम् । sic NIL. et Tschat. Cf. ann.  
ad VIII. 4. Par. शुष्कस्रोतोमदीम् (स्रोतो pro स्रोतो).

Sl. 16. a. Tschat. गृहिषिताम्.

Sl. 21. a. केशान्त proprie comarum finis, in fine composito-  
rum *bah.* saepissime pro simplici केश invenitur.

Sl. 26. a. Tschat. et Par. pro अहम् exhibent अग्रम् quod  
Tschat. per अहम् explicat.

Sl. 27. a. Tschat. et Ud. विमृष्यः.

Sl. 34. b. चेत्य, sic Tschat. Par. et Ud.; NIL. वेद, quod ex-  
plicat per विचार्य.

## LIBER DECIMUS SEPTIMUS.

- Sl. 6. *b.* क्वो ऽभेदे 'ख, sic Nil.; Par. तन्मृषेणो 'ख; Tschat. C. a. तन्मृषे 'ख, male. pro. तत्त्वमिह; Tschat. Pu. तत्त्वमिहो 'ख (तु pro न). Etiam in utriusque codicis commentario male scribitur तन्मृषेण, quod medium habeatur inter lectiones तन्मृषेण. et तन्मृषेण; explicatur per इक्ष्मेघेन.
- Sl. 9. *b.* निभृतो । sic Nil.; reliqui पिहितो.
- Sl. 36. *b.* प्रस्थिताः स्मे 'स्य अथा 'ब्रुवन् । sic Tschat. et Par.; Nil. प्रस्थितास् ते तथा 'ब्रुवन्.
- Sl. 41. *b.* I. e. Cur neque sustentas neque tueris uxorem.
- Sl. 49. *b.* Verba ना 'धिगम्य in prioris ed. versione reddidi per «non praeterierunt» i. e. urbes etc., Nalium quaerentes. Cum tamen haec significatio uno tantum nititur loco, Hid. I. 30. ubi ना 'धिगन्तुं निद्राम्, si lectio est genuina, *somnum non praeterire* i. e. *somni participem esse* significat: nunc loco nostro अधिगम्य sensu *adierunt* i. e. *invenerunt accipere malo* (v. Gloss. rad. गम्).

## LIBER DUODEVIGESIMUS.

- Sl. 2. *a.* मया नलम्, sic Nil.; reliqui दिवानिशम्.
- Sl. 2. *b.* Cognomen Rituparni.
- Sl. 3. *a.* महामते, sic Tschat.; Nil. et Par. महाजने.
- Sl. 6. *b.* मिष्ट, sic Nil. et Ud.; Tschat. et Par. मृष्ट.

- Sl. 13. *b.* भवती; sic Tschat. et Par.; Nil. et Ud. भवति.
- Sl. 16. *a.* प्रतिपद्येत जानीयात्; sic Tschat. schol.
- Sl. 21. *b.* गृह्यन्, sic omnes codices.
- Sl. 23. *b.* कामगः fortasse heic avem significet, sicut कामचारिन् secundum Wila. est *passer* et nomen *Garudi*.  
Quod si ita est, सम्पत्तन् per *volans* sit reddendum,  
«volans veluti avis».
- Sl. 25. *b.* सम्भावनीयस्, sic legendum esse censeo pro सम्भावनीयस् vel सम्भावनीयम्, सम्भावनीयम्, quod exhibent codices, primum Nil. et Par., alterum Tschat., postremum Ud. — Nil. explicat: सम्भावनी सम्भाविता इयङ् गतिङ् इति शेषः।
- Sl. 26. *b.* Tschat. जीवन् मृतो ऽपि वा pro जीवति वा न वा, quod reliqui codd. exhibent.

## LIBER UNDEVICESIMUS.

- Sl. 8. *a.* सत्यं यद् अत्रा 'सत्यं वा, sic Tschat.; Nil. यद् अत्र सत्यं वा 'सत्यङ्; Par. यद् अत्रा 'तथ्यन् तत्यञ् च.
- Sl. 12. *b.* Sic Tschat., Par. et Ud.; apud Nil. nisi fallor, deest.
- Sl. 16. *b.* गन्तव्यम् (अस्ति) ~~verbis~~ impersonaliter cum accusativo, quem verbum activum postulat, est positum, quod in constructione hac partic. fut. passiv. cum graecis Verbalibus *ῥέος* — quod suffixum etiam formae et origine cum Sanscrito तस्य est cognatum —

- et latinis in *ndus* convenit. — Nota etiam compositum महदध्वानम् contra gramm. r. 681., sic in Rāmāyano (ed. Bonn.) XXII. 41. महदावासः.
- Sl. 17. Sic NIL.; in reliquis codd. hic slōcus deest. NIL. etiam observat: श्लोकः वाचिन् न दृश्यते.
- Sl. 24. *b.* मोहयन्त्र pro मोहयन्त; cf. annot. ad VIII. 12. *a.*
- Sl. 26. *a.* हयानां सङ्ग्रहणं संयमनम् । Sic TSCHAT. schol.
- Sl. 32. *b.* प्रह्वानम् च विह्वलम्; sed TSCHAT. Par. et Ud. apud NIL. legitur शापोग्निम् विह्वलम्; cf. Par. et Ud. et Par. 33. *a.* TSCHAT. भवेत् तु, et गात्रवेद्यताम्; Ud. et Par. item भवेत् तु, sed cum NIL., quem secutus sum गात्रवेद्यताम् lego.

## LIBER VICESIMUS.

- Sl. 3. *b.* Lege ग्रहीष्यामि cum TSCHAT. et Par. (v. Gramm. r. 486.).
- Sl. 14. *b.* पञ्चानम् ex पञ्चम् et ऊन v. Gramm. r. 258. et euph. r. 67.
- Sl. 12. *a.* NIL. secutus sum; reliqui codd. exhibent र्याम् अवप्लुत्य. Cf. 23. *b.* ubi lectiones non variant.
- Sl. 31. NIL. शापाग्निम् सम्यक्सीनिष्ठः स विष्वक्पुः अन्नात्मवान् हृदयम् न्यो मूढ इत्यर्थः.
- Sl. 32. *a.* Ad verbum, yemehor-solutam-animam habens.
- Sl. 39. *a.* In Par. legitur कलित् त्व अन्त्येन ना दृश्यत् cum Parasmaipadi in passivo terminatione (v. gramm.



r. 493.) Codicum TSCHAT. et Ud. lectiones h.l. mihi desunt.

Sl. 42. b. सन्नोदयामास, sic NIL., reliqui: सञ्चोदयामास.

### LIBER VICESIMUS PRIMUS.

Sl. 3. a. Nali equi, quos per Várschnéyum aurigam Dama-  
yantia Cundinum miserat.

Sl. 7. b. Pro मेघनाद-इवो 'त्सुकाः in Par. legitur, मेघोदयम्  
इवे "ह्य ह.

Sl. 14. b. क्षीववन् मम नैषधः, sic NIL. Par. et Ud.; apud  
TSCHAT. legitur: बलवान् मम सौख्यदः — NIL. ex-  
plicat: क्षितेन्द्रियत्वम् एवा "ह । रह इति । रहसि कर्तव्ये  
स्मृतविषये नीचङ्ग कर्म पारदार्यादि तदनुवर्तन इति  
तद् अन्यः । अनीचानुवर्तो परस्त्रीषु क्षीव इत्य् अर्थः ॥

Sl. 18. b. Par. स्थापयामासभूयम् lectio ad स्थापयामासतूयम्  
intendit, quod receptae NIL. lectioni praeferen-  
dum. Reliquorum codd. lectiones mihi desunt.

Sl. 20. Sic TSCHAT. Par. et Ud.; apud NIL. quem in priori  
seculus editione inter semislócum तम् भीमः etc.  
et अकस्मात् etc. leguntur versus hinc: स तेन पूजितो  
राज्ञा ऋतुपर्णो नराधिपः । स तत्र कुण्डिने रम्ये वसमानो  
महोपतिः । न च किञ्चित् तदा पश्यत् प्रेक्ष्यमाणो मुञ्जः  
मुञ्जः । स तु राज्ञा समागम्य विद्मपतिना तदा. — C. n.  
exhibet. क्षीमन्त्रन् pro क्षीमन्तन्, de quâ lectione reli-  
qui codd. inter se consentiunt.

Sl. 27. *a.* ने 'तद् एवम् । एतद् अस्मिन् काले । एवं विचार्य व्य-  
सर्जयत् .

### LIBER VICESIMUS SECUNDUS.

Sl. 3. *b.* TSCHAT. मे मनस्तुष्टिर् pro मनसस् तुष्टिर् codd. NIL.  
Par. et Ud. — Pro यथा च Pu. exhibet तथा हि.

Sl. 7. *b.* Ambiguae sunt duae priores syllabae, quum prae-  
ter तत् त्वम् *hoc tu*, etiam तत्त्वम् *veritatem* signi-  
ficare possint.

Sl. 8. *a.* Cognomen Rituparni.

Sl. 16. *b.* TSCHAT. et Par. चै 'तानि pro वै स्वानि.

Sl. 29. *a.* W. तथाविधम्. Fortasse तथागत et alibi एवङ्गत  
pro compositis sunt habenda, quae significant, sic  
constitutum, vel tali conditione affectum.

### LIBER VICESIMUS TERTIUS.

Sl. 3. *b.* Par. संलक्ष्यन् ते.

Sl. 5. Sequitur in codd. slôcus hicce, यच्च च 'न्यद् अपि  
पश्येथास् तच्च या "ल्येयन् त्वया मम, quem spurium ar-  
bitratus ejeci, quia aptiorem slôcorum ordinem tur-  
bat, et, si sensum spectas, omnino superfluous vide-  
tur. Alterum inter sl. 9, et 10. *a.* a codicibus inter-  
jectum semislôcum omisi huncce: सङ्कटे ऽप्य अस्य  
समहान् विवरे जायते ऽधिकः, quippe quem, ad ante-  
cedentia verba explicanda, insertum esse censuerim.

- Sl. 5. *b.* In codicibus Par. et J. pro वै त्व् अमानुषम् legitur दिव्यमानुषम्.
- Sl. 6. *b.* Par. च यथान्यायम् pro 'य ह्यहस्य.
- Sl. 12. *b.* Codices pro समादधात् contra grammaticam exhibent समादधत्. NIL. vocem सवितुस् tanquam Ablativum accipiens, explicat: सवितुः सकाशात् समादधत् उद्दीपितवाम्. TSCHAT. सवितुस् explicat per आदित्यस्य, et समादधत् per समुखम् अकरोत्. Cod. Par. pro सवितुस् तं समादधत् exhibet समिधे समासज्ञत्; sic nempe transscripsi et fortasse legi, pro समासज्ञत्.
- Sl. 15. *a.* कन्देने "क्या आवर्जितम् प्रवणीकृतम्.
- Sl. 18. *b.* TSCHAT. चेष्टितस्चितम्; in receptâ lectione etiam pro चे 'ष्टाभिस्चितम् legi potest चेष्टाभिस्चितम्, ita ut prius compositi membrum sit substantivum चेष्ट, quod operam significare possit. Aptâ significatione autem caret कर्म चेष्टाभिस्चितम् *factum operâ praeditum*, quod praeterea nulla particulâ copulativâ cum antecedentibus verbis esset conjunctum.

## LIBER VICESIMUS QUARTUS.

- Sl. 14. *b.* Intendit Damayantia ad Nali verba: त्वयि भविष्यामि सत्यम् एतद् ब्रवी मि ते, L.V. 33. *b.* Scripsi igitur भविष्यामि cum Pu. H. et Par. pro भरिष्यामि quod

quod Par. in textu habet.

Sl. 19. *b.* Par. ज्ञानाच्च इव समाहितः ।

Sl. 33. *a.* Significationem *super* quam voc  
locis nondum confirmatum vidi  
eam TSCHAT. explicat, cujus ver  
नम् भुवनस्या 'हरे भुवनान्तर इत  
भुवनं a verbo चरति *perambulat*  
adverbialiter positum esse pote

Sl. 35. *b.* एते वा 'द्य, sic TSCHAT.; Par. एते  
देवास्. — Pro विब्रवन्तः, quod  
melius legas cum TSCHAT. et P

Sl. 38. *b.* शतं योजनमनी 'ति शेषः । Sic Tsch

Sl. 48. Partim Nilacanthi partim Tsch  
dicum sine scholiis lectiones in  
sum. Cum NIL. lego महाराजः,  
et Ud. in vocativo exhibent (मह  
अब्रवीत् ad Damayantim esse  
... Plinio diceret. Maene r

quam tertiam refertur personam, hoc per adjectivum pronomen indicetur necesse est (v. annot. ad Gramm. r. 460.). Melius igitur दृष्टा, si ad secundam pers. est referendum, explicaveris per दृष्टा भवान्, sicut in Dev. loco supra laudato (p. 206.) भवेताम्, si lectio est genuina, positum est pro भवेताम् भवन्तौ. In antiquioribus tamen libris hujusmodi ellipsin me invenire non memini. Quid denique, si दृष्टा est pro दृष्टा भवान्, feceris de कृत-शौचमहम्? Compositum esset satis ineptum, elementa continens कृत *factus*, शौच *purificatio* et मह, quod inter alia *lumen* vel sacrificium significare dicitur; vertendum esset igitur, *factâ purificatione et lumine*, vel *factae purificationis lumine praeditum*, vel aliter si aliam quampiam voci मह adscriptam notionem praetuleris. Omnis vero difficultas removetur, ubi, separato अहम् ab antecedentibus syllabis, istoque pronomine relato ad दृष्टा, probaveris, pro Tschat. et reliquorum codd. lectione महाराज, illam Nil. महाराजः. — Pro दृष्टा Nil. exhibet दृष्टा, ita ut, qui ejus sequeretur auctoritatem, non minus quam Tschaturbhudscho confidens, verba कृतशौचमहम् tanquam compositum accipere deberet. Male praeterea sequenti narrationi respondet interpretatio «*splendidum* (vel purificatum) *Nalum*

*mane tuitus.* Pro कृतशौचमहन् in W. legitur कृत-  
शौचमलम्. Adverbium कल्यम् a TSCHAT. explica-  
tur per प्रातर्, a NIL. per प्रभातम् : ut equidem puto  
id heic significat vel *cras mane* vel solum *cras*.

Sl. 51. a. Scil. a tempore, quo regnum perdidit.

Sl. 51. b. Ad verbum, bene-perfectas res *habens*.

#### LIBER VICESIMUS QUINTUS.

Sl. 1. b. Par. कल्यन् pro काले.

Sl. 2. b. NIL. ततो ऽनु pro तस्या 'नु.

Sl. 6. b. Pro स्वलङ्कृताः, quod e NIL. recepi, melius cum  
Par. legas कृतास् तदा. TSCHAT. lectio h. l. mihi deest.

Sl. 7. a. I. e. ad omnes portas. — पुष्पभङ्ग a NIL. per पुष्प-  
सम्पर्द, a TSCHAT. per कुसुमसम्पर्द explicatur.

Sl. 9. b. सम्मितः; sic NIL., reliqui सम्मतः.

Sl. 10. Omisi sequentem semislôcum, qui apud NIL. inter  
स सत्कृतो etc. et दिष्ट्या est interjectus, in Par. au-  
tem deest: उवाच वाक्यन् तत्त्वज्ञो नैषधं वधतां वरः.

Sl. 11. b. Accus. अज्ञातवासं heic sicut XV. 20. b. adverbialiter  
est positus (vide gramm. r. 683. 2)).

Sl. 12. a. अङ्गुष्ठा 'पि, sic NIL., reliqui अङ्गुष्ठानि.

Sl. 16. b. उपाकर्तुम् दातुम्. Sic NIL.

Sl. 18. Superfluous mihi videtur et aptam slôcorum dispo-  
sitionem turbans semislôcus, quem codd. inter  
मृहीत्वा etc. et सूतम् etc. inserunt: निषधाधिपतेष्

चा 'पि दत्त्वा' क्षुद्दयन् नृपः । — jam enim in L. XX. 30. narratum est, Nalo Rituparnum talorum scientiam tradidisse.

---

LIBER VICESIMUS SEXTUS.

- Sl. 2. *a.* Lege षट्शतैश्च tanquam compositum, et nota adjectivum vocis शत usum; cf. ann. ad sl. 25. *b.*
- Sl. 6. *b.* पणावहे, sic omnes codd., fortasse vitiose pro पणावहे.
- Sl. 13. *a.* ज्या महाभुज, sic NIL.; reliqui ऽग्निवर्हण.
- Sl. 15. *a.* Nilacanthum secutus sum; nunc tamen Par. lectionem praetulerim hancce: देवने च मम प्रीतिर् अभवन् न सुहृद्गणैः «in ludo enim mihi gaudium non erat cum amicorum turbis» (i. e. ludenti cum amicis etc., quia tecum ludere cupiebam). Sic etiam TSCHAT. Pu., excepto देवने न male pro देवने च. Reliquorum codd. lectiones mihi desunt.
- Sl. 25. *b.* शरदां शतम्, sic TSCHAT., NIL. शरद्ः, Par. et Ud. सञ्जीवस्व शतं समाः. Cf. annot. ad sl. 2. *a.*
- Sl. 37. *a.* स राजसु, sic NIL. et Ud.; TSCHAT. et Par. erhibent च pro स.
- Sl. 38. *a.* *Dschambudvīpa*, sic in *Purānis* India nominatur.
-

## CORRIGENDA

---

- Pag. 53. sl. 30. *a.* pro 'त्य lege "त्य  
- 58. - 21. *b.* pro मये lege मध्ये  
- 99. - 39. *b.* pro यान् lege यन्  
- 108. - 12. *b.* pro अन्तरधीयत lege अन्तरधीयत  
- 113. - 9. *b.* pro श्लोकम् lege श्लोकम्  
- 116. - 4. *b.* pro चेत् शक्याव् lege चिच् कक्याव्  
- 151. - 32. *b.* pro ऐ.. lege ऐ..  
- 160. - 30. *b.* pro स्वयं lege स्वयञ्  
- 180. - 31. *a.* pro महीपत lege महीपते  
- 180. - 31. *b.* pro किञ्चित् lege किञ्चित्.
-





